

Et minne fra første møte med feltet

”Det er en grå vårdag, veiene jeg kjører på er våte og tåka ligger tett ned over åsene. Jeg kjører på en vei jeg aldri før har kjørt, på vei til et fengsel jeg aldri før har vært i, til et møte med kvinner jeg aldri før har møtt og til en situasjon jeg aldri før har vært i. Jeg skal bedrive forskning... Det føles som en oppgave som ligger langt utenfor min rekkevidde. Jeg finner ikke avkjørselen til fengselet og merker jeg blir stressa, jeg vil ikke komme for sent. Jeg stanser ved et kryss hvor det står et eldre par og spør dem om veien til fengselet, jeg får svar. Får jeg også blikk? Tenker de ”hvem skal hun besøke? Sin kjæreste? Sin far?”. Jeg tror ikke de tenker at jeg skal besøke min mor. Det skal jeg heller ikke, jeg vet ikke hvem jeg skal besøke, jeg vet bare et kvinnenavn.

Skiltingen fører mot byens søppeldyngje og byens fengsel, de ligger som to naboer der oppe langt fra alt annet. Jeg finner fengselet, skjult av tåka ligger det der stort og grått i åssiden. Jeg er nervøs når jeg ringer på fengselets mur. Kommer hun jeg møter til å synes jeg er en graver, en som vil snoke i noe eksotisk, en som ikke har peiling på livets realiteter? Gjennom callingen får jeg et ”ja?”, og jeg sier navnet mitt, men de venter tydeligvis på at jeg skal si noe mer. Jeg sier jeg er fra Universitetet i Oslo og at jeg har en avtale med en innsatt. Det går en tid, ”kom inn” sies det, og jeg hører at døren låses opp. Jeg møter en ny mur rett innenfor med en ny dør, og jeg ringer på igjen. De har sett meg på kamera og jeg trenger ikke si noe denne gangen.

Jeg går over plassen mot det jeg antar er resepsjonen, det er mange bygninger her. Passasjen jeg må benytte er avskilt med piggrådgerde inn mot et område hvor jeg antar at fangene befinner seg. Det er mange mennesker som er samlet foran inngangen, de er mange i sivil og mange i betjentklær. De røyker, ler og snakker. Jeg lurar på om det er fanger og betjenter som står her sammen i lystig lag etter lunsjen. Jeg legitimerer meg, gir fra meg mobiltelefonen i resepsjonen og blir bedt om å vente i hallen. Jeg ser på alle disse menneskene som har lunsj og undrer over hvorfor så mange går i joggedresser, jeg antar at de som jobber i administrasjonen ikke har det som dresskode. Jeg konkluderer med at det må være betjenter og fanger som har lunsj sammen i kantina, det er da tross alt ikke så stor forskjell på oss mennesker.

Når jeg møter min informant, en vakker kvinne med fast blikk, spør jeg om det som møtte meg i resepsjonen. Hun ler godt, nei det er nok ikke fanger. Det er kursdag for betjentene, alle må møte og de som ikke har vakt kommer i sivilklær. ”De skal lære å slå med køller”, forklarer hun, ”og da er det nattstilling på bruket”. Det betyr at fangene ikke får gå på skole eller jobb, men er innelåst på cella hele dagen, slik som de er på natten.”

Kapittel en. Innledning

Kriminologifeltet er kjønnet ved at menn er i overvekt både på lovbrytersiden og på kontrolliden. Samtidig er straffeloven utformet kjønnsnøytralt, det samme er de tilhørende straffereaksjonene. Kvinner utgjør en liten andel av de som får fengselsstraff, og slik har det vært slik siden frihetsberøvelsen ble opprettet som straffereaksjon (Heidensohn 2002). En kan spørre seg om fengselssystemet egentlig er utformet kjønnsnøytralt, eller om det er utarbeidet med tanke på å straffe menn. I så fall; er det slik at kvinner soner i et straffesystem som er utformet på menns premisser?

Det er veldokumentert at det fengsles blant de fattigste og mest utslåtte i samfunnet (se Thorsen 2004). Når det gjelder kvinner i fengsel, viser undersøkelser at de på mange områder er enda dårligere stilt enn sine mannlige medfanger (Koch 1988, Friestad og Skog Hansen 2004, Thorsen 2004). Blant annet er kvinnelige fanger i enda større grad enn mannlige fanger offer for misbruk i barndommen, har oftere en narkotikaavhengighet, mindre arbeidserfaring og oftere fysiske eller psykiske lidelser.

Når det gjelder forskning på lovbrytere og fengslede har kvinner vært mindre i fokus enn menn. Det kan ha sammenheng med at ettersom menn utgjør over 90 % av fangene, vil forskningen nødvendigvis bli preget av menn. Likevel er ikke det et holdbart argument for å basere forskningen bare på mannlige fanger. Gelsthorpe og Morris (1990) viser hvordan dette har resultert i at teorier om lovbrytere, avvikere og fanger er lagd av menn med tanke på menn. Teoriene er igjen overført til å skulle gjelde alle, både kvinner og menn. I følge et feministisk perspektiv er ikke dette tilfredsstillende for å si noe om kvinners situasjon og soningsvilkår. Det kan innvendes her at teorier om menn, oftest beskriver en kjønnsløs mann; og dermed ikke tar hensyn til at menn også er kjønn. Kvinner og menn er posisjonert ulikt i samfunnet og det er flere forhold som har andre betydninger for kvinner enn for menn, og omvendt. Det vil også være tilfelle i en fengselssituasjon.

Det at kvinner utgjør en liten andel av det samlede registrerte kriminalitetsbildet har betydning for hvordan en forstår kvinner i forhold til kriminalitet. Heidensohn (2002) peker på tre hovedmønster i forhold til kvinner og kriminalitet. For det første står kvinner bak en liten andel av den registrerte kriminaliteten. For det andre står kvinnene bak færre, mindre alvorlige og sjeldnere profesjonelle registrerte lovbrudd. Det er også mindre sannsynlig at handlingene blir gjentatt. For det tredje utgjør kvinner et mindretall av fengselspopulasjonen (ibid.:491-492). Tendensen er den samme i Norge. I 2001 utgjorde kvinner ca 18 % av siktede for forbrytelser (kriminalstatistikken 2006, tabell 15), og fikk 16 % av de samlede

straffereaksjonene mot forbrytelser (ibid., tabell 43). Ved begynnelsen av 2003, utgjorde kvinner 6,4 % av fangebefolkningen¹ (ibid., tabell 48). Tallene viser at jo lengre inn i kontrollsystemet en kommer, dess mindre andel kvinner. Når det gjelder tilbakefall innen femårsperioden 1996 – 2001 var det 27 % av kvinnene som hadde tilbakefall og 46 % av mennene som hadde tilbakefall (ibid., tabell 21)². Det er relativt flere kvinner som er siktet for ett lovbrudd, mens menn utgjør en relativt større andel når det gjelder å være siktet for to eller flere lovbrudd. Kvinner er relativt oftere enn menn siktet uten medskyldige (ibid., tabell 19).

Det kan tenkes at ettersom kvinner utgjør en liten andel av de registrerte lovbrysterne og av de som sitter i fengsel, vil stigmatiseringen av dem det gjelder være større. Stigmatisering av kvinnelige lovbryster er også forklart med at kvinnen er underlagt andre normer enn mannen, og at den kvinnelige lovbrysteren blir dobbelt stigmatisert som følge av brudd både på loven og på kjønnsnormene. Den feministiske diskursen har kritisert den tradisjonelle kriminologien for å fremstille kvinnen som kjennetegnet av natur, følelse og determinisme, mens mannen er kjennetegnet ved kultur, fornuft og frihet (Brown 1990). Denne type fremstillinger har ført til at kvinners kriminalitet er forklart ut fra biologiske premisser hvor en ser for seg at kvinnen har en kriminell natur. Spørsmålet blir i så fall hvorfor det ikke er flere kvinnelige lovbryster enn menn, hvis kvinnen i større grad er biologisk styrt? (ibid.:44). Å betrakte kvinnen som styrt av hennes natur, i stedet for av hennes rasjonalitet, er grunnleggende undertrykkende. Et spørsmål innen den feministiske kriminologien som ofte stilles, og som ofte får et bekreftende svar, er om den kvinnelige lovbrysteren fremdeles blir behandlet ut fra en forutsetning om at hennes atferd er biologisk betinget (Dobash, Dobash og Gutteridge 1986, Koch 1988).

Carlen og Worrall mener å finne et motsetningsfylt syn på kvinner i fengsel. På den ene siden blir kvinner i fengsel først og fremst behandlet som fanger, og da likt som mannlige fanger. På den andre siden er det mye som tyder på at kvinnelige fanger har blitt behandlet på en undertrykkende, diskriminerende og tradisjonell måte i forhold til kvinnelighet og feminitet (Carlen og Worrall 2004). De sikter da til hvordan kvinnelige fanger ofte forsøkes sosialisert til en tradisjonell kvinnerolle.

¹ Gjelder fengselsdom, varetekt og forvaring/sikring
² Det er jeg som har prosentuert tallene fra tabellene

Problemstillinger

Tema for denne avhandlingen er kvinner som sitter i fengsel. Jeg har intervjuet ti kvinner som soner dom i fengsel hvor det også soner menn, såkalte blandingsfengsel. Kvinnene jeg har intervjuet soner i lukka fengsel, med høyt sikkerhetsnivå.

Hovedproblemstillingen for min avhandling er: *Hvordan opplever et utvalg kvinner soningsforholdene i fengsel? Hvilken betydning har kjønnsintegreringen for soningsforholdene?* Med soningsforhold mener jeg hva slags muligheter og begrensninger som møter kvinnene inne i fengselet, både i forhold til livet innenfor murene og livet utenfor.

Jeg finner det også relevant å se på forhistorien til kvinnene, og hvilke fremtidsutsikter de ser for seg etter løslatelse, da det kan belyse fengslingens innvirkning på kvinnenes livssituasjon. Delproblemstillinger i avhandlingen vil derfor være: *Hvilken livssituasjon hadde kvinnene før de kom inn til soning, og hvilke fremtidsutsikter har de etter løslatelse fra fengsel?* Med livssituasjon mener jeg hvordan kvinnene opplevde sitt liv før de kom i fengsel. Oppvekst, familieforhold, skolegang og arbeidserfaring er tema som vil bli berørt i denne sammenheng. Hvorvidt fengslingen fører til en forverret livssituasjon for kvinnene, vil være et sentralt spørsmål i forhold til kvinnenes fremtidsutsikter.

Avhandlingen er empiristyrkt. Det vil si at jeg velger å gi stor plass til kvinnenes stemmer. For det første fordi det er kvinnenes erfaringer som er det sentrale. For det andre mener jeg at leser har bedre grunnlag for å vurdere mine tolkninger når informantenes egne stemmer kommer frem. Avhandlingen kan sies å være inspirert av grounded theory, i betydning empirinær tilnærming (Hviid Jacobsen 2002). Essensen i grounded theory er at en teoretiserer nedentil og opp, og trekker inn og lager teori basert på empirien en har. Grounded theory er kjennetegnet med å følge en rekke regler, disse velger jeg å se bort fra. Avhandlingen er derfor ikke en ren øvelse i grounded theory, men en mer ”myk” tilnærming hvor tanken er at en empirinær tilnærming, samt en fortolkende metode vil være hensiktsmessig for mitt materiale.

Avgrensninger

Gjennom intervjuene kom det frem mange sider ved soningsforholdene som er relevante i henhold til problemstillingene. På grunn av sidebegrensninger, har jeg måttet foreta valg om hva jeg skal vektlegge av den samlede empirien. Jeg har forsøkt å fokusere på de sider av soningsforholdene som er direkte berørt av at kvinner soner sammen med menn. Samtidig vil det være slik at ettersom kvinnene soner i fengsel hvor flertallet er menn, vil deres

soningsforhold være påvirket av dette på de aller fleste måter, også på sider jeg har måttet utelate. For eksempel har jeg valgt å utelate hvilke helsetilbud kvinnene har i fengsel og deres synspunkter rundt dette. Det er tidligere dokumentert at kvinner i fengsel har behov for et godt utbygd helsetilbud, og at kvinnelige fanger i større grad enn mannlige fanger er helsemessig belastet (Kvinnesoningsutvalget 1989). Det vil også være slik at kvinner har andre behov når det gjelder helsetilbud enn menn har, og hvorvidt dette er tatt hensyn til i utformingen av helsetilbudet i de to fengslene er derfor av stor betydning ut fra hovedproblemstillingen. Når jeg likevel har utelatt dette tema fra avhandlingen er det av hensyn til avhandlingens omfang. Likeledes er det flere sider rundt narkotikaproblematikken som jeg har måttet utelate, samt at kapittelet om kvinnenes forhold til fengselsbetjentene er kuttet ned. Jeg har heller ikke fått plass til et opprinnelig tiltenkt kapittel om institusjonalisering, hvor jeg hadde tenkt å ta for meg blant annet hierarkisering og sosialisering blant fangene, og om hvordan det som er viktig i hverdagen endrer seg når en befinner seg bak murene. Jeg håper likevel at de mest sentrale sidene ved soningsforholdene har fått en plass. Det jeg har fokusert på er i stor grad sammenfallende med hva kvinnene selv vektla under intervjuene.

Kunnskapsplattform

Det er spesielt fire undersøkelser om kvinners soningsforhold som er naturlig å se i forhold til min avhandling, og som således kan sies å danne en kunnskapsplattform for min undersøkelse.

Koch (1988) har i sin undersøkelse fra slutten av 1970- tallet, intervjuet fengslede kvinner i Danmark. Hun fant fattige og marginaliserte kvinner som internaliserer årsakene til deres kriminaliserte handlinger. Hun konkluderer med at kvinnene er ofre for elendige livsvilkår og manglende muligheter (ibid.:128). Hennes undersøkelse inkluderer også kvinner som soner i Ringe fengsel, det første fengsel i Norden som integrerte kvinner og menn på samme avdeling. Koch fant at begrunnelsen for kjønnsintegreringen fra offisielt hold, først og fremst var å gjøre soningsforholdene bedre for menn. Kvinnene sonet på menns premisser.

Kvinnesoningsutvalget (1989) gjennomgikk soningsforholdene for kvinner i Norge for snart tjue år siden, etter forespørsel fra Justisdepartementet. De så blant annet på boforhold, arbeids og skoletilbud, fritidsaktiviteter og helsetilbud for kvinner i fengsel. Gjennom en omfattende rapport konkluderte de med at kvinners soningsforhold var betydelig dårligere enn menns soningsforhold. De fant at kvinner hadde mindre varierte valg i forhold til arbeid og

skole i fengsel, samt at arbeidstilbudet for kvinner var lite yrkesrettet og kompetansegivende. I fengsel hvor kvinner sonet sammen med menn fant de at kvinnen oftere ble sittende på cella, og at hun ikke hadde adgang til de samme tilbudene som menn når det gjaldt arbeid, skole og fritidsaktiviteter. Når det gjelder mødre i fengsel, konkluderte de med at besøksforholdene var dårlige, samt et behov for utvidete premisjons- og fremstillingsmuligheter for denne gruppen fanger. Utvalget presenterte flere forslag til forbedringer for kvinner i fengsel. De mente at det var behov for flere åpne soningstilbud for kvinner. Utvalget foreslo hyppigere overføringer av kvinner til behandlingsinstitusjoner, etter § 12, på grunn av kvinners belastningsgrad i forhold til rus og helse. De fant også behov for flere kontraktsavdelinger for kvinner.

Frantzsen (1993) tok i sin undersøkelse utgangspunkt i Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt³, og så spesifikt på soningsforholdene for mødre. Hun gjennomgikk erfaringer fra andre nordiske land hvor mødresoning har vært et alternativ i mange år, og diskuterte hva slags muligheter man har til å gjøre soningsforholdene bedre for mødre som fengsles i Norge. Det var på undersøkelsestidspunktet ikke mulighet for mødre å ta med sine barn til soning, og det er det heller ikke per i dag.

Vegheim (1995) undersøkte på slutten av 1980- tallet kvinners møte med straffeapparatet i Norge. Hun intervjuet 20 kvinner som sonet på Bredtveit. Utgangspunktet hennes var at kvinner og menn har ulike opplevelser og erfaringer med straffeapparatet. Hun anla et kjønnsperspektiv og et nedenfraperspektiv på sin undersøkelse, og fant blant annet at kvinnene sonet i et fengselssystem forankret i en tradisjonell kjønnsrolletenkning.

Undersøkelsene konkluderer med at kvinner har dårlige soningsforhold, og gir forslag til hvordan de kan forbedres. Spørsmålet er om det har skjedd noe konkret for kvinners soningsforhold etter disse kartleggingene? Jeg har ikke grunnlag for å si noe om kvinners soningsforhold generelt i Norge. Det jeg kan si noe om, er hvordan soningsforholdene oppleves for et utvalg kvinner som soner i blandingsfengsel.

³ Heretter omtalt som Bredtveit

Kapittel to. Teoretisk perspektiv

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for det teoretiske perspektivet jeg legger til grunn. Hvilket teoretisk perspektiv som blir brukt vil henge sammen med valg av problemstilling for avhandlingen, og dermed hva jeg ønsker å få kunnskaper om. Det teoretiske perspektivet vil også ha betydning for metodevalg, hvilke spørsmål og tema det er fokusert på under innhenting av empiri og hvordan jeg analyserer empirien. Det teoretiske perspektivet er således en del av de ”sosiale brillene” jeg ser gjennom når jeg foretar intervjuene og når jeg tolker dem. Samtidig er empirien med på å danne grunnlag for drøfting av det teoretiske perspektivet. Dette kan ses i sammenheng med hva Wadel (1991) kaller en runddans mellom teori, metode og data.

Et kjønnsperspektiv

Jeg legger til grunn et kjønnsperspektiv på min avhandling. Det er en tendens til å tenke kvinner når en tenker kjønnsforskning, og i mitt tilfelle dreier også oppgaven seg om kvinner. Men kjønnsperspektivet ville vært like relevant om jeg tok for meg menns soningsforhold, menn er også kjønn selv om de i mange henseende blir fremstilt som normalen. Dette henger sammen med den hegemoniske stillingen menn har hatt innen forskning og samfunnsliv, og tendensen til å tenke på mannen som normen og kvinnen som unntaket (de Beauvoir 1994).

Valget av problemstillinger og teoretisk perspektiv er tatt på grunnlag av en interesse for kvinners plass i samfunnet generelt, og spesielt for kvinners plass innenfor rettssystemet hvor de utgjør en minoritet. Det faktum at kvinner utgjør et mindretall både på lovbytersiden og på kontrollsidene, mener jeg har betydning på utformingen av fengselsstraffen. Mitt fokus i avhandlingen er kvinner på lovbytersiden og deres møte med fengselssystemet, og ettersom kvinnene i mitt utvalg møter et fengsel hvis majoritet er befolket av menn vil det være sentralt ut fra et kjønnsperspektiv.

Jeg bruker begrepene feministisk forskning, kvinneforskning og kjønnsforskning litt om hverandre. Med støtte fra Holter (1996:38) kan en slik sammenblanding av begreper forsvares fordi felles for alle er at de kroppslige og sosiale betydningene av kjønn står sentralt. Holter påpeker imidlertid at kvinneforskningen historisk sett kom først, mens det i dag er blitt mer vanlig å bruke kjønnsforskning. Begrepene kjønnsforskning og kjønnsperspektiv har, etter min mening, den fordelen at de innebærer en erkjennelse av at menn også er kjønn. På den måten kan maskulinitetsforskningen innlemmes som del av kjønnsforskningen. Å skille ut

kvinneforskning som et eget fagfelt kan tenkes å bidra til å opprettholde en kløft mellom kvinner og menn innenfor forskning, og underbygge at kvinnen utgjør et unntak fra normalen (les mannen). Jeg mener det er viktig å trekke inn kjønnsperspektivet uansett om tema for forskningen dreier seg om kvinner, menn eller begge kjønn. Dette bygger på et syn om at kjønn er et resultat av mellommenneskelige relasjoner, det som kan kalles et relasjonsperspektiv (Widerberg 1992).

Den feministiske forskningen er kjennetegnet av noen sentrale elementer. Det er valg av tema og metode, maktforholdet mellom forsker og utforsket, og forskers egen påvirkning på forskningssituasjonen (Gelsthorpe 1990:90-93). Kvinneforskningen er gjerne knyttet til tema som har relevans for kvinner og som fører til en synliggjøring av kvinner. Måten en innenfor kvinneforskningen kommer frem til kunnskap om kvinners liv er i hovedsak den kvalitative metode, gjerne ansikt til ansikt intervju (Kelly 1990:109). Sentralt innenfor denne metoden er et ønske om å bryte ned det hierarkiske skille mellom forsker og den som blir forsket på. Dette henger sammen med en motvilje mot å gjøre noen til objekt i forskningen, samt at en ved å skape en relasjon mellom partene i en intervjusituasjon mener å få bedre kvalitet på det som kommer frem i intervjuet (Gelsthorpe 1990:91). Kvinneforskningen etterstreber en bevissthet i forhold til sin egen posisjon når en benytter seg av den kvalitative metode. Den lokaliseringen forskeren har i forhold til intervjusubjektet vil ha relevans for forskningsresultatet. En legger til grunn at ingen forsker er forutsetningsløs, og at forskerens forforståelse vil påvirke tolkningen (ibid.).

I mitt prosjekt er det synliggjøring av kvinners soningsforhold i blandingsfengsel, samt av deres livssituasjon før og etter soning, som er målsetningen. Jeg har benyttet det kvalitative forskningsintervjuet for å få kunnskaper om kvinnes erfaringer. Hvilke tema jeg har vektlagt under intervjuene, og hvilke tolkninger jeg tillegger intervjuene vil ha sammenheng med mitt teoretiske perspektiv. Samtidig vil kvinnes tolkninger av egen livssituasjon ha betydning for mine tolkninger, deres perspektiv har i mange henseende utfordret mitt perspektiv.

Den måten en velger å forske på kvinner vil være avhengig av hvilke kunnskaper en søker. Mitt prosjekt vil være det Widerberg (1992) kaller for kvinnesentrert studie ettersom jeg tar for meg bare kvinner i min avhandling. I og med at jeg intervjuer kvinner som soner sammen med menn, vil det i noen sammenhenger være nødvendig og nyttig å sammenligne kvinnene med mennene. Men jeg tar ikke stilling til menns opplevelse av soningsforholdene, utgangspunktet mitt er hvordan kvinner opplever fengselsstraffen. I dette ligger det ingen vurdering om at det er lettere for menn å sone i fengsel. Widerberg (1992) mener bakdelen

med kvinnesentrerte studier, er at en får kunnskaper om kvinner på områder hvor det ikke finnes kunnskaper om menn. Riktignok finnes det mange flere undersøkelser av menns erfaringer med fengsel, men disse har sjelden tatt høyde for at menn også har kjønn.

Selv om en sammenligning av kvinners og menns soningsforhold vil være relevant, betyr ikke det at jeg mener at deres soningsforhold bør være like. Mitt kjønnsperspektiv innebærer et syn om at hva som er viktig for menn, ikke nødvendigvis er like viktig for kvinner, og omvendt. Dette perspektivet henger sammen med en motforestilling mot å gjøre mannen til norm. Jeg ønsker ikke at mannen danner utgangspunktet for hvordan ting bør være i fengsel. Resultatet av det vil være at kvinner soner på menns premisser.

Innenfor kvinneforskningen har det vært en motvilje mot å bruke biologiske forskjeller mellom kjønn som forklaringsmodell, man tenker seg i stedet at kvinner og menns ulike erfaringer har sammenheng med hvordan vi organiserer kjønn i samfunnet (Widerberg 1992:292). Et tilsynelatende trivielt eksempel på dette, hentet fra mitt eget prosjekt, er tilgang på hygieneartikler inne i fengselet. Innsatte får i det aktuelle fengselet ikke anledning til å ta med seg hygieneartikler inn til soning, de kan kjøpe fra et begrenset utvalg og med en begrenset pengesum fra fengselets butikk. Dette blir nok ikke oppfattet som et stort problem blant den mannlige fangebefolkningen, mens kvinnene opplevde det som en tilleggsstraff å ikke kunne ivareta sin femininitet og daglige hygienerutiner i fengselet. Det er neppe naturgitt for kvinner å passe på sitt utseende. Kjønnsnormene er noe som blir til i relasjoner mellom mennesker (Høigård 2002:368).

Et perspektiv om at kvinner og menn opplever fengselsstraffen forskjellig på noen områder, utelukker ikke at det også blant kvinner er ulike opplevelser av fengselsstraffen. Kjønn er bare *en* variabel i denne sammenheng, sosial klasse og religion er eksempler på andre faktorer som er bestemmende for hvordan en opplever fengselsstraffen. Mens den feministiske diskursen tidligere så på kvinner som *en* gruppe, som dannet en dikotomi til mannen, ble det etter hvert viktig å erkjenne ulikheter mellom kvinner. Cain (1990:130) mener at kvinnebevegelsens tidligere tanke om at alle kvinner er like, førte til egen undertrykking fordi kvinner ble presset inn i en bås de ikke alltid kjente seg igjen i. Hun mener derfor det var en triumf for kvinnebevegelsen da den erkjente at variasjonen mellom kvinner er stor, samtidig som den klarte å beholde bevegelsen samlet. Innen kvinneforskningen er det i dag vanlig å tenke seg at kvinner er ulike fordi de befinner seg i situasjoner som er historisk betinget, samt at de påvirkes av de lokale forholdene de befinner seg i. Dette preger deres erfaringer og virker inn på deres subjektivitet og identitet (Wetlesen 1997:235).

Denne erkjennelsen er nyttig i følge mitt perspektiv, ettersom forskjellen mellom fangene jeg intervjuet underbygger dette. Forestillingen om den norske frigjorte kvinnen tar ikke høyde for kulturelle, sosiale og økonomiske forskjeller mellom kvinnene. Holter (1996) hevder at klassebegrepet er viktig i denne sammenheng. I den grad det er blitt større grad av likestilling har dette i størst grad kommet ressurssterke kvinner fra middelklassen til gode, mens fattige kvinner fra lavere sosiale lag fremdeles befinner seg i lavtlønnede yrker og segregerte posisjoner. Kvinner i fengsel er ofte fattige kvinner, de har liten grad av utdanning, lite arbeidserfaring eller erfaring fra lavtlønte yrker (Koch 1988, Sandvik 2003). Kvinner som befinner seg i fengsel og en kvinnelig universitetsstudent kan ha svært ulike opplevelser av likestilling mellom kjønnene.

Teorier om kvinners stigende kriminalitetsandel

Kvinner var lenge nærmest fraværende innenfor kriminalitetsforskningen, og i den grad kvinners kriminalitet ble nevnt var det i forhold til psykologiske og biologiske forklaringer på deres avvik (Carlen & Worrall 2004:119). En la til grunn en antagelse om at kvinner fra naturens side var mindre aggressive og mer konforme enn menn. De kvinnene som var lovbrøtere ble behandlet som mentalt forstyrrede og ville derfor ikke være mottakelige for behandling eller rehabilitering (Vegheim 1995:4). Det var først på 1970 tallet, da kvinners andel i den registrerte kriminaliteten steg, det ble en debatt med sosiologiske forklaringer på kvinners kriminalitet (Carlen & Worrall 2004). Kvinnenes økning i den registrerte kriminaliteten ble sett i sammenheng med kvinnefrigjøring og økt kvinnedeltagelse i samfunnet. Høigård (1988) drøfter de ulike teoriene som fremkom i debatten, som hun deler inn i tre hovedteorier. Kjønnrolleteorien gikk ut fra en antagelse om at kvinners frigjøring og økte deltagelse på arbeidsmarkedet ville føre til en endring i kjønnsrollemønsteret, som igjen ville føre til en endring i fordelingen mellom kvinner og menn i kriminalitetsstatistikken. I følge deltagelsesteorien vil kvinners økte deltagelse i samfunnet føre til økte muligheter for å begå kriminaliserte handlinger. Den tredje teorien, kontrollteorien, har som hovedpoeng at kvinner blir kontrollerte på andre områder enn gjennom rettssystemet (ibid:49).

Høigård viser gjennom drøftingen av disse teoriene, at de alene er utilstrekkelige for å forklare kvinners økende kriminalitet. Hun viser til paradokset i at kvinner skulle bli mer kriminelle når de fikk økt deltagelse i samfunnet, ettersom forskning på menn har vist at det nettopp er de som faller utenfor deltagelsen som fanges opp av kontrollsystemet. *"Møtet med registrerte lovovertredere er et møte med utstøtte kvinner og menn"* (Høigård 1988:69). I den

forskningen som er foretatt siden debatten startet for tretti år siden, er det lite som tyder på at det fengsles fra den yrkesaktive og deltagende delen av den kvinnelige befolkningen. Snarere støtter forskningen Høigårds utstøtelsesteori om at det er fattige kvinner med liten grad av utdanning og arbeidserfaring som sitter innesperret (se Thorsen 2004). I mitt materiale er det kun to av de ti kvinnene som var i arbeid eller utdanning da de ble fengslet.

I dag er likestillingen mellom kjønnene kommet lenger, flere kvinner enn menn tar høyere utdanning, og mange kvinner har jobber som gjør dem økonomisk uavhengige. Samtidig er det fremdeles slik at menn tjener mer enn kvinner, har større formue og oftere innehar maktposisjoner i samfunnet. Holter (1996:26) kaller dette for en betinget likestilling. Hun mener i den grad likestillingen er blitt større mellom kjønnene, er ikke dette jevnt fordelt i den kvinnelige befolkningen. Likestillingsutviklingen er i stor grad kommet middelklassens kvinner til gode. Den fattige kvinnen faller i så måte utenfor, og blir tapende både i forhold til sine ressurssterke medsøstere og i forhold til menn innenfor sin egen sosiale klasse. Sett ut fra dette perspektivet kan fallhøyden for de kvinnene som ikke lever opp til dagens kvinneideal tolkes som økt.

Men kvinner utgjør fremdeles en liten del av det totale kriminalitetsbildet. "*Gender appears to be the single most crucial variable associated with criminality*" (Heidensohn 1987, i Carlen & Worrall 2004:119). Selv om det har vært en økning i antall fengslede kvinner utgjør de fremdeles en minoritet i forhold til menn (Frantzen 1993, Thorsen 2004). Innen kvinneforskningen blir fremdeles kontrollteorier brukt som forklaringer på kvinners lave kriminalitet. Den sosiale kontrollen virker ulikt på kjønnene. Kriminalitet blir sett på som uforenlig med den idealtypiske kvinnerollen, og slik sett er kvinner i fengsel dobbelt avvikere ettersom de ikke bare har forbrutt seg mot loven, men også mot normer for hva som passer seg for en kvinne (Vegheim 1995, Carlen & Worrall 2004). I enda større grad kan det tenkes at stigmatiseringen er en realitet for mødre som kommer i fengsel. Den offentlige diskursen om morsrollen er lite forenlig med fangerollen.

Kvinnelige offer?

Studier av kvinner i fengsel viser ofte at kvinner er mer utslitte og belastet enn menn i fengsel. Bildet som tegnes av kvinnelige fanger og deres livssituasjon kan forstås som at de er offer. "*Det er en såret og sårbar gruppe, for hvem et fængselsophold måske giver det endelige grundstød*" (Koch 1988:98).

Å se kvinner som offer er omdiskutert innenfor den feministiske diskursen. Kritikken mot å se kvinner som offer har sammenheng med at dette kan bidra til å underbygge tankegangen om kvinnen som svak, passiv og ute av stand til å ta ansvar for sitt eget liv (Denton 2001:163). Kritikken mot offerperspektivet har sammenheng med det som blir betegnet som elendighetsforskning. Bakgrunnen for denne type forskning er fra synliggjøringsfasen innen den feministiske tradisjonen, hvor en var opptatt av å finne ut hvordan kvinners virkelighet egentlig så ut. Avdekking av kvinnemishandling og incest var et resultat (Widerberg 1992:285). Kritikere mente at en i større grad måtte vektlegge verdigheten i elendigheten, ellers kunne resultatet bli at kvinnen fremsto som ressurs svak og uten mulighet for å påvirke sitt eget liv og dermed underbygge det bildet kvinneforskningen ønsket å reversere. Tanken er at kvinnen heller må forstås som overlevende i en vanskelig livssituasjon enn som offer. Verdighetsforskning eller overlevelsesforskning blir presentert som alternativ.

Denton (2001) er blant dem som hevder at mye av forskningen gjort på kvinnelige lovbrøyttere er med på å danne et bildet av kvinner i fengsel som svake og passive. "*Many previous studies have viewed women as dependent, passive, unfit mothers, sexual deviants, driven by psychological or chemical demons*" (Denton 2001:159). Hun advarer mot denne formen for kategorisering og generalisering av kvinner i fengsel, og mener det i større grad må tas hensyn til faktorer som sosial klasse og etnisk bakgrunn. Dentons egen studie fokuserer på hvordan et utvalg kvinner posisjonerer seg innenfor den illegale narkotikahandelen og i fengsel, og kvinnes bakgrunn blir ikke problematisert i forhold til dette. Dette kan ses i sammenheng med en motvilje mot å fokusere på bakgrunnsfaktorer når en forsker på kvinners kriminalitet. En ønsker ikke å sosiologisere kvinners handlinger ved å vektlegge deres bakgrunn. Denne motviljen kan henge sammen med en kritikk av at slike faktorer oftere blir brukt som forklaringer på kvinners kriminalitet enn på menns kriminalitet, og at en dermed fratrukker kvinnen ansvar for sine egne handlinger (Kolfjord 2003:35).

Høigård mener at offerbegrepet ikke utelukker tanken om verdighetsforskning, hun vil ha "*offer- og verdighetsforskning, på en gang, samtidig*" (Høigård 1996:150). Hun mener innføringen av offerbegrepet var en lettelse både for kvinner generelt og for dem det angikk direkte. Enten det handler om å være offer for incest, kvinnemishandling eller kjønnshandel, så blir skylden og ansvaret mellom kvinne og overgriper forskjøvet. Offerbegrepet bidrar til å vise at det er snakk om en relasjon. Det handler om et offer og en overgriper. Det er derfor viktig å skille mellom offerbegrepet som et relasjonelt begrep og som et begrep som karakteriserer individuelle egenskaper. I kvinneforskningen er det nettopp relasjonen mellom offer og overgriper, eller offer og strukturer som er relevant. Det er når offerbegrepet blir

behandlet som individuelle egenskaper at begrepet blir stigmatiserende og uriktig. Et eksempel på dette kan være synspunktet om at en kvinne som forblir hos sin voldelige partner er svak. Da tilegner en kvinnen egenskaper som gjør henne skyld i sin situasjon, i stedet for å se at hun er et offer i relasjon til sin voldelige partner. Hvis en knytter offerbegrepet sammen med passivitet, ressurs svakhet og liten handlekraft, vil det være å tilskrive individet egenskaper og dermed gjøre dem delaktig i sin offerstatus. At en person blir betegnet som et offer, fører i følge Høigårds perspektiv ikke til at personen mister sine personlige egenskaper og *bare blir offer*. Som individ kan man være resurssterk, samtidig som en er offer i en maktrelasjon.

At Denton og Høigård legger ulike betydninger i offerbegrepet kommer klart frem i deres tekster. Mens Høigård betegner offerbegrepet som et relasjonelt begrep, tenker Denton mer i retning individuelle karakteristikk. *"More recently, feminist researchers have come to view women not as passive victims, but individuals who respond to complex situations in various forms"* (Denton 2001:167, min utheving). Når Denton på dette vis slår sammen "passiv" og "offer", bruker hun begrepet som en egenskap ved individet. I følge Høigårds perspektiv blir dette feil, å være passiv og å være offer dreier seg om to helt forskjellige ting. En eksemplifisering av dette kan være hvordan vi i dagligtalen bruker offerbegrepet i forhold til mennesker som har vært utsatt for ulykker; vi snakker om tsunamioffer og jordskjelvoffer. En kan neppe si at det er personlige egenskaper ved de rammede menneskene som gjør dem til offer.

Kvinnene jeg har intervjuet er offer da noen har vært utsatt for overgrep som barn, noen har hatt voldelige partnere og noen har hatt en belastende barndom og oppvekst. I den situasjonen de nå befinner seg, i fengsel, er de alle offer for en åpenbar maktasymmetri. Offerbegrepet beskriver i så måte en under- og overordningsrelasjon (Høigård 1993). Samtidig er kvinnene i mitt utvalg overtredere i forhold til loven. Det er rettet kritikk mot å sammenblande statusen som offer og overtredere, ved å bruke offerstatusen til å forklare overtredelsesstatusen. Risikoen ved å blande offerstatus og overtredersstatus er at en fratrar kvinnen ansvaret som handlende subjekt (Kolfjord 2001:35). Det må derfor være mulig å se kvinnene som bevisst handlende, samtidig som de er offer for noe. Å være offer vil ikke si at kvinnene ikke kan handle fritt innenfor de rammene de er posisjonert. *"I ett livslopps komplexitet är det rimligt att förövar- och offerstatus kan vara förenad i en och samma person"* (ibid:37). Å være offer, er ikke det samme som å være ansvarsløs.

Diskusjonen om hvorvidt forskning hvor kvinnen blir fremstilt som et offer kan bidra til stigmatisering av kvinner har altså sammenheng med hvordan en definerer offerbegrepet. I

mitt perspektiv støtter jeg meg til at det er viktig å skille mellom det å være offer for strukturer eller i relasjoner, og det å være et personlig offer. At mange av de kvinner som befinner seg i fengsel er fattige, har liten grad av utdanning og arbeidserfaring, ofte kommer fra ustabile oppvekster og generelt skårer dårlig på levekårsvariabler er veldokumentert (Koch 1988, Vegheim 1995, Skardhamar 2002, Thorsen 2004). Men det betyr ikke at de som personer er ressursvake, eller at de innehar personlige egenskaper som forklarer hvorfor de har havnet i en fengselsituasjon.

Kapittel tre. Metode

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for den metoden jeg har brukt i min avhandling. Jeg vil også ta for meg prosessen frem til intervjuet forelå som transkribert materiale. Her vil også konkrete sider ved intervjusituasjonen vil bli belyst.

Valg av metode i datainnsamlingen

I den norske kriminologitradisjonen står den kvalitative metoden sterkt. ”Kvalitative metoder er mer enn kvantitative metoder orientert mot opplevelser/intensjoner og mot forståelse og samspill mellom mennesker. Innenfor faget kriminologi vil kvalitative metoder være særlig fruktbare og relevante, nettopp fordi problemstillingene krever det” (Finstad 1997:53).

Da jeg skrev mellomfagsoppgave i kriminologi, tok jeg for meg kvinners utvikling i den registrerte kriminaliteten ved å gjennomgå kriminalstatistikken fra 1960 til 1996 (Haugen 1998). Da jeg startet på masterstudiet noen år senere ønsket jeg å fortsette med tema fra mellomfagsoppgaven, men denne gangen ønsket jeg å vite mer om kvinnene bak tallene. I mellomfagsoppgaven fant jeg at kvinner i økende grad blir fengslet, og at kvinners andel av de fengslede øker relativt mer enn menns andel. Men hvordan opplever kvinnene selv å sitte i fengsel? Hva slags livssituasjon hadde de før de kom i fengsel? Hva møter dem når de har sonet ferdig sin straff?

Det er flere gode kvantitative undersøkelser av nyere dato som tar for seg levekår og livssituasjon for fanger i Norge (bl.a. Skardhamar 2002 og Thorsen 2004). Bildet de tegner er forholdsvis entydig; det fengsles ikke fra et tverrsnitt av befolkningen.

I denne avhandlingen ønsker jeg å gi et bilde av hvordan noen kvinner opplever det å sone i fengsel, og hvordan de erfarer sitt liv i forkant av innesperringen. Jeg har derfor valgt å bruke det kvalitative forskningsintervju som metode for min avhandling.

Det kvalitative forskningsintervjuet

Det kvalitative forskningsintervjuet foregår som en samtale mellom forsker og informant, hvor tema for samtalen er styrt av hva forsker ønsker å få informasjon om (Thagaard 2003:85). Mine intervjuer har hatt en løs struktur hvor jeg i størst mulig grad har latt kvinnene styre hvilke tema de mener er viktige innenfor problemstillingene for min avhandling. Det er deres fortellinger, hva de selv vektlegger og hvordan de forstår sin egen situasjon som er

interessant i denne sammenheng. ”(...) intervjuformen er spesielt egnet når man ønsker å undersøke hvordan mennesker forstår sin egen verden. Intervjupersonen vil beskrive sine erfaringer og sin selvoppfatning, og klargjøre og utdype sine egne perspektiver på verden” (Kvale 2001:61).

I det kvalitative forskningsintervjuet fokuseres det på den mening som skapes i dialogen mellom forsker og informant. At mening konstrueres i samspillet mellom to parter i en forskningssituasjon, kan ses i sammenheng med et hermeneutisk perspektiv hvor en ser både empirien og analysen som fortolkninger (Larsson 2002:27). Det betyr at relasjonen mellom de to partene i intervjuet vil få betydning både for hva som fremkommer under intervjuet og for forskningsresultatet ved at en i samspill forsøker å forstå et fenomen, i dette tilfelle hvordan det oppleves for kvinnen å sone i fengsel og hvordan hun forstår sitt liv generelt.

Det hermeneutiske perspektivet, forstått som en samlebetegnelse på fortolkende metoder, blir ofte satt i kontrast til det positivistiske idealet hvor det vektlegges objektivitet, representativitet, generalisering og etterprøvbarehet (ibid:25). Objektivitet, forstått som en interesseløs posisjon, er en målsetting det vil være vanskelig å etterstrebe uansett om en velger kvalitative eller kvantitative metodetilnærminger. I studier av sosiale fenomener vil forsker uansett ikke være forutsetningsløs i forhold til det tema som blir behandlet. Hvilken metode en velger handler ikke om god eller dårlig metode, men er avhengig av hvilket formål en har med forskningen og hva som passer i sammenhengen (Finstad 1997). Når målsetningen er å belyse hvordan individet opplever og fortolker sin egen situasjon, vil det kvalitative forskningsintervjuet ha den fordelen at det fordrer en nærhet mellom forsker og utforsket hvor forsker har mulighet til å be informanten om å utdype og å følge opp tema som er spesielt interessante. Innvendinger mot denne metoden er gjerne at intervjusituasjonen kan føre til ledende spørsmål, at forskerens egne meninger skinner igjennom og at resultatet av slike forskningsstudier i stor grad er uttrykk for forskers tolkninger (Kvale 2001:23).

Posisjonering

Hvordan jeg tolker det kvinnene forteller vil være avhengig av min posisjonering i samfunnet. Mitt kjønn, min klassesilhørighet og mine livserfaringer vil påvirke min forståelse av det kvinnene forteller. Mine perspektiver på fengselsstraff og på kvinners posisjon i samfunnet vil påvirke hvilke spørsmål jeg stiller og hvordan jeg analyserer svarene jeg får. For eksempel innebærer mitt kjønnsperspektiv at jeg ønsker en synliggjøring av kvinners situasjon i fengsel,

det betyr at jeg vil vektlegge noen sider ved deres fortellinger sterkere enn andre. Videre vil jeg i analysen velge ut fra det transkriberte materiale hva jeg mener er viktig i forhold til mitt perspektiv og min problemstilling. I dette ligger en erkjennelse av at forskning aldri er forutsetningsløs (Røthing 2002).

Ericsson (1991) bruker begrepet "sosiale briller" til å vise hvordan vår posisjonering vil være med på å bestemme hva vi ser. Den virkeligheten vi ser er farget av våre erfaringer. Jeg er ikke en båndopptaker som tar opp kvinnenes fortellinger og som uten påvirkning leverer disse videre i form av en posisjonsløs analyse. Det er ikke mulig for et menneske å stille seg utenfor samfunnet og se sosiale fenomener forutsetningsløst. Poenget er å være bevisst sin forforståelse og hvilke sosiale briller jeg ser gjennom, eller som Ericsson sier: *"Valget står ikke mellom objektivitet eller subjektivitet – valget står mellom bevisst eller bevisstløs subjektivitet"* (ibid:40). Etersom min forståelse av det informanten forteller vil være farget av mine erfaringer og bakgrunn, vil denne forståelsen være en annen enn den informanten har. På det viset vil analysen av intervjuene bli min tolkning av informantens selvforståelse. *"Analysen kan derfor karakteriseres som en dialog mellom forskerens og informantens forståelse"* (Thagaard 2003:128).

Selv om det kvalitative forskningsintervjuet i stor grad er avhengig av forskers og informantens forståelse, gjør ikke det fortellingene til kvinnene mindre sanne, eller min tolkning av kvinnenes fortellinger blir mindre riktig. Spørsmålet blir heller hva som blir vektlagt i relasjonen mellom forsker og informant. Samt at relasjonen i seg selv er meningsskapende (Bourdieu 1995:33). Kvinnene forteller meg fortolkete deler av sitt liv gjennom intervjuet, som jeg igjen fortolker ut fra mine kunnskaper (Høigård 2002:23). Perspektivet på at det ikke finnes *en* riktig tolkning av et fenomen må ikke trekkes så langt at alle fremstillinger er like gode eller like gyldige. Bourdieu (2002:4) vektlegger at et karakteristisk trekk ved virkeligheten er at den forstås forskjellig, noe en må ta høyde for når en analyserer sosiale fenomener. Det er sider ved et menneskes liv og ved soningsforhold som er høyst reelle. Å bli fratatt omsorgen for egne barn oppleves sannsynligvis som vondt for de fleste mødre. Dette er et eksempel på et tema det vil være vanskelig å komme utenom uansett hvilke tolkninger og meningsdannelser som fremkommer i intervjuerelasjonen. Det som fremkommer i et intervju er beskrivelser av reelle hendelser i informantens liv, men hvordan dette blir fremlagt er avhengig av hvordan informanten forstår sitt eget liv og av forholdet til forsker (Thagaard 2003:83).

Å lytte til den ene part

I min avhandling er det kvinner som sitter i fengsel som har talerett. Det er deres oppfatning av soningsforhold og livssituasjon som er fokus for avhandlingen. Jeg har derfor valgt å ikke intervju kontrollsiden i fengselet fordi det faller utenfor avhandlingens problemstillinger. Det betyr at jeg får frem ”en side av saken” i den forstand at det indre fengselssystemet består av to grupper, fanger og ansatte, og jeg kun lytter til den ene part. Men målsettingen er å få kunnskaper om kvinnenes opplevelser av soningsforholdene, ikke hvordan de ansatte opplever kvinnenes soningssituasjon.

I en del tilfeller har jeg fått motstridende informasjon fra kvinnene om forhold i fengselet, for eksempel når det gjelder regler inne i fengselet. Ettersom jeg har valgt å lytte utelukkende til kvinnene har jeg ikke realitetssjekket disse opplysningene. Dette fordi uansett hva som er de faktiske reglene i fengselet, vil det være kvinnens oppfatninger av disse som har betydning for deres opplevelse av soningen.

Det praktiske

Tillatelser og rekruttering av informanter

Etter godkjenning fra NSD i mars 2005 og tilgang til forskning fra Region Sør samme tid, ringte jeg de fengslene jeg hadde fått innpass i, takket for velviljen og avtalte den videre fremgangsmåten. I starten av april sendte jeg brev til fengslene hvor det var vedlagt informasjonsskriv og samtykkeerklæring, samt ferdig frankerte svarkonvolutter. Det var ingen kriterier for å delta i undersøkelsen, alle kvinner som satt på dom ved fengslene ble bedt om å delta. En uke senere hadde jeg min første informant. Jeg startet intervjuene i slutten av mai og hadde 9 intervjuer i Skien fengsel frem til slutten av september. I tillegg hadde jeg ett intervju i Drammen fengsel på vårparten. Grunnen til at det bare er en informant fra Drammen fengsel har sammenheng med at det i den aktuelle perioden var få kvinner som sonet dom der. Dessuten har kontaktpersonen i Skien fengsel vært svært behjelpelig med å skaffe informanter. Av praktiske hensyn kunne det være fristende å ikke ta med informanten fra Drammen fengsel, og heller konsentrert meg om soningsforholdene i Skien fengsel. Når jeg likevel har tatt henne med, er det på grunn av at intervjuet var interessant og inneholdt gode poenger, samt at hun har erfaring med å sone i Skien fengsel. I og med at jeg bare har en

informant fra Drammen fengsel, har jeg ikke et like utfyllende inntrykk fra dette fengselet som jeg har fra Skien fengsel. Mesteparten av analysen og beskrivelsen av fengselsforholdene i avhandlingen vil derfor være hentet fra Skien fengsel.

Bare noen uker etter jeg hadde sendt ut informasjonsskrivene hadde jeg seks informanter, og jeg var optimistisk i forhold til å bli ferdig med intervjuene før fellesferien. Etter hvert oppdaget jeg at det ikke er så lett å avtale tidspunkt for intervju med fanger som en skulle tro. Noen ble løslatt før tiden, andre ble overført på § 12 eller til andre fengsel. Slik mistet jeg omtrent like mange informanter som jeg fikk, og jeg ble derfor ikke ferdig med det siste intervjuet før i slutten av september.

Av samme årsak måtte jeg gå bort fra min opprinnelige plan om å intervju kvinnene to ganger. Jeg mente at et oppfølgingsintervju var viktig fordi jeg som uerfaren forsker sannsynligvis ville komme på viktige og relevante spørsmål i etterkant av intervjuet. Jeg antok også at kvinnene jeg intervjuet kunne komme på noe de ønsket å utdype eller fortelle om. Høigård (2002) mener det enkeltstående intervju har fått en overdreven status innen kriminologi og sosiologi. Hun mener enkeltintervjuet bare gir et bilde av hvordan den intervjuede opplever situasjonen der og da, og ikke vil fange opp utviklinger, prosesser og endringer (ibid:20). Jeg håper likevel at jeg har fått tak på noen viktige sider ved kvinnenes soningsforhold og livssituasjon.

Fengslene

Skien fengsel

Skien fengsel sto ferdig til bruk i 1993, og er dermed et forholdsvis nytt fengsel. Det er et lukket, høyrisiko fengsel med plass til 76 fanger fordelt på tre avdelinger, A, B og C. Fengselet er et blandingsfengsel hvor det er satt av 12 plasser til kvinner fordelt på to avdelinger.

A er inkomstavdeling og sikkerhetsavdeling. Alle starter sin soning her, i noen tilfeller kan de bli sittende på avdelingen lenge på grunn av plassmangel på de ordinære avdelingene. Fangene kan av ulike årsaker bli vurdert dit hen at særskilte sikkerhetstiltak er nødvendig eller de kan få refs av ulike grunner, og dermed bli sendt ned på avdeling A for isolasjon. På A får fangene lufte seg i puljer på fem om gangen. Arbeidstilbudet er begrenset

og består i å enten brette papp eller å foreta enkle monteringsoppgaver. Å sitte på avdeling A betyr i praksis at fangene er isolert 23 timer i døgnet.

Avdeling B og C er de ordinære avdelingene. De er delt inn i boenheter med 6 celler, alle er eneceller, unntatt noen få dubletter for menn. Det er en boenhet med plass til 6 kvinner på begge avdelingene. Det er eget bad med toalett og dusj på hver celle. Fangene kan ikke velge om de vil sitte på B eller C. I utgangspunktet sitter de med lengst dommer på C, men det er avvikelser fra dette prinsippet på grunn av få plasser for kvinner.

Kvinner har ingen mulighet for kontraktsoning eller progresjonssoning i Skien fengsel. Det er heller ikke programtilbud for kvinner⁴. Menn har tilbud om kontraktsoning, samt programmer. Kvinner og menn som soner på avdeling B har i utgangspunktet de samme tilbudene når det gjelder arbeid, og det samme gjelder kvinner og menn som sitter på avdeling C. Hvis fanger velger å gå på skole har det ingen betydning hvilken avdeling de sitter på, skolen er felles for begge avdelingene. I luftingen er B og C atskilt, det vil si at de er i ulike luftegårder. Derfor vil ikke fanger på B møte de som sitter på C med mindre de går på skole sammen eller i de tilfeller det er tilstelninger som er felles for hele fengselet. For kvinnenes del er det ingen forskjell på å sitte på avdeling B eller C annet enn i forhold til arbeidstilbudet.

I tillegg har fengselet en helseavdeling (avdeling H) for dem som er syke og trenger tilsyn, eller dem som av eget ønske ikke vil opp på avdeling B eller C. I det siste tilfelle dreier det seg om fanger som over lengre tid ønsker å isolere seg fra fellesskapet. På denne avdelingen er det ikke mulighet til å arbeide eller gå på skole, heller ikke ha lufting med de andre fangene.

Skien fengsel gir mulighet for parsoning. Det betyr at par som har levd sammen minst et halvt år før innsettelse, kan søke om å få sone sammen. Hvis dette innvilges kan de være sammen i arbeidstiden og luftingen, samt få en time privatliv på besøksrommet i uken. Ordningen fungerer som ved vanlige besøk, det vil si at de må søke om å få besøke hverandre på lik måte som en må søke om å få besøk av personer utenfra fengselet.

På hver boenhet er det fellesareal med kjøkken og oppholdsrom med fjernsyn. Her kan de oppholde seg i tiden hvor de ikke er innelåst på cella. De har anledning til å kjøpe matvarer

⁴ Kontraktsoning innebærer at fangen får lettere soningsforhold med flere goder, mot å underskrive på å ikke bruke rusmidler i soningstiden. Fangen forplikter seg til å avgi urinprøver, enten som stikkprøver eller til fastlagte tider (Frantzen 1993). Progresjonssoning innebærer at fangen har mulighet til en skrittvis utslusing til åpnere soning. Systemet baserer seg på at den domfelte må "kvalifisere seg" for å komme videre i progresjonen (inst., S, nr 6, 1998-1999). Programmer er tiltak rettet seg mot fanger i form av undervisning, ferdighetstrening og strukturerte samtaler hvis formål er å tilrettelegge for egen innsats til en kriminalitetsfri livsstil etter soning (kriminalomsorgens utdanningscenter 2006).

for en begrenset sum i uken og til å lage mat på kjøkkenet. Ellers kommer maten opp på traller fra fengselets kjøkken. Når de har frokost skal de smøre den maten de vil ha til lunsj og kvelds, denne inntas på cella. Middag spiser de i fellesskap på boenheten. Det er en time lufting på hverdagene og to timer lufting i helgene.

Drammen fengsel

Drammen fengsel er et såkalt "takfengsel", det er de to øverste etasjene i Drammens gamle tinghus som rommer fangene. Det blir ofte betegnet som et cellefengsel, med det menes at det tilbringes mye tid på cella. Drammen fengsel er et lukka fengsel hvor det i praksis er plass til inntil 10 kvinnelige fanger. Fengselet har en samla kapasitet på 40 celler. Ettersom fengselet er fordelt over to etasjer med henholdsvis 23 og 17 celler er det ikke egne kvinneavdelinger, men en blanding på avdelingen.

Ettersom jeg bare besøkte fengselet en gang har jeg ikke så utfyllende inntrykk av dette fengselet. Men det var flere av informantene mine som hadde tidligere erfaring med å sone i Drammen, deres opplevelse av dette fengselet var at det var mindre strengt og hadde en mer pragmatisk håndheving av reglene enn i Skien fengsel. De mente at dette kom av at det var mindre forhold og at fengselsbetjentene hadde lang fartstid i jobben og derfor var noe mer avslappet. En annen årsak er nok at Skien er et høyrisikofengsel hvor det sitter fanger på relativt lange dommer. I Drammen sitter det mest varetektsfanger og fanger på kortere dommer (Helsetilsynet 2001).

Intervjusituasjonen

Tidsbruken

Jeg satt av en dag til hvert intervju. Jeg hadde lang reise til og fra fengsel, og ettersom jeg måtte benytte offentlig transportmiddel, rakk jeg ikke starte intervjuet før klokken 12 på formiddagen. Da var fangene akkurat ferdig med lunsj og det virket som et passende tidspunkt. Intervjuene varte fra en time til to timer, de fleste i nærmere to timer. Den siste gangen jeg besøkte Skien fengsel foretok jeg to intervjuer etter hverandre. Det var noe jeg ønsket å unngå, men ettersom det hastet på grunn av snarlig løslatelse var jeg i dette tilfelle nødt til å gjøre det slik. Jeg merket i det andre intervjuet at jeg slet litt med å huske om jeg

hadde spurt vedkommende et spørsmål eller om det var forrige person jeg hadde spurt. Dette er et problem jeg nok kunne unngått hvis jeg hadde fulgt intervjuguiden punkt for punkt.

Kontroll i forbindelse med intervjusituasjonen

Når jeg ankom fengslene, måtte jeg legitimere meg og gi fra meg mobiltelefon. Jeg har alltid blitt vennlig mottatt av de som arbeider i fengslene, men kontrollen av meg før jeg kom inn til kvinnene jeg skulle intervjuer, har variert veldig. Noen ganger har jeg sluppet rett inn på besøksrommet med stor bag og bærepose uten sjekk i det hele tatt. Andre ganger har jeg måttet gå gjennom metalldektoren, gi fra meg veske og kun ta med det aller nødvendige. Jeg har ved alle anledninger fått lov til å ta med brus, men ofte under tvil. Ved det siste besøket ble jeg møtt av en hyggelig betjent som ordnet en kanne med kaffe vi kunne ha under intervjuet. Han lot også døren fra besøksrommet til gangen stå åpen mens han hentet kvinnen jeg skulle intervjuer, de andre gangene er jeg blitt låst inne. Ved to anledninger ble jeg spurt om jeg ønsket alarm med meg, dette avslo jeg.

Lokalene

Intervjuene har foregått i fengslenes besøksrom. Under 5 av intervjuene har vi blitt tildelt besøksrommet som er beregnet på besøk av barn. Det er omtrent dobbelt så stort som de andre besøksrommene, anslagsvis 8 m². Det er utstyrt med to enkle "venteværelse-sofaer" med bord i mellom, vask og på gulvet i den ene kroken er det et teppe med en bilbane som motiv og en kasse med leker. På besøksrommet hvor de 5 andre intervjuene har foregått, er det tre stoler og et bord, samt vask. Det er lite og tett, ca 4 m². Det er små vinduer med hønsenetting over hvor det så vidt siver inn litt frisk luft.

Kommunikasjon og etablering av kontakt

Når jeg møtte kvinnen jeg skulle intervjuer, startet jeg alltid med å takke for at de har sagt seg villig til å delta i undersøkelsen min. Jeg orienterte så kort om hensikten med prosjektet og at de vil bli anonymisert både når det gjaldt opplysninger om dem selv og om tredjepersoner. Jeg presiserte at ingen i fengselet hadde tilgang på materialet, noe jeg tror var viktig for å distansere meg fra representanter for fengselssystemet. Jeg opplyste også om at de måtte føle seg fri til å ikke svare på spørsmål eller gå inn på tema. Videre fortalte jeg at målet i størst

mulig grad var at vi skulle ha en samtale om deres opplevelse og at det derfor ikke var noen ”riktige” svar. Jeg spurte om det var greit at jeg brukte båndopptaker, dette sa alle seg villige til uten å ytre skepsis.

Jeg opplevde selv at jeg fikk god kontakt med alle intervjupersonene under intervjuene. Det var ganger jeg måtte bruke litt tid på å få informanten trygg på situasjonen og på å få samtalen i gang. Andre ganger satte informanten i gang med å fortelle før vi fikk satt oss. Ettersom det var kvinnene som fikk styre samtalen i stor grad, var det også slik at hvert intervju ble preget av tema som opptok og engasjerte kvinnen spesielt.

En av informantene kommer ikke fra Norge og hun snakket ikke norsk. Dette intervjuet foregikk på engelsk. Da jeg transkriberte intervjuet oversatt jeg direkte fra lydbandet. Det kan selvfølgelig ligge en feilkilde i min oversetting, men jeg håper jeg har fått med hovedpoengene til informanten. Hun snakket for øvrig godt engelsk, slik at jeg håper risikoen for feiltolkninger ikke er større i dette intervjuet enn det er med de som har foregått på norsk.

Ettersom jeg ikke har erfaring med å foreta forskningsintervju og heller ikke har vært inne i et fengsel så mange ganger i forkant av prosjektet, hadde jeg ikke praktisk kunnskap om hvordan hverdagen fortøner seg i et fengsel. Den forforståelsen jeg hadde bygget i stor grad på undersøkelser jeg har lest, men det er ikke til å komme bort fra at også populærkulturen har satt sitt preg på det bildet jeg har. Denne naiviteten mener jeg kom godt med i en uvant situasjon, jeg kunne lett ta rollen som uvitende og nyssgjerrig og la kvinnene jeg intervjuet være ekspertene. Ettersom jeg hadde begrensede kunnskaper på forhånd, opplevde jeg det som lett å finne oppfølgingsspørsmål til det kvinnene fortalte. Jeg tror kvinnene også ble tryggere på meg ettersom jeg ikke fremsto som en ekspert på område.

Flere av kvinnene kom inn på vonde og vanskelige tema under intervjuet. Noen gråt når de fortalte, mens andre viste følelser på andre måter. Jeg hadde i forkant forberedt meg på at dette kunne skje, men likevel følte jeg meg hjelpsløs når jeg satt i en slik situasjon. Noen trøstende ord og en pause i intervjuet var det eneste jeg kunne tilby kvinnene i denne situasjonen. Jeg har ingen forutsetning eller anledning til å gjøre noe konkret eller inngå i en terapeutisk samtale.

Under samtalene forsøkte jeg å utstråle en positiv holdning hvor jeg gav uttrykk for at det de fortalte var av stor betydning for mitt prosjekt. Jeg nikket mye under samtalen og brukte pauser bevisst for at kvinnene skulle utdype eller gå videre hvis de ønsket det. Også verbalt gav jeg uttrykk for at det de sa var interessant. Oppfølgingsspørsmålene førte meg videre i intervjuet, men noen ganger var det nødvendig med temaskifte for å komme videre.

Kvinne møter kvinne

Hvilken fortelling som fremkommer i en intervjuelasjon vil være avhengig av kjønn. I mitt tilfelle vil det at jeg er en kvinne som intervjuer kvinner ha betydning for hva det blir snakket om under intervjuet. Jeg antar at det føles lettere for en kvinne å betro seg til en kvinne, og å fortelle om ting som kvinner gjerne er opptatt av, fordi en føler en felles forståelse. Kanskje ville ikke informantene fortalt en mannlig forsker om hvordan hun opplevde det å sitte i luftingen om sommeren med ubarberte ben når det var mange mannlige fanger tilstede. Eller om hvordan det føles å sitte naken i "hockey" over et speil og hoste, når hun har menstruasjon. På den andre siden kan det være at de unnlater å fortelle ting som de anser som selvsagte oss kvinner i mellom (Widerberg 1992:297). På samme måte antar jeg det vil være mellom en mannlig informant og en mannlig forsker, også her vil det være emner som er lettere å fortelle om til en mann enn til en kvinne. Det betyr ikke at den ene eller den andre historien er bedre eller mer riktig, men at de er forskjellige.

Rollekonflikt

Intervjusituasjonen kan innebære at en utleverer sine innerste tanker og forteller ting en kanskje ikke har fortalt andre på en stund. Noen kan være ensomme og synes det er godt at noen lytter til dem uten å komme med råd eller fortelle dem hva de bør gjøre. Dette kan spesielt være aktuelt for informantene mine som befinner seg i en vanskelig livssituasjon i og med at de sitter i fengsel og er atskilt fra sine nærmeste. Nærhet til den som blir intervjuet er en fordel i det kvalitative intervjuet ved at situasjonen kan oppleves som positiv og at det er en trygg ramme rundt intervjuet. "(...) *den ideelle relasjon mellom forsker og informant vil i visse faser av forskningsprosessen ligge nært opp til hva vi vanligvis forstår ved en vennereelasjon, selv om metoden krever en analytisk distanse*" (Alver og Øyen 1997:132). Samtidig er det viktig for forskeren å beholde sin profesjonalitet og ikke gi intervjupersonen forhåpninger om en varig relasjon. Noen informanter kan få forventninger om et videre forhold og ha vanskeligheter med å skille mellom forskerrollen og venninnerrollen. Jeg kom ikke i en slik situasjon. Det er sannsynligvis en større fare for at et slikt dilemma oppstår hvis en forsker følger informantene over lengre tid.

Reliabilitet og validitet

Når en foretar kvalitative forskningsintervjuer er det blitt hevdet at det er en fare for at informanten gir svar de tror forskeren vil ha (Holme og Solvang 1998:101). Da sier en gjerne at svarene ikke er reliable. I ett tilfelle opplevde jeg at en informant nok hadde en oppfatning på forhånd om at jeg var veldig kjønnsbevisst. Hun startet med å fortelle meg at det var stor grad av forskjellsbehandling mellom kvinner og menn i fengselet. Da jeg utover i intervjuet stilte oppfølgingsspørsmål hvor jeg ba henne konkretisere dette, modererte hun denne uttalelsen. Som forsker er det viktig å være bevisst at dette kan skje, fengselssamfunnet er lite og kvinnene som lot seg intervjuet snakket høyst sannsynlig sammen om hvordan intervjuet hadde vært og hva jeg hadde spurt om. I samme tilfelle var dette tydelig da hun utdypet hva forrige informant hadde sagt.

En annen innvending mot det kvalitative forskningsintervjuet er at svarene ikke er valide fordi de er basert på subjektive tolkninger (Kvale 2001:161). Dette er en innvending jeg mener å ha svart på tidligere i kapittelet.

Kvinnene jeg har intervjuet er definert som kriminelle av politiet og domstolene og kan dermed forstås som uærlige. Det gir imidlertid ingen grunn til å tro at de skulle være uærlige mot meg. Kvinnene har lite eller ingenting å vinne på uærlighet overfor meg, og jeg velger å tro at deres fortellinger gjenspeiler deres forståelse av deres virkelighet. Selvsagt kan det være, som for mennesker flest, at en ønsker å fremstå i best mulig lys og kanskje pynter litt på sannheten. Men ettersom intervjuene mine ikke handlet om kriminaliserte handlinger eller skyldspørsmål, tror jeg ikke troverdighetsspørsmålet utgjør et større problem med mine informanter enn med andre grupper av informanter.

Et annet moment i denne sammenheng er at jeg i forkant av prosjektet ønsket at kvinnene skulle få anledning til å lese gjennom det transkriberte intervjuet. På den måten kunne hun få anledning til å korrigere eller utdype det hun hadde sagt. Dette viste seg å være vanskelig å gjennomføre i praksis fordi det var mange som ble løslatt rett etter intervjuetidspunktet, andre ble overflyttet til andre fengsel eller til institusjoner. Det er derfor ingen av mine informanter som har lest igjennom det transkriberte materialet.

Intervjuguide

Intervjuene har stort sett fortonet seg som en samtale hvor kvinnene har bestemt strukturen og rekkefølgen på temaene. Intervjuguiden har fungert som en huskeliste jeg på slutten av intervjuet kunne bruke til å sjekke at momentene jeg ønsket berørt var kommet med. Dette er

en tilnærming som har fungert bra for meg, og som jeg fikk inntrykk av ble avslappende for kvinnene. Oftest startet jeg med å spørre om de kunne beskrive en typisk dag i fengselet. Det var et innledende spørsmål som fungerte bra fordi det da var lettere å komme inn på de ulike sidene ved soningsforholdene. Ellers var spørsmålene forholdsvis åpent formulert i retning ”Hva tenker du om...?”.

Båndopptaker

Jeg valgte å bruke båndopptaker og brukte ikke penn og papir en eneste gang under intervjuene. Denne metoden mener jeg fungerte bra fordi jeg på det viset fikk viet min fulle oppmerksomhet til kvinnenens fortellinger. Ettersom jeg ikke noterte, kunne jeg ha øyekontakt under intervjuet, og det følte jeg at gjorde samtalen mer naturlig og at jeg lettere kunne delta i den. Jeg tror heller ikke jeg er spesielt god på å ta korte og nyttige notater i en slik situasjon, og at jeg lettere kunne feiltolket det som ble sagt. Jeg opplevde flere ganger under transkriberingen at jeg under selve intervjuet hadde misoppfattet noe av det kvinnene sa. Ved å bruke båndopptaker sikrer en seg ordrette sitater fra informantene til bruk i den endelige analysen.

Å bruke båndopptaker under intervjuing av sårbare grupper er blitt møtt med skepsis av noen forskere, dette fordi de trenger maksimal forvissing om at deres anonymitet bevares og at informantene lettere kan reservere seg når de vet at alt de sier blir registrert (Prieur 1990:11). Et annet moment som kan tale i mot bruk av båndopptaker er at ettersom mine informanter har erfaring med politiet, kan dette gi assosiasjoner til avhørssituasjonen. Jeg mener informantene mine glemte opptakeren etter hvert som vi kom i gang med samtalen, og at intervjusituasjonen skilte seg så pass fra en avhørssituasjon at dette ikke utgjorde et problem. Utfordringen ligger etter min mening i å forvise informantene om at anonymiteten blir ivarettatt og at båndet blir slettet, samt i å skape en trygg stemning under intervjuet.

Bearbeiding av materialet

I etterkant av intervjuet satt jeg meg oftast på kafé mens jeg ventet på bussen hjem. Denne tiden brukte jeg til å notere ned stikkord om jeg synes var mest interessant i intervjuet, og til å skrive litt om stemningen og om det som ikke kommer frem på lydbåndet. Jeg satt sjelden i gang med transkriberingen før dagen etterpå, og dette arbeidet kunne fordele seg over flere dager. Jeg foretok de fleste intervjuene på sommeren hvor jeg i tillegg var i full jobb, og

fordelen med å bruke båndopptaker var at jeg ikke var avhengig av å skrive ned alt direkte etter intervjuet.

Selve transkriberingen medførte at jeg måtte foreta et valg om hvordan jeg skulle overføre muntlig tale til skriftlig tekst. En del av kvinnene hadde et ”gatespråk”, som innebærer ord og uttrykk som ikke er å finne i en norsk ordbok. Jeg mener det er viktig å få frem språket så presist som mulig, samtidig som en direkte nedskrivning av muntlig tale kan føre til en fordummende fremstilling av intervjuobjektet. Det samme gjelder mine egne oppfølgings spørsmål som ofte fremsto som dårlig formulerte og inneholdt mange unødvendige ord. Jeg har derfor valgt å utelate for mange nølinger og ord som ikke har betydning for meningen i setningen. Ettersom det ikke dreier seg om å endre på setningsoppbyggingen, men kun utelatelse av overflødige ord, mener jeg at dette ikke tar bort meningen i informantens svar. Jeg synes selv at det er tungt å lese sitater som inneholder et for utpreget muntlig språk, og velger dette for å gjøre teksten mer lesbar.”(...) *det finnes ingen sann, objektiv oversettelse fra muntlig til skriftlig form*” (Kvale 2001:105). Måten informanten ordlegger seg på er viktig også når det gjelder nølinger og gjentakelser fordi det kan si noe om hvordan informanten forholder seg til temaet det snakkes om. Det er derfor viktig å finne den oversettelsen som er mest fruktbar i forhold til ens forskning (ibid). I mitt tilfelle mener jeg at informantens sosiolekt eller verbale fremstilling kan medvirke til å gjøre informantene mer levende og nære, men jeg balanserer dette ved å kutte ut noen av de unødvendige ordene for at ikke informanten skal fremstå som en som formulerer seg dårlig.

Begrepsavklaring

I min avhandling vil det være flere av de begrepene jeg bruker som krever en begrunnelse. For det første dreier det seg om kvinner som sitter i fengsel. Skal en bruke innsatt eller fange? En som befinner seg i fengsel er en fange, hun kan ikke bare gå sin vei, hun er fanget. Jeg velger å kalle dem fanger.

Et annet område som trenger begrepsavklaring er i forhold til rus. Det store flertall av kvinnene jeg har intervjuet bruker narkotika på en slik måte at det virker inn på de fleste sidene ved deres liv. Skal jeg kalle dem narkomane? Rusmisbrukere? Narkotikabrukere? Rusavhengige? Jeg tenker at narkotika må inngå i begrepet fordi det er den rusen kvinnene bruker, ingen av dem oppgir at de ruser seg på alkohol⁵. Hvis kvinnene ikke hadde et problem

⁵ At narkotikaavhengige presiserer at de holder seg unna alkohol, er funn som problematiseres i ”Bakgater” (Høigård og Finstad 1993:54-55).

med narkotika, ville de i følge dem selv ikke vært i fengsel. Hvis de kunne slutte på dagen, så ville de gjort det. Derfor velger jeg å bruke begrepet narkotikaavhengig selv om jeg vet at avhengighetsbegrepet er problematisk.

De som arbeider i fengsel, vil bli omtalt som fengselsbetjenter eller betjenter. Det er de begrepene informantene bruker. Alternativt kunne jeg kalt dem fangevoktere eller voktere, ettersom deres arbeidsoppgaver i stor grad går ut på å kontrollere fangene. Likevel er kontaktbetjentrollen et eksempel på at en del av betjentens arbeidsoppgaver i utgangspunktet er tiltenkt å ha andre funksjoner enn kontroll av fangen.

Kvinnene

Alder

Kvinnene i mitt utvalg er i alderen 25 til 50 år. Det er altså en ganske stor spredning i alderen til de jeg har intervjuet. Alderen fordeler seg som følgende:

- 1 kvinner er under 30 år
- 4 kvinner er i alderen 30-35 år
- 2 kvinner er i alderen 36-40 år
- 3 kvinner er i alderen 41-50 år.

Seks av de ti kvinnene befant seg i 30 - årene, bare en var under 30 år, og tre kvinner var over 40 år. Det aritmetiske gjennomsnittet på kvinnene i mitt utvalg er 36,7 år. Medianen i utvalget er 35 år. Modus i mitt utvalg er 34 år.

I kriminalstatistikken (2006, tabell 45) finner en at 549 kvinner ble dømt til ubetinget fengsel i 2004. Av disse var 177 kvinner i alderen 30-39 år, 149 var i alderen 21-29 år og 118 var i alderen 40-49 år. Hvis en setter disse tallene opp mot alderen på mine informanter er det samsvar med at de fleste kvinner i fengsel befinner seg i alderen 30-39 år. Den nest største gruppen i mitt utvalg er i alderen 41-50 år, mens det er alderen 21-29 år som utgjør den nest største gruppen når en ser på det totale antall ubetingete fengselsdommer blant kvinner. Det ser dermed ut til at mitt utvalg er noe eldre enn den kvinnelige fengselsbefolkningen generelt.

Nasjonalitet

Ni av de ti kvinnene jeg intervjuet er født og oppvokst i Norge, med to etnisk norske foreldre. En av kvinnene er fra et annet europeisk land, og var i Norge som turist da hun ble pågrepet og fengslet.

Kapittel fire. Ethiske betraktninger

Intervju av kvinner bak lås og slå

Å intervju mennesker som sitter i fengsel innebærer å gripe inn i livet til mennesker som befinner seg i en vanskelig og sårbar situasjon. De sitter ikke i fengsel av fri vilje, men er underlagt tvang. Livet innenfor murene er markant forskjellig fra livet utenfor murene og det er ikke utenkelig at dette former deres måte å tenke og handle på. Hvordan de intervjuede velger å fortelle om sin situasjon, kan formes av den måten de forstår seg selv i den situasjonen de er i når de sitter i fengsel. Derfor er det en del etiske implikasjoner forbundet med å forske på dem som befinner seg i en ufri situasjon.

Å bli intervjuet var selvvalgt og innbar at kvinnene aktivt må gjøre noe for å bli med på prosjektet. Mitt inntrykk er, som mange av dem også uttrykte, at intervjuet var en grei avveksling fra en ensformig hverdag. Det var også noen som håpet at deres deltagelse kunne bidra til en bedring i situasjonen til kvinner i fengsel. Jeg presiserte at min posisjon ikke har en direkte innflytelse på soningsforholdene i fengselet, men at jeg ønsket å sette søkelyset på hvordan et utvalg kvinner opplever soningsforholdene i blandingsfengsel.

Informert samtykke

Når informantene mottok mitt informasjonsskriv og samtykkeerklæring, ble de opplyst om frivillighet, sine rettigheter til å trekke seg på ethvert tidspunkt under intervjuet og forsikringer om at deres anonymitet ville bli bevart. Samtidig ble de opplyst om at samtalen ville bli brukt i en videre analyse, sammen med samtaler med andre i en lignende situasjon. Dette innebærer opplysning om at intervjuet ikke vil fremgå som ren gjengivelse, uten innblanding fra meg, i den endelige rapporten.

Anonymisering

Jeg har valgt å gi kvinnene pseudonymnavn da jeg mener dette gjør fremstillingen av kvinnene mer personlig og levende. Kvinnene fikk navnene direkte etter intervjuet og jeg har ingen opplysninger om deres egentlige navn ettersom svarslippen ble makulert umiddelbart.

Opplysninger om bosted, arbeidsplasser, institusjoner og lignede blir betegnet generelt, slik som ”hjembyen” og ”behandlingsinstitusjonen”. Når kvinnene har fortalt om tredjepersoner, har jeg endret på deres identitet der det er fare for gjenkjenning.

Ettersom kvinner utgjør en liten gruppe av fengselsbefolkningen vil flere sider ved kvinnenens liv måtte gjøres om for å sikre deres anonymitet, eksempel på dette kan være spesielle hendelser eller relasjoner. Kvinnene vil nok selv kunne kjenne seg igjen i deler av avhandlingen, men jeg mener å ha sikret at andre ikke vil kunne gjøre det. At kvinnene selv kan kjenne seg igjen i den ferdige analysen, er et etisk spørsmål det er viktig å reflektere over fordi kvinnene kan føle at deres utleveringer blir feiltolket. Spørsmålene en bør stille seg i denne sammenheng er hvordan en skal anvende det informantene sier i analysen, hva det er rimelig å anta at informantene synes om denne anvendelsen og i hvilken grad er jeg ansvarlig for de følelsene informantene får ved å lese mine analyser (Røthing 2002). Jeg har valgt å bruke direkte sitater i stor grad, men også å referere til hva de har sagt uten å bruke ordrette sitater. Jeg håper at kvinnene ikke føler seg misforstått i min fremstilling. Jeg refererer til deres opplevelser og fortellinger, men har ikke en psykologiserende vurdering av det de forteller.

Om å forske nedover

En annen utfordring når en skal forske på en gruppe som befinner seg i en sårbar situasjon, er maktrelasjonen. Det asymmetriske maktforholdet mellom forsker og informant vil være ekstra tydelig når sistnevnte befinner seg i fengsel. Mens jeg etter et intervju kan gå ut av fengselets murer, blir kvinnen jeg har intervjuet værende igjen innenfor murene. Intervjuet kan ha satt i gang tankeprosesser og brakt frem vonde minner som kvinnen sitter igjen med på cella etter endt intervju. Faren for at kvinnene skal sitte igjen med en følelse av å ha blitt brukt i et forskningsprosjekt, gjør at en må tenke nøye gjennom hvilke spørsmål som er nødvendig å stille. Jeg har til tider tvilt på mitt prosjekt av denne grunn. Hvilken rett har jeg til å komme inn i kvinnenens liv og grave i deres opplevelser for deretter å analysere dette i et faglig perspektiv? Hvorfor skal man gjøre det, hvilken hensikt har det?

Det er en etisk problemstilling når en forsker ”nedover”, forstått som forskning på de som står uten makt i samfunnet, at ikke forskningen fører til en dypere stigmatisering. I NESHS forskningsetiske retningslinjer heter det: ”*Forskere har et spesielt ansvar for svakstilte gruppers interesser i løpet av hele forskningsprosessen*” (Øyen og Alver 1997:60). Likevel vil det være slik at hvis en skal få kunnskaper om en gruppe som befinner seg i det

som Høigård og Finstad (1993) betegner som nederst i en maktstruktur, trenger en konkrete erfaringer fra dem det gjelder. Det er deres erfaringer som kan si noe om deres livssituasjon og soningsforhold. Ut fra dette perspektivet trenger en et nedenfra perspektiv. Offeret blir eksperten. Kvinner i fengsel er en sårbar og marginalisert gruppe som nettopp av den grunn trenger en stemme ut. Samtidig må ikke min rolle som forsker reduseres til å bli et mikrofonstativ ut i samfunnet. Min faglige tilhørighet betyr at jeg vil sette deres fortellinger inn i en kontekst, og tolke deres erfaringer ut fra denne. Forskningens primære formål må være å få økte kunnskaper, og innsikt i en gruppes situasjon.

Det er derfor viktig å tenke over hvilke spørsmål en stiller og hvordan en stiller dem. Mange av kvinnene har vonde minner fra barndommen eller fra sitt voksne liv. Jeg har bevisst holdt meg unna direkte spørsmål om vanskelige tema. Jeg har formulert meg i retning ”Hvordan opplevde du ungdomstiden?” og ”Kan du si noe om barndommen din?”. På den måten prøvde jeg å legge til rette for at kvinnene kunne vektlegge det de ønsket. Det kan innvendes at spørsmål av denne typen kan vekke vonde minner, hvis det er slik at barndommen var dominert av mishandling. Selv om kvinnen velger å se bort fra dette under intervjuet og si at alt var bra, vil selve spørsmålet kunne føre til at tankene kommer. Det er vanskelig for meg å kontrollere slike ting, men jeg håper at informasjonsskrivet hvor kvinnene fikk opplyst at tema som barndom, oppvekst og livssituasjon ville bli berørt, gjorde at kvinnene ikke ble overrumplet av mine spørsmål.

Et konkret dilemma

Selv om jeg i forkant av intervjuene hadde forsøkt å forberede meg på eventuelle etiske dilemma, kom jeg opp i en situasjon jeg ikke hadde forventet. Intervjuet var ferdig, båndopptakeren slått av og jeg og kvinnen som ble intervjuet ble sittende å småprate om løst og fast. Kvinnen kommenterte dialekten min og spurte hvor jeg kom fra. Jeg har bodd på forskjellige steder i oppveksten og gjorde rede for dette. Hun lyste opp og fortalte at samboeren hennes kom fra samme sted som jeg bodde i flere år, og det viste seg at samboeren hadde vært naboen min og at jeg hadde flere felles bekjente med kvinnen. Først ble jeg bare opptatt av dette i positiv forstand, som om jeg hadde truffet en tilfeldig som kjente flere jeg kjente. Etterpå fikk jeg en ubehagelig følelse, for dette dreide seg ikke om meg, jeg var uansett underlagt taushetsplikt og sjansene for å møte henne og samboeren var minimal og utgjorde heller ikke noe problem fra min side. Det som var ubehagelig var at informanten fikk litt kalde føtter, hun begynte å trekke tilbake og bagatellisere det hun hadde fortalt om nære

relasjoner. Jeg brukte mye tid på å forsikre henne om at jeg var underlagt taushetsplikt og ikke ville, eller kunne, fortelle noe av det hun hadde fortalt på en måte som gjorde henne gjenkjennelig. Hun roet seg tilsynelatende med det.

Jeg følte meg uprofesjonell i etterkant, jeg tenkte at jeg skulle latet som ingenting da hun sa navnet på samboeren sin. Samtidig var det vanskelig ettersom stedet jeg kjenner vedkommende fra er så lite at hun vet at ”alle kjenner alle”. I etterkant av denne episoden snakket jeg med kontaktpersonen min i fengselet som hadde fått rede på situasjonen. Han hadde brukt en del tid på å forsikre henne om at jeg var underlagt taushetsplikt, og fortalte at hun slo seg til ro med det.

Dette eksempelet viser at når to mennesker møtes og snakker om nære og personlige ting, kan det være vanskelig å hele tiden være bevisst forskerrollen. Jeg antar dette er noe som henger sammen med min uerfarenhet i forhold til forskning, at jeg lett ble grepet av den naturlige samtalen og glemte at jeg satt i et fengsel og intervjuet en fange.

Kapittel fem. Kvinnenes bakgrunn

I dette kapitlet skal jeg ta for meg bakgrunnen og livssituasjonen til kvinnene før de ble fengslet. Kvinnenes opplevelse av egen barndom og oppvekst vil være sentralt her. Det er viktig å understreke at avhandlingen baserer seg på små tall. Funnene kan derfor ikke brukes til å trekke slutninger om kvinner i fengsel generelt, men de kan antyde en retning. Jeg vil også se mine funn i sammenheng med undersøkelser hvor det er atskillig større utvalg. Skardhamar (2002), Friestad og Skog-Hansen (2004), Thorsen (2004) og JURK (2005) har foretatt nyere undersøkelser av fangers levekår, og å se mine informanter i lys av disse undersøkelsene kan gi en pekepinn på trekk ved kvinnelige fangers livssituasjon.

Hva jeg i dette kapitlet betegner som oppvekstproblemer, vil i stor grad følge definisjonen av de nevnte undersøkelsene; ustabile familieforhold, innblanding av barnvern, rus, mishandling og frafall fra skole. Dette samsvarer med hva mine informanter opplevde som problematisk i sin barndom og oppvekst. Når det er sagt, vil jeg legge til at det ikke nødvendigvis er slik at alle kvinnene forteller om en vond og vanskelig oppvekst. Noen av kvinnene forteller om gode familieforhold og har gode minner fra barndommen.

Av hensyn til avgrensning i avhandlingens omfang vil det ikke være en uttømmende drøftelse av alle sider ved kvinnenes oppvekst. De tema som er valgt ut, er basert på hva informantene vektlegger i forhold til mine spørsmål om barndom og oppvekst. Dette kapitlet er først og fremst ment som en deskriptiv fremstilling av noen sider ved utvalgets livssituasjon før soning.

Som drøftet i teorikapitlet er det innenfor den feministiske diskursen blitt kritisert å legge vekt på bakenforliggende faktorer for å forklare kvinners nåværende situasjon som fanger. Jeg mener det er viktig å se på forhistorien til kvinner som sitter i fengsel, likedan er det er viktig å se på forhistorien til menn som sitter i fengsel. Dette fordi det kan si noe om hvilke deler av befolkningen som blir straffet med fengsel. I tråd med et perspektiv om at den sosiale kontrollen rammer noen deler av befolkningen i større grad enn andre, vil bakgrunnen til mitt utvalg være relevant. Hvilke livsvilkår fanger har hatt forut for soningen kan også ha betydning for hvilke livsvilkår de kan forvente å få etter soningen. Friestad og Skog-Hansens (2004) rapport om levekår blant innsatte finner en sterk sammenheng mellom oppvekstproblemer og senere levekårsproblemer.

Kvinnenes oppvekst

I dette avsnittet skal jeg se på hvordan oppveksten til kvinnene i mitt utvalg fortonet seg i forhold til om de vokste opp hos sine foreldre eller om de bodde andre steder.

4 av kvinnene er oppvokst helt eller delvis i fosterhjem og /eller institusjon

2 av kvinnene er oppvokst i egen familie, men barnevernet har vært innblandet

4 av kvinnene er oppvokst i egen familie uten innblanding fra barnevernet

Av de seks som har vokst opp i egen familie, med eller uten innblanding fra barnevernet, er det fem av dem som har vokst opp med begge foreldrene.

Det er en ganske stor andel av kvinnene som har vokst opp på institusjon eller barnehjem. Tre av kvinnene forteller at de ble plassert på forholdsvis restriktive institusjoner som små barn. En av kvinnene forteller at da hun første gang kom i fengsel var det som å komme "hjem igjen", ettersom hun i barndommen hadde bodd på en institusjon hvor hun også ble låst inne.

(...) jeg har vært innelåst på institusjon eller på internatskole i mange år, fra jeg gikk i femte og ut niende. Da var det mye rusing på skolen og du var låst inne akkurat som her. Et sånt barnevernstiltak. Da jeg kom hit (i fengselet) første gangen, trodde folk det hadde klikka for meg, satt jo på påstand på sju og et halvt år, og folk lurte på når jeg skulle begynne å sone for jeg var i så godt humør og likeglad. Men det var for meg som å komme tilbake på skolen, bare et par år eldre. Og når du er så vant til det så omstiller du deg på en helt annen måte, det er helt rart. Tilpasser deg situasjonen.

Ingen av de som er vokst opp utenfor egen familie forteller om et stabilt fosterhjem som har vart over tid. Deres oppvekst må heller betraktes som ustabil, med mye flytting og med tilknytning til mange forskjellige institusjoner og personer. Janne forklarer hvordan en slik oppvekst fører til at en ikke tør knytte seg til noen spesiell voksenperson.

M: Er det noen voksenperson i livet ditt som har hatt betydning?

J: Nei, det er det ikke. I og med at jeg har hatt det sånn som jeg har hatt det, og vært i barnevernet siden jeg var 9 år, så har jeg jo flytta mye, og da kunne en jo ikke bare bli glad i noen og forvente at den personen skulle følge etter.

Janne peker på noe sentralt i forhold til å vokse opp uten familie. En kan ikke forvente stabilitet, eller at personen som har omsorg for en i perioder skal følge etter videre i livet. Linda var litt eldre da hun kom inn under barnevernet. Hun beskriver hvordan hun ble en kasteball i systemet fordi hun ikke "passet inn".

Jeg bodde der (hos foreldrene) til jeg var 15 år, da ble jeg sparka på hue ut. Da flytta jeg til kjæresten min og da kom barnevernet og overtok. Da bodde vel jeg på sju institusjoner jeg, på ett år. Det var ikke noe sted jeg passa inn rett og slett, og det var sånt som gjorde meg veldig rotløs da, for jeg har aldri hatt noen tilhørighet.

Når det gjelder de som har vokst opp i egen familie og hvor barnevernet var inne i bildet gjelder dette i ett av tilfellene mishandling fra far, og at kvinnen selv tok kontakt med barnevernet på grunn av dette. Hun opplevde imidlertid ikke å få den hjelpen hun trengte. Faren ble innkalt til en samtale hos barnevernet, men det hjalp ingenting på mishandlingen. Sissel flyttet derfor hjemmefra da hun var 14 år og fullførte ikke ungdomsskolen.

(...) jeg anmeldte min egen far i begynnelsen av tenårene for voldshandlinger. Da jeg anmeldte han så hadde han slått meg med en kleshenger med jern inni, som var knekt på tre plasser, det var treverk utenfor jernet. Jeg var blå herifra og ned (peker fra halsen og ned til tærne). Jeg så ikke ut, tok med meg kleshengeren ned på barnevernet og kledde meg naken og sa at nå klarer ikke jeg å bo hjemme mer. Plasser meg hvor som helst. Ingenting skjedde.

I det andre tilfellet ble barnevernet koblet inn da kvinnen sluttet på ungdomsskolen. Hun ble truet med å bli sendt på "pikeskole", men truslene ble aldri noe av selv om hun ikke fortsatte skolen fra midten av 8. klasse.

Av de fire kvinnene som vokste opp i egen familie uten innblanding fra barnevernet ble jeg fortalt at de hadde en god oppvekst med begge foreldre og søsken. Gjennom intervjuet kom det imidlertid frem at tre av disse kvinnene startet å ruse seg i ung alder. Den ene kvinnen forteller at hun drakk alkohol daglig gjennom hele ungdomsskolen, også i skoletiden. Hun forteller også at hun ble seksuelt misbrukt av et familiemedlem. En annen kvinne forteller at hun ikke fullførte ungdomsskolen, men heller flyttet hjemmefra og begynte å jobbe i ung alder. Dette skal ikke foreldrene hatt andre innvendinger mot enn at hun da fikk klare seg selv og ikke be dem om hjelp hvis hun angret seg. Grunnen til at ikke barnevernet ble koblet inn i dette tilfellet kan være at kvinnen er opp i åra og at det på den tid var mer vanlig at ungdommer valgte arbeidslivet fremfor skolegang. Det kan også tenkes at rutinene for

melding av slike saker ikke var like godt utarbeidet på denne tiden, uten at jeg har belegg for denne antagelsen. Den tredje av kvinnene som forteller om det de selv betegner som ”vanlig, god oppvekst”, fullførte ungdomsskolen og begynte på videregående, men ruset seg mye gjennom ungdomsårene. Fordi hun var skoleflink og gjorde det som var forventet, ble ikke hennes daglige narkotikabruk oppdaget av foreldre eller skole. Hun levde det hun selv betegner som et dobbeltliv.

Selv om disse kvinnene sier at oppveksten var god, er det flere elementer i deres fortelling som kan karakteriseres som uttrykk for en problematisk oppvekst. Rus, seksuell mishandling og å måtte klare seg selv uten hjelp fra foreldre i ung alder, er kanskje ikke hva en umiddelbart forbinder med trygg og god oppvekst. At kvinnene selv betegner oppveksten som god på tross av slike forhold, kan ha sammenheng med hvilke målestokk en har for å vurdere sin livssituasjon.

Det er en kvinne i mitt utvalg som forteller om en oppvekst uten vold, rus eller problemer på skolen. Denne kvinnen er utypisk på mange måter; hun har høy utdanning, god økonomi, god jobb, er gift og har to voksne og velutdannede barn.

Skardhamar (2002:29) finner i sin undersøkelse av fanger, at 8,5 % har vokst opp andre steder enn hos sine foreldre. Av disse er det 5,3 % som har vokst opp på institusjon. I hans utvalg er det noe større andel kvinner enn menn som har vokst opp andre steder enn hos sine foreldre. Sammenlignet med hans utvalg er det i mitt utvalg en betydelig større andel som har vokst opp på institusjon eller i fosterhjem. At så mange som 6/10 kvinner i mitt utvalg har hatt kontakt med barnevernet i oppveksten, i større eller mindre grad, vitner om at flere har hatt en vanskelig barndom.

Mishandling i oppveksten

Jeg spurte ikke kvinnene om de hadde blitt misbrukt eller mishandlet i oppveksten. Jeg spurte generelle spørsmål om deres oppvekst. På tross av at jeg ikke spurte direkte om dette tema forteller over halvparten av dem om vold eller seksuelle overgrep i barndommen. To forteller om regelmessig vold fra en av foreldrene, en forteller om seksuelle overgrep fra et familiemedlem, en forteller om å bli tvunget til prostitusjon som barn av en forelder. To forteller om grov omsorgssvikt og psykisk vold fra foreldre. Det siste dreier seg om å bli forlatt alene som lite barn i dagesvis uten tilsyn, og om total avvisning og ignorering fra foreldre. En av dem som forteller om den siste formen for vold, antyder at det har foregått andre ting også, men sier hun ikke vil huske mer. I og med at jeg ikke har spurt kvinnene om

de har blitt utsatt for seksualisert, fysisk eller psykisk vold er det ikke utenkelig at flere av kvinnene har opplevd dette. At tre av de ti uoppfordret forteller om seksualisert vold, og seks av ti om vold i en av formene, vitner om at flertallet av kvinnene har en vond og utrygg barndom bak seg. En av kvinnene forteller:

Jeg fikk jo overdose av pappa da jeg var 9 år, og så satte han meg på strøket fra jeg var 12 til 14 år. (...) du kan ikke fordømme folk, men jeg har aldri klart å gå ned der (på strøket) etter det med pappa, etter det har jeg aldri klart å gå ned der sjøl. Så jeg har vært litt mer brutal på andre måter med ran og vært helt... oj, oj, oj... men heller det enn å gå ned der på strøket. Men derimot så har jeg kanskje ikke hatt så mye grenser og alt det der, hatt full pedal og det kan være slitsomt. For du blir ikke redd noe heller veit du, du har ikke vett til å være redd.

Hennes barndom har vært preget av rus og misbruk, og hun endte opp på en institusjon i ung alder. Hennes opplevelser med å bli tvunget til prostitusjon som barn har ført til at hun som voksen har lovet seg selv å aldri måtte gå på strøket igjen. Hun har finansiert sin narkotikaavhengighet med relativt brutale former for lovbrudd, hun er også den i materialet som har sonet de lengste dommene.

I befolkningen for øvrig er det stipulert at ca 19 % av kvinner og 6 % av menn har vært utsatt for seksuelle overgrep før fylte 18 år (Holter 1996:65). Kvinnene i mitt utvalg ligger over disse beregningene. En kan ikke generalisere ut fra et lite utvalg på ti kvinner, men undersøkelser på større fangepopulasjoner viser at det er en høyere andel blant fanger, enn resten av befolkningen, som har opplevd mishandling eller misbruk i oppveksten. Skardhamar (2002:30-31) finner i sin undersøkelse at hver tredje fange har opplevd mishandling i oppveksten. Selv om hans kvinnelige utvalg er relativt lite (N=37), finner han at 32,4 % av de kvinnelige fangene har blitt seksuelt misbruk i oppveksten. Blant mannlige fanger er det 6,7 % som har opplevd tilsvarende. Når det gjelder psykisk og fysisk vold i oppveksten, er kjønnsforskjellene små. Rundt 20 % av både kvinnelige og mannlige fanger i hans undersøkelse har opplevd fysisk og psykisk vold i oppveksten.

Det kan se ut som at kvinnelige fanger i større grad enn mannlige fanger har erfart seksualisert vold i oppveksten. Friestad og Skog-Hansen (2004:25) finner også små forskjeller mellom kjønnene når det gjelder fysisk og psykisk vold, mens kvinnene i betydelig større grad enn menn har vært utsatt for seksualisert vold.

I tillegg til at flere av kvinnene i mitt utvalg har vært offer for vold i en eller annen form i barndommen, er det to av kvinnene som forteller om å ha levd i voldelige samliv. I og

med at dette heller ikke har vært et spørsmål jeg har stilt, kan det tenkes at flere av kvinnene har vært offer for vold i parrelasjoner.

Å være offer for vold må regnes som en dyptgripende opplevelse uansett hvilken alder en befinner seg i når dette inntreffer. Men som barn vil en i enda større grad befinne seg i en sårbar og forsvarsløs posisjon. Konsekvensene av slike vonde opplevelser trenger ikke dukke opp rett etter hendelsen, ofte kan de dukke opp mange år senere (Høigård 1993:59).

Utdanningsbakgrunn

Undersøkelser har vist at fengsel befolker mennesker med et lavere utdanningsnivå enn hva som er gjennomsnittet i befolkningen for øvrig. Thorsen (2004:120) finner i sin undersøkelse at 77 % av de som er dømt til fengselsstraff ikke har fullført videregående skole, og at 30 % har ungdomsskole som høyeste fullførte utdanning. Friestad og Skog-Hansen (2004:31) finner at det er liten forskjell mellom kjønnene når det gjelder utdanningsnivå blant fanger, bortsett fra at andelen menn med universitetsutdanning er høyere enn andelen kvinner. I mitt utvalg fordeler kvinnene seg som følgende når det gjelder utdanning:

1 kvinne har fullført utdanning på universitetsnivå

3 kvinner har fullført videregående opplæring, men for to gjenstår lærlingtid.

3 kvinner har ungdomsskole som høyeste fullførte skolegang, derav har en kvinne to år på videregående nivå.

3 kvinner har ikke fullført ungdomsskolen

En av de kvinnene som har ungdomsskole som høyeste fullførte utdanning, fullførte den i fengsel. Det er derfor 4 av de 10 kvinnene som opprinnelig ikke fullførte ungdomsskolen.

Pia er en av dem:

Slutta i 8.klasse, bare slutta jeg. Altså, dem fikk ikke meg til å gå på skolen, så greit var det. Ble trua med å bli sendt meg på pikeskole hvis jeg ikke begynte på igjen i 9.klasse, det var liksom det eneste.

Trusselen viste seg å være tom, for fremdeles har ikke Pia fullført ungdomsskolen. Hun har heller ikke noe ønske om det, hennes minner fra skoletiden er for negative til at hun en gang orker tanken. Ingrid måtte slutte på skolen fordi hun ble mor i ung alder.

Jeg ble mamma da jeg var 15 år, jeg gikk i 9. klasse. Jeg var nesten ikke hjemme, bodde rundt forbi. Da jeg ble gravid måtte jeg jo slutte på skolen.

Av de kvinnene som har fullført videregående opplæring, har en av dem gjennomført dette mens hun sonet i fengsel. Alle som har utdanning på videregående nivå, har utdanning rett mot tradisjonelle kvinneyrker. Randi er representativ for flere av kvinnene.

M: Gikk du ferdig hele ungdomsskolen?

R: Ja. Etter det gikk jeg ett år på husstell, jeg veit ikke hva jeg lærte der (latter). Jeg tror jeg sov mesteparten. Så gikk jeg sosial- og helsefag, grunnkurs. Det er vel det jeg har av skolebakgrunn.

Vegheim (1995:47) finner også at i den grad kvinnene hun intervjuet hadde utdanning, var det rett mot tradisjonelle kvinneyrker som igjen er lavtlønnede. Bortsett fra kvinnen i mitt utvalg med profesjonsutdanning fra universitet, er det lavt utdanningsnivå blant kvinnene jeg har intervjuet.

Kvinnenes livsgrunnlag og arbeidserfaring

Kvinnene oppgav å ha følgende hovedinntektskilde da de ble fengslet:

2 kvinner hadde arbeid som hovedinntekt

7 kvinner hadde trygd eller sosialstønning som hovedinntekt

1 kvinne oppgav å leve av oppsparte midler

Flertallet av kvinnene, hele 7/10, oppgir trygd eller sosialstønning som hovedinntektskilde. Dette er kvinner som har en rusavhengighet, og til dels psykiske lidelser, som gjør det vanskelig for dem å inneha et arbeid. De har liten eller ingen erfaring fra lønnet arbeid.

Av de to som oppgir arbeid som hovedinntektskilde, har den ene mange års erfaring fra et yrke som har høy sosial og økonomisk status. Den andre er i en lærlingperiode i forbindelse med utdanning. Begge disse kvinnene skiller seg ut i materialet ved at de ikke bruker narkotika, de har omsorg for egne barn og ikke tilknytning til et lovbruddsmiljø.

Kvinnen som forteller at hun har levd av oppsparte midler, forteller at hun tidligere har arbeidet i perioder.

Men jeg holdt meg nykter da i de periodene jeg jobba sånn, så jeg har ikke rusa meg sånn heavy oppgjennom hele tida. Vært en ganske produktiv misbruker (ler). Levd litt dobbelt... huff ja. Jeg har alltid kjørt en rein linje om at du trenger ikke se ut som en narkoman selv om en er det, liksom. Alltid hatt reine klær og alltid hatt et sted å bo og sånt, sluppet prostitusjon og ...

Det er nå flere år siden hun arbeidet, og ettersom hun forteller om et liv med mange materielle goder er det kanskje ikke urimelig å anta at hun har levd på penger som stammer fra kriminell aktivitet. Hun er imidlertid den av kvinnene med en narkotikaavhengighet som har arbeidserfaring av lengre varighet. To andre kvinner forteller at de tidligere har arbeidet en periode på ett år. De andre kvinnene som ikke var i arbeid på innsettelsestidspunktet har kun kortere, eller ingen erfaringer fra arbeidslivet.

At kvinnene jeg har intervjuet har en løs tilknytning til arbeidslivet, stemmer overens med andre undersøkelser av fanger, både kvinner og menn. Skardhamar (2002:45) finner at kun 1/3 var i arbeid på innsettelsestidspunktet, og hvorvidt disse hadde fast heltidsjobb fremgår ikke. Dette er funn som støtter det opp om Høigårds (1988) utstøtelseshypotese. Friestad og Skog-Hansens (2004:33) undersøkelse viser at det kun var 14 % av kvinnene i fengsel som var i lønnet arbeid ved fengsling. Hele 26 % av kvinnene var uten arbeidserfaring av minst ett års varighet. Tilsvarende tall for mannlige fanger var henholdsvis 34 % og 9 %. Det var altså mer enn dobbelt så mange menn i arbeid på fengslingstidspunktet som kvinner.

At kvinner i fengsel har en løsere tilknytning til arbeidslivet enn menn kan ha sammenheng med sosial klasse. Som jeg viste i teorikapitlet er det mye som tyder på at kvinner fra de lavere sosiale lag i mindre grad har nytt godt av den økende likestillingen mellom kjønnene. Ettersom fanger oftest rekrutteres fra de lavere sosiale lag (Høigård 1988, Skardhamar 2002), kan det tenkes at deres sosiale posisjon ikke har gitt dem like gode muligheter til å tre inn i arbeidslivet som blant kvinner fra høyere sosiale lag. Friestad og Skog-Hansens undersøkelse viser at i den grad kvinnelige fanger har arbeidserfaring er dette fra lavstatus og lavtlønt yrker hvor det ikke er utdanningskrav (2004:34).

Boligsituasjon

Kvinnene i utvalget fordeler seg som følgende når det gjelder tilknytning til bolig:

4 kvinner eier bolig

4 kvinner leier bolig

2 kvinner har ikke bolig

Av de to som ikke har bolig er det en kvinne som sa opp leieforholdet fordi hun skulle inn til soning. Hun sier hun kan flytte hjem til foreldrene etter endt soning inntil hun får skaffet seg egen leilighet. Den andre kvinnen som oppgir å være boligløs, har bodd på gaten og tilfeldige steder de siste tre årene.

Fire av kvinnene eier egne boliger. Kvinnene som var i denne situasjonen fortalte at de var forholdsvis ryddig stelt økonomisk på tross av at flere av dem levde på trygd og hadde en narkotikaavhengighet. At de eide bolig gjorde at deres liv på dette området var forholdsvis stabilt, og at de ikke trengte å bekymre seg for boligen mens de sonet. Et unntak her er Astrid, som har fått boligen rasert etter hun ble fengslet, dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven.

To av de fire som leier leilighet frykter at de vil miste leiligheten som følge av fengslingen. Bekymringen over dette oppleves som en tilleggsbelastning for kvinnene. Mange av kvinnene har byttet bolig hyppig, og har flere har opplevelser med å bli kastet ut fra leiligheter i forbindelse med arrestasjoner og politirazzia. Ingrid er en av dem;

M: Opplever du det som vanskelig å få leilighet?

I: Ja, det er jo det. Sitter i fengsel og... jeg opplyser alltid om at jeg har sittet i fengsel og sånt. Mye bedre det å si det sjøl, enn at andre skal forteller det. Det er det som har skjedd før, da er det jo rett ut.

Pia har også hatt ustabile boforhold i mange år. Hun kommer fra en liten by, men oppholder seg i lange perioder i Oslo. Før denne fengslingen har hun holdt seg i Oslo i et halvt år fordi hun ikke orket tanken på å inn å sone. Hun har vært ”på rømmen” og derfor ikke våget seg hjem til leiligheten i denne perioden.

M: Har du leiligheten din i hjembyen fremdeles?

P: Ja. Den betaler sosialen. Jeg har hatt den i ett år, jeg leier den av en venn av familien, så da har dem sørget for å opprettholde betaling av husleie og lesing av strøm og sånne ting. Det har fungert greit den lille stunden jeg har vært der, men hadde det ikke vært for familien min så hadde jeg nok mista den.

M: Har du tidligere hatt vanskeligheter med å holde på leiligheter?

P: Jeg har mista kommunale leiligheter, når en blir borte fra byen så blir det jo litt vanskelig etter hvert. For det skal jo litt til å få levert alt, strømregninger og sånt. Jeg har hatt en leilighet hvor vannet frøs og sånt, det var ikke noe særlig. Jeg har ikke fått noe erstatningskrav heldigvis, men jeg var jo borte hele vinteren.

At et sted å bo er viktig for livssituasjonen er det liten tvil om, i tillegg sier boligsituasjonen noe om den økonomiske og materielle situasjonen kvinnene befinner seg i. De fire kvinnene i mitt utvalg som selv eier bolig forteller at dette gir dem en uvurderlig trygghet. For de kvinnene som leier, er situasjonen mer ustabil ettersom en som leietaker er mer sårbar for å miste boligen. Skardhamar finner at en lav andel av fengselsbefolkningen eier egen bolig, kun 15 %. Det er 40 % av hans utvalg som bor i midlertidige og lite stabile løsninger, slik som hospits eller hos bekjente, og 40 % bor i leiligheter de leier (Skardhamar 2002:48). Friestad og Skog-Hansen (2004:36-37) finner at 22 % av fanger eier egne boliger, mens 44 % leier bolig. Grunnen til at såpass mange i mitt utvalg eier bolig kan ha sammenheng med alderssammensetningen. Tre av de som eier bolig fortalte at de tidligere hadde hatt problemer på boligfronten, men at dette løste seg da de arvet bolig.

Sivilstatus

På intervju tidspunktet har kvinnene følgende sivilstatus:

4 kvinner var gift

2 kvinner var samboer

4 kvinner var enslige

Oversikten viser at 4/10 er gift, legger en til samboende er det 6/10 som lever sammen med en partner. I følge Thorsen (2004:114) er det blant straffede 75 % som er ugifte, men det for resten av befolkningen er 48 % som er ugifte. Når hun kontrollerer for alder viser hennes tall at jo høyere alder, jo større differanse er det på hvor stor andel som er gift mellom straffede

og ustraffede. Thorsens gjennomgang tar ikke med samboerskap, men andel gifte i mitt materiale er større enn i hennes undersøkelse. Også Skardhamars (2002:66) undersøkelse av fengslede viser en stor overvekt av ugifte, 81 %. Kjønnsforskjellene er ikke helt ubetydelige i hans utvalg hvor henholdsvis 11,1 % kvinner og 5,3 % menn er gifte. En mulig forklaring på høyere andel gifte kvinne kan være at kvinner i fengsel har noe høyere gjennomsnittsalder enn menn. Ettersom kvinnene i mitt utvalg er noe eldre enn den gjennomsnittlige kvinnelige fengselspopulasjon, kan det være en forklaring på at det er flere gifte i mitt utvalg.

De fire kvinnene som er enslige i mitt materiale, er blant de yngste kvinnene. I følge Thorsen (2004:64) er forskjellen på sivilstand mellom de yngste (17 til 26 år) straffede og ustraffede liten. En av dem som oppgir å være enslig forteller at hun gjorde det slutt med sin kjæreste og samboer da hun skulle inn til soning. Hun mente det var urealistisk at han skulle vente på henne mens hun sonet en relativt lang dom. I følge henne var det derfor fengselsstraffen som førte til brudd i hennes samliv. En annen kvinne har ventet i flere år på å komme inn til soning. Hun var på tidspunktet hun fikk dommen gift og levde et travelt liv med barn og jobb, uten tilknytning til det som kan kalles kriminelt miljø. I følge henne førte dommen, og usikkerheten i forhold til når hun skulle inn og sone, til at ekteskapet ble satt på prøve og ble avsluttet.

J: Eksmannen min er en kjempefin fyr og vi var sammen i mange år. Da hadde jeg det veldig fint, men så plutselig traff jeg denne gamle bekjente i byen og så havna jeg her. Det var ikke noe særlig, plutselig var alt tilbake igjen og han bare, så streit vet du, han fikk jo bakover sveis og da gikk jo ekteskapet og alt. Vi var til og med på ekteskapsrådgivning. Han visste om min fortid, men han ble så fortvila.

M: Var det denne saken som utløste skilsmissen mellom dere?

J: Ja, det tror jeg. Det føler jeg i alle fall. Han sa han gadd ikke det her og at han ikke visste hvor lang tid jeg fikk og så begynte vi å krangle og alt sånt.

Det er altså to kvinner i mitt utvalg som mener fengselsstraffen er en direkte årsak til at samlivet deres er brutt.

Rus

Av de kvinnene jeg har intervjuet oppgir 8/10 at de har en rusavhengighet, samtlige i forhold til narkotika. Det er kun en av de åtte narkotikabrukerne som sier hun ikke bruker heroin. De fleste startet eksperimenteringen med rus i 12 -15 år alderen, ingen startet senere. En av kvinnene startet ved 12 års alderen med sniffing og hasjrøyking, men sier hun ikke startet ”skikkelig” før i 20 års alderen. En annen av kvinnene startet med alkohol og piller i 12 års alderen og beskriver seg selv som alkoholiker frem til slutten av 20 årene, da gikk hun over på narkotiske stoffer og sluttet helt med alkohol. Hun er den eneste som oppgir å ha drukket alkohol, flere av kvinnene har presisert at de aldri drikker alkohol. Seks av kvinnene har mellom tjue og tretti år med heroinbruk bak seg, og flesteparten av dem har gått inn og ut av behandlingsinstitusjoner og fengsel i en årrekke. At det er en overvekt av mennesker med en narkotikaavhengighet i fengsel er vist gjennom flere undersøkelser (se Skardhamar 2002, Thorsen 2004). At fengsel befolkes av narkotikaavhengige mennesker, som ofte er dømt for narkotikaforhold, kan ses som et resultat av samfunnets kamp mot narkotika (Ervik 1997:222).

Narkotikaavhengigheten må ses som en sentral faktor i flere av kvinnes oppvekst. Linda forteller hvordan rusing ble en del av hverdagen da hun ble sent på spesialskole.

Der ble jo det verre, for der kom jeg sammen med likesinna, jeg røyka hasj på skolen hver eneste dag, det var jo ikke en dag jeg ikke var påvirka. Jeg starta med å røyke hasj i slutten av 12 års alderen, jeg har aldri sniffa og sånt. Har hatt en del venner som har gjort det, men jeg gjorde aldri det. Starta så med nåla da jeg var 15 år.

Ingrid opplevde sin mor som fraværende og likegyldig i barndommen. Hun forteller at hun startet med rus for å få oppmerksomhet, og at hun var misunnelig på venner som fikk juling fordi de rusa seg.

Jeg begynte å ruse meg for å få oppmerksomhet, sånn ”Hallo, her er jeg!”. Men, nei hun brydde seg ikke. Jeg begynte å ruse meg da jeg var tolv, hasj og sniffing.

Å bruke narkotika er en livsstil som har preget halve livet, eller mer, til de fleste av kvinnene jeg intervjuet. På samme måte som en sosialiseres inn i andre miljø, vil det å bli del av et narkotikamiljø kreve sosialisering (se bl.a. Svensson 1996). Alle kvinnene som har en narkotikaavhengighet startet i ung alder, slik at de allerede i tidlige ungdomsår startet

sosialiseringen til dette miljøet. Pia er en av dem som hadde venner i to miljøer i starten, men som til sist følte seg mest hjemme i rusmiljøet.

P: Så da ble det jo mer rus etter hvert da, når en ikke gikk på skolen og begynte å vanke sammen med de andre. Begynte å merke miljøet i byen, for dem også vanka jo på de samme kafeteriaene som jeg gjorde.

M: Var der folk på din egen alder i dette miljøet?

P: De var mye eldre. Både gutter og jenter. Ble bedt med på å røyke hasj og sånt, men i begynnelsen så var jeg sånn ”Nei, narkotika, nei fy a meg”, for da var jeg så ung så liksom... så ble jeg 14 år og da var jeg med første gangen.

M: Tenker du tilbake på denne tiden som en fin tid eller ikke en fin tid?

P: Jeg hadde veldig mye fint for jeg hadde samtidig et forhold. Så jeg hadde en veldig fin ungdomstid sånn sett. Men samtidig som jeg var mye på den rette side, så var jeg mye på feil side og. Han ungdomskjæresten min var streit, men så var det litt slutt mellom oss av og til og da var jeg tilbake på det skeive. Det var sånn frem og tilbake mellom han og miljøet hvor det var pillespising, drikking, hasjrøyking...

Å være deltager i et narkotikamiljø medfører at deres erfaringer og kompetanse blir preget av dette (Frantzsen 2001). Det er pekt på at vel så vanskelig som å holde seg unna de narkotiske stoffene, vil det være å skulle sosialiseres inn i miljø hvor narkotika ikke er en del av kulturen (Sandvik 2003:87).

Eva er i fengsel for første gang og er blant de yngste i materialet. Hun har bak seg flere år som narkotikabruker, men har nå vært nykter en periode ettersom hun kom til fengselet direkte fra en behandlingsinstitusjon. Jeg spør henne om hun savner rusmiljøet.

Når jeg tenker tilbake på enkelte perioder så får jeg ordentlig kjærlighetssorg altså. Det er sånn at hvis noen hadde ringt meg og sagt ”slipp det du har i henda og kom, ting blir som før”, så åh... Det er liksom ikke selve rusen, det er spenninga rundt, ting som skjer og liksom litt machomiljø og litt spenning... det savner jeg.

Hennes utsagn viser at det er mye mer enn rusen som knytter en til rusmiljøet, etter mange år innenfor miljøet blir en knyttet opp til mennesker og til spenningen rundt dette. At Eva er ung, betyr kanskje at hun ikke har rukket å få så mange negative erfaringer som mange av de eldre

kvinnene beskriver. Men mest av alt kan det ha sammenheng med at hun alltid har hatt sted å bo, hatt penger, periodevis klart å jobbe og har et godt forhold til familien.

Johansen (2002) finner i likhet med Frantzsen (2001) at det er fravær av tillit og nære vennerelasjoner i stoffmiljøet. Et fengselsopphold hvor en blir nykter kan føre til tanker rundt dette. Eva er den eneste i mitt utvalg som savner miljøet. De andre narkotikaavhengige kvinnene jeg har intervjuet uttrykker en trøtthet og avsmak overfor miljøet og livet som rusbruker. Pia er en av dem:

Det er ikke noe moro lenger, det er bare slit. De gode dagene finnes ikke. Det er bare penger, penger, penger hele døgnet. Jeg blir sliten jeg, har vært med på dette så mange år nå.

Mange av de narkotikaavhengige kvinnene har opplevd å miste omsorg for egne barn, miste kontakt med familie, at nære venner har dødd i overdose og at livssituasjonen fører dem inn og ut av fengsel. På grunn av sin livssituasjon har alle mye erfaring med politiet. Alle de åtte kvinnene som har en narkotikaavhengighet betegner seg som kjenninger av politiet. Det betyr at politiet vet godt hvem de er, og at de er narkotikabrukere. Etersom kampen mot narkotika er et definert mål i Norge, medfører det at kvinnene stadig blir holdt under oppsikt av politiet.

Forhold til politi

Alle kvinnene har vært i kontakt med politiet ettersom de befinner seg i fengsel. Deres forhold til politiet varierer etter om de har vært arrestert før og av livssituasjonen i forkant av denne innsettelsen. Det er bare to av de ti kvinnene som ikke før har vært i fengsel, mens bare en av disse to er uten erfaringer med politiet i forkant. Av de åtte kvinnene som tidligere har vært i fengsel er det bare en kvinne som ikke har mye erfaring med politiet. Det betyr at åtte av de ti informantene har utstrakt erfaring med politimakten.

Under intervjuet spurte jeg først om deres forhold til fengselsbetjentene, så fulgte jeg opp med å spørre hva slags forhold de har til politiet. Tanken bak dette er at svarene kunne bli mer nyanserte hvis de sammenlignet de to gruppene som har kontroll som arbeidsoppgave. Jeg vil behandle kvinnenes forhold til de to kontrollgruppene hver for seg. Men grovt oppsummert kan en si at kvinnene i noe større grad uttrykte seg negativt overfor politiet enn i forhold til betjentene.

Når det gjelder kvinnene som har en narkotikaavhengighet, er seks av dem domfelte flere ganger, og alle har hatt hyppig kontakt med ordensmakten. Mange av disse kvinnene

føler seg overvåket og til dels forfulgt av politiet. Astrid er blant dem som uttrykker seg mest negativt til politiet. Hennes erfaring med politiet i forbindelse med siste arrestasjon gjør det ganske forståelig.

Politiet? Jeg hater dem. Selv om jeg har gjort mye ulovlig da, men likevel har jeg ikke skada noen, jeg stjeler ikke, selvfølgelig så trur politiet at jeg gjør det. Men jeg stjeler ikke, jeg skader aldri noen. Jeg skader egentlig bare mest meg sjøl, synes jeg da. Jeg føler at de gangene jeg har blitt tatt og alt det som kommer i kjølvannet av det... sånn som den razziaen nå siste gang. Dem sikra ikke døra da dem dro, dem dreit i om døra sto oppe når dem dro, det var ikke deres problem liksom. Så lenge dem finner noe på stedet behøver dem ikke rydde opp etter seg. Det så nok ganske rasert ut der når dem var ferdige med å ha razzia. Dem sjekker jo alt, ikke sant, river gjerne klær ut av skap og romsterer skikkelig. Så dem gjorde jo en bra start på at det skulle se ut som det gjør nå. Jeg fikk sjokk da jeg var der, jeg visste ikke hvor jeg skulle begynne, fy faen så jævlig det så ut.

Bakgrunnen for dette er at Astrid og mannen ble arrestert og satt i varetekt i forbindelse med en razzia. Politiet sikret ikke døren etter seg. Dette resulterte i at huset til Astrid og mannen ble utsatt for flere innbrudd og hærverk i tiden de satt varetektsfengslet. Det er først et halvt år senere når Astrid har sin første permisjon hun får komme hjem og se hva som har skjedd med deres hjem. Hun betegner det, forståelig nok, som svært belastende å sitte innesperret uten å ha mulighet til å gjøre noe. De fikk beskjed gjennom familie at det hadde vært innbrudd flere ganger og at folk hadde brukt huset deres som festlokale.

Ingrid er også svært negativ til politiet. Hun er en av kvinnene som forteller om stadig oppsøking fra politiets side. Jeg velger å gjengi en lengre del av samtalen vi hadde om dette.

M: Hva slags forhold har du til politiet?

I: (ler) Jeg hater dem. Huff, det er vel derfor jeg har problemer med betjentene noen ganger.

M: Føler du deg forfulgt av politiet der du bor?

I: Ja, jeg blir det. Selv om jeg var nykter i nesten tre år så ble jeg stoppa og de hadde razziaer hjemme og sånt. Selv om de visste jeg var nykter, eller burde vite det i hvert fall. Vet ikke hvor lenge du skal være nykter jeg for at du skal slippe dem, det må være lenge. De holder alltid øye med meg, stopper meg på gata, ransaking. Og det er lite gøy hvis en går sammen med folk som er streite, så blir du stoppa og tilsnakka. Eller de også for den saks skyld.

M: Har du opplevd dette mens du har gått sammen med sønnen din?

I: Ja, ja. Det er vanlig det. I den byen kjenner dem meg godt. For å slippe tror jeg at jeg må flytte langt. Det er det samme med mannen min. Har jo bodd der i mange år. Men jeg har på følelsen av at det følger etter en og, akkurat det med politi og sånt. Så selv om du flytter til en annen by så veit dem hvem du er. Norge er et lite land sånn sett, merker det. Hvis dem finner det for godt, kommer de på razzia, da bare buser de rett inn. Rydder aldri etter seg, selv om dem ikke finner noe. Det er støtt og stadig, dem kom bare to dager før jeg skulle inn hit også. Slo inn døra, sånn helt uten videre. De fant ingenting.

M: Får du en beklagelse da?

I: Neida, du gjør ikke det. Det må en bare regne med det. Kunne likegodt latt døra stått oppe, veit du. Jeg sa det til dem, ”jeg skjønner ikke hvorfor dere gjorde det”, liksom. Jeg bruker å lukke opp hvis dem står utenfor, og det veit dem. De sparket den inn og ødela døra, jeg veit ikke hvorfor dem gjorde det jeg.

M: Hvis du blir stoppa av politiet på gata, tar de deg inn selv om du går med små brukerdoser av for eksempel hasj?

I: Ja, da tar dem meg i alle fall inn. Dem tar meg inn selv om jeg ikke har noe også, bare for å ransake meg. Strippe og kanskje 4 timer inne på cella.

M: Har du opplevd kroppsvisitasjoner også?

I: Dem gjør det. Hvis det er mistanke om noe så sender dem meg på sykehuset og har hulromsundersøkelser. Fordi jeg har en gang blitt tatt med noe oppe i meg, så etter er det stadig vekk. Så hvis jeg blir tatt inn, så tar de ofte meg med til sjukehuset fordi jeg engang har gjort det. Da er det en lege som undersøker meg.

M: Hvordan oppleves dette?

I: Det er ikke noe ålreit. Det er ekkelt, det er det. Komme der med to politimenn og opp på sjukehuset...

M: Det virker som om politiet er veldig pågående rundt deg.

I: Dem er det. Det er vel kanskje siden en bor i en liten by, er kjent og har bodd her i mange år. Da har dem vel liten tru på at en gjør noe annet, tenker jeg. Det er vel det at vi skal vite at dem følger med, jeg veit ikke jeg.

Det ser ut til at Ingrid blir utsatt for den politimetoden Finstad (2000:113) kaller ”stopp og sjekk”, hvor hensikten fra politiets side er å uroe kjenninger og problemmiljøer. Politiets begrunnelse for denne metoden er at det ikke skal være lett å være lovbrøyer. Hvis en ser på

det Ingrid forteller, ser det ut som om politiet oppnår denne målsettingen når det gjelder henne. Når Ingrid forteller at hun blir utsatt for dette selv om hun befinner seg i andre byer, eller har holdt seg nykter i lengre perioder, kan det ses i sammenheng med det Finstad beskriver som politiblikket. Politiblikket ser etter en bestemt type mennesker, mennesker med ytre kjennetegn som gjør at de mistenkes for å drive kriminell virksomhet (ibid.). Narkotikaavhengige er en typisk slik gruppe, deres oftest strevsomme livssituasjon gjør dem lett gjenkjennelige i det offentlige rom. Det er flere av informantene som peker på at de som ser ”skikkelige” ut slipper unna kontrollmakten, og hvis en oppfører seg ”skikkelig” slipper en unna med en advarsel.

Narkotikaavhengighet vil føre til lovbrudd både direkte, når de bruker illegale rusmidler, og indirekte, hvis de begår for eksempel vinningskriminalitet for å finansiere bruken (Ervik 1997). Det fører til at narkotikaavhengige ofte erfarer at deres bevegelser blir nøye kontrollert av den formelle kontrollmakten. Følelsen av å aldri kunne gå i fred oppfattes naturlig nok som svært stigmatiserende og, som i Ingrids tilfelle, som et overgrep. Linda er mer pragmatisk i hennes fremstilling av politiet, det på tross av at hun føler seg forfulgt fra tid til annen.

Nei, det er noen ålreite av de og. Absolutt. Men så har du de paragrafrytterne da, det finnes jo noen av de også. Det finnes drittsekker overalt. Men jeg har ikke bare vondt å si om politiet nei. I byen føler jeg kanskje at de henger litt etter meg, men stort sett har jeg fått være i fred. Hvis ikke jeg har driti meg ordentlig ut, jeg har jo fortjent noe av det som har skjedd... altså legger du ut med bråk så må du regne med en trøkk også, den syns jeg er ”fair”. Men jeg liker at folk behandler deg som menneske for det, at de ikke blir sånn ”nei du er ikke mer verdt enn ett spark”. Det finnes jo noen sånn og, men jeg må si at politiet har redda mange liv også jeg. Plukka meg opp fra gata når jeg har vært sliten og sånt, selv om det har kommet ubeleilig hver gang så kan jeg ikke si negativt om det nei, det kan jeg ikke.

Linda har ikke store krav til politiet, å bli behandla som et menneske bør være en selvfølge selv om en har brutt loven. Linda legger til grunn en forståelse for at politiet har en jobb å gjøre, og så lenge en bryter loven må en forvente reaksjon. Tonje mener politiet burde skille mellom hvor alvorlig lovbruddet er når de reagerer. Jeg spør henne hva hun syns om politiet:

Ikke noe særlig (latter). Kan ikke akkurat si at jeg hater dem, jeg vet jo at jeg gjør noe forbudt og sånn... men på mange måter kunne de gjort det på en helt annen måte. Være for eksempel strengere med heroin og dop, enn de er med hasj for eksempel. Det går an å se en forskjell, men de gjør ikke det heller veit du. Straffeutmålingen er mildere, men...

Tonje har i perioder holdt seg unna heroin og harde stoffer, men syns det er vanskelig å holde seg unna cannabis. At politiet er like strenge mot henne i disse periodene, oppleves urettferdig og lite motiverende.

De to kvinnene som har liten eller ingen erfaring med politiet opplever arrestasjonen i forbindelse med nåværende innsettelsen som svært dramatisk. Å bli behandlet som det de selv betegner som hardbarka kriminelle, opplevdes ydmykende. Janne er svært opprørt over måten hun er blitt behandla på av politiet på:

(...) jeg vet ikke hvordan det er vanlig å bli behandlet jeg. Men jeg syns jeg ble behandlet helt forferdelig. Jeg syns de behandla meg som den narkodømte morderkriminelle dama. Sånn følte det for meg. Det var helt forferdelig, satt meg inn bak i den bilen med håndjerna på. Det var helt fryktelig. Og inn der i den fyllearest greia, vet du, de var ikke og kikket til meg engang. Jeg fikk fire brødsriver og to skolemekkartonger fra lørdags kveld kl 00.15 til mandags morgen kl 9. Jeg var kjempesulten, fy flate.

I hennes tilfelle følte det å bli påført håndjern og ført bort av politiet i andres påsyn som er vond opplevelse. Ettersom hun ikke befinner seg i et kriminelt miljø, kan det tenkes at stigmatiseringen føles ekstra belastende for henne. En offentlig pågripelse førte i hennes tilfelle til frykt for å miste jobben, leiligheten, venner og at barna skulle bli mobbet.

Oppsummerende om kvinnenes bakgrunn

Utvalget har på mange måter en vanskelig livssituasjon bak seg. Flertallet har hatt en ustabil oppvekst preget av rus og mishandling. I voksen alder lever flertallet av sosialstønad, og det er et fåtall som har varig arbeidserfaring eller kompetansegivende utdanning. Livet til de fleste kvinnene er preget av rus, noe som fører til en sårbar posisjon økonomisk og i forhold til boligmarkedet. Rustilknytningen fører også til at kvinnene er under oppsikt av politiet.

Friestad og Skog-Hansen (2004:77) konkluderer i deres rapport med at kvinnelige fanger har dårligere levekår enn mannlige fanger på flere områder. Det er flere kvinner som har vært utsatt for seksuelle overgrep, de har mindre tilknytning til arbeidsmarkedet og flere er narkotikaavhengige. Thorsen (2004) finner også at fengslede har en opphopning av levekårsproblemer, for eksempel er uten bolig, uten arbeid, har dårlig økonomi, liten grad av utdanning og lever av offentlige støtteordninger.

Kapittel seks. Utvalget i forhold til fengselsstraffen

I dette kapitlet skal jeg se på kvinnenes forhold til fengselsstraffen. Deres fengsels erfaring, deres nåværende dom, samt deres perspektiver på fengselsstraff vil bli gjennomgått. Til sist vil en av kvinnene gi en oversikt over dagen bak murene i Skien fengsel.

Fengsels erfaring

Jeg har ikke spurt informantene hvor mange ganger de har sittet i fengsel, men formulert meg i retning ”har du tidligere erfaring med fengselsstraff?”. I den følgende oversikten har jeg satt opp de jeg vet eksakt antall fengselsdommer på, andre har jeg beregnet ut fra det de forteller om andre soningsanstalter de har vært på. Tallene inkluderer nåværende dom. For eksempel forteller en kvinne om erfaringer fra fire andre fengsel og at hun har sittet i to av dem to ganger. Jeg beregner da at hun nå sitter i fengsel for 7. gang, selv om hun i prinsippet kan ha sittet i andre fengsel enn de hun har nevnt eller flere ganger i andre fengsel også. Samtidig kan hun ha sittet i flere fengsel på samme dom på grunn av overflytting eller varetekt. Denne uklarheten gjelder de som har mange fengselsdommer fra før, jeg velger derfor å bruke kategorien ” 5 eller flere” for å unngå feilinformasjon.

2 kvinner har 1 fengselsdom

2 kvinner har 2 fengselsdommer

6 kvinner har 5 eller flere fengselsdommer

Av de som har 5 eller flere fengselsdommer er det en kvinne som oppgir at det er 16. gangen hun sitter inne. En annen kvinne oppgir at det er 14. gang hun soner fengsel. En tredje kvinne oppgir å ha gått inn og ut av fengsel i over tjue år. Disse kvinnene kan karakteriseres som gjengangere. Felles for disse kvinnene er at de, etter at den nye straffegjennomføringsloven trådte i kraft i mars 2002, er usikre på om de slipper ut før de har sonet hele dommen. Mens det tidligere var vanlig praksis å slippe ut etter å ha sonet 2/3 av straffen, er det nå inntrådt en skjerpelse på dette området; ” *Dersom det er betydelig fare for fortsatt kriminalitet kort tid etter løslatelse, skal prøveløslatelse ved to tredjedels tid ikke finne sted.*” (retningslinjer til strgjfl.). Flere informanter har de erfart at antall tidligere dommer, og spesielt antall dommer de siste fem årene, blir tillagt betydelig vekt når kriminalomsorgen skal vurdere hvorvidt det er grunn til å anta at nye straffbare handlinger vil begås. Den nye straffegjennomføringsloven

fører dermed til at kvinnene som har en narkotikaavhengighet, og dermed nærmest daglig bryter loven, vil være spesielt utsatt for å komme inn under gjengangerprinsippet. Det offisielle synet på for hvem som karakteriseres som gjenganger er: ” *En domfelt som gjennomfører færre en sin tredje dom regnes ikke som gjenganger, unntatt hvis han er dømt for mange forhold i samme dom*” (retningslinjer til strgfjfl). Narkotikaavhengige som har lang fengselshistorikk, risikerer med den nye straffegjennomføringsloven å få lengre opphold bak murene.

For de to kvinnene som sitter i fengsel for andre gang, er det i begge tilfellene over 10 år siden forrige gang de sona i fengsel. I den ene kvinnens tilfelle har hun holdt seg borte fra kriminelle miljø i mange år og lever hva man kan kalle ”et vanlig liv” med jobb, barn og mann. Spesielle omstendigheter gjorde at hun ble innhentet av fortiden og nå soner en kort straff i et av landets strengeste fengsel.

To av kvinnene har ikke erfaring med fengsel fra før, men den ene har flere erfaringer med å bli arrestert av politiet og med å sitte på glattcelle. Den andre kvinnen har aldri vært i kontakt med politiet eller vært inne i et fengsel før hun fikk en dom på flere år.

Variasjonen mellom kvinnenes fengsels erfaring har betydning for deres opplevelser av soningsforholdene. Det er ikke til å komme bort i fra at mange av de som har sonet flere ganger, på sett og vis er blitt vant til de forholdene de befinner seg i. Det betyr ikke at de er blaserte eller ikke mener det er kritikkverdige forhold i fengselet, men at noen av de med lengst fengsels erfaring er opptatt av andre ting enn de mer uerfarne fangene. Et eksempel på dette er kvinnenes reaksjoner i forhold til kontrolltiltak rettet mot narkotika i fengsel. Dette kan ha sammenheng med at de kvinnene som har mest erfaring med å sone i fengsel, er kvinner med en narkotikaavhengighet. Mange av dem har flere institusjonsopphold bak seg hvor de mildeste formene for narkotikakontroll blir praktisert.

Lengden på fengselsstraffen

Lengden på fengselsstraffen varierer fra 30 dager til 3 år. En oppstilt oversikt blir uoversiktlig, jeg velger derfor å regne ut gjennomsnitt, median og modus.

Gjennomsnitt er 16,3 måneder.

Medianen er 12 måneder

Modus er 3 år.

Dette viser at det er stor spredning i lengden på dommene. Ettersom det er 3 kvinner som soner dom på 3 år trekker de opp gjennomsnittet, samtidig som det er fire kvinner som soner dommer på under et halvt år. Tre kvinner soner dommer fra 6 måneder til 18 måneder.

Kvinner soner gjennomsnittlig kortere dommer enn menn. Dette har sammenheng med at de kriminaliserte handlingene kvinner oftest blir dømt for, har en kortere strafferamme enn de menn blir dømt for (Høigård 1988, Sandvik 2003). I 2000 fikk 90 % av kvinner dømt til fengselsstraff dommer på under ett år (Sandvik 2003). I 2004 var hovedvekten av de ubetingete dommene for kvinner på inntil 90 dager (kriminalstatistikken 2006, tab.39). Gjennomsnittlig dom i mitt utvalg var nesten ett og et halvt år. Dette har å gjøre med hvilket fengsel jeg har rekruttert utvalget fra. Skien fengsel, hvor ni av mine ti informanter sitter, er et høyrisikofengsel hvor det sones lange straffer både når det gjelder kvinner og menn.

Når det gjelder tre av informantene ble de arrestert og dømt sammen med sine ektemenn. To av kvinnene fikk samme straff som mannen. En kvinne fikk kortere straff enn sin mann. En av kvinnene fikk i utgangspunktet noe kortere dom enn mannen, men de valgte å anke saken til lagmannsretten fordi de ville prøve om mannen kunne ta på seg hele skylden. Resultatet av anken ble imidlertid at kvinnen fikk lengre straff og mannen kortere, og de endte opp med like lang dom.

Årsaken til fengselsdommen

Jeg spurte ikke direkte hva som var årsaken til at kvinnene satt i fengsel. Men gjennom samtale fortalte de hva de var dømt for. Seks av kvinnene sonet narkotikaforbrytelser, en sonet falsk anmeldelse, to sonet tradisjonelle vinningsforbrytelser og en sonet uaktsomt drap. I tillegg hadde en del av kvinnene blitt ilagt bøtesoning i straffen. I følge Høigård (1988:25) er det fem hovedlovbruddskategorier som dominerer den registrerte kriminaliteten til kvinner; naskeri, narkotika, dokumentforfalskning, heleri og bedrageri. Naskeri ble nedkriminalisert fra forbrytelse til forseelse i 1972, og er erstattet med kategorien tyveri (ibid.).

I følge kriminalstatistikken (2006, tabell 43) er det per 2004 narkotikaforbrytelser, tyveri, bedrageri og utroskap, forbrytelse mot liv, legeme og helbred, samt heleri og dokumentfalsk som har flest straffereaksjoner mot kvinner. Det er altså de samme lovbruddskategoriene som dominerer i 2004 som da Høigård undersøkte registrerte gjerningskvinner i perioden 1957 til 1976. Forskjellen er at forbrytelser mot liv, legeme og helbred utgjør en forholdsvis stor andel av de handlingene som gir kvinner en straffereaksjon.

Det er imidlertid legemsfornærmelse som dominerer denne kategorien, og det kan derfor ikke sies at det er grov vold kvinnene blir straffet for.

I mitt utvalg er det seks av kvinnene som soner ren narkotikadom, men i tre av de andre tilfellene er narkotikaavhengighet eller narkotikapåvirkning en medvirkende årsak til dommen. Selv om kvinnenes lovbrudd i utgangspunktet ikke er interessante for deres opplevelse av soningsforholdene og livssituasjon, er det likevel vanskelig å ikke påpeke virkningene av narkotikakontrollen i forhold til hvem som fengsles. Thorsen (2004:22) viser at 45,9 % av straffede kvinner i 1999 er dømt i forhold til narkotikakriminalitet. Når en legger sammen vinningsforbrytelser og narkotikaforbrytelser utgjør dette 80,7 % av årsaken til at kvinnen blir straffet (ibid.).

Kvinnenes perspektiver på fengselsstraffen

Jeg spurte kvinnene om de mente fengslingen hadde en hensikt for dem. Meningen med spørsmålet var å få frem kvinnenes synspunkt på fengsel som straff i forhold til deres livssituasjon. Sissel har mange år bak seg som narkotikaavhengig og har gått ut og inn av fengsel i over tjue år.

Det er som jeg har sagt før. Nå må dem snart skjønne at dette ikke hjelper med meg, jeg har jo vært inn og ut av fengsel i en årrekke. Det er jo på grunn av at jeg har et stoffproblem i bunnen. Fengsel for meg i min situasjon hjelper ikke meg med mitt stoffproblem. Det er heller slik at det blir langt større når jeg kommer ut igjen, dessverre. Så hadde jeg fått... det jeg hadde håpa på langt tilbake var bedre oppfølging og et tilrettelagt nyktert liv ute. Med oppfølging hadde de kommet mye lenger.

Sissel påpeker at narkotikaavhengigheten er årsaken til at hun kommer i fengsel, og ettersom hun ikke får hjelp til å bli kvitt den når hun soner, vil straffen bare føre til en forverring av hennes livssituasjon. Rusproblemet hennes løses ikke ved å sitte innesperret.

Flere av kvinnene mener det hadde vært bedre å bli dømt til behandling for deres narkotikaavhengighet enn til fengselsstraff, de sikter da til § 12 soning⁶. Linda er en av dem som mener dette er en mer fruktbar løsning.

Jeg synes den er litt god den ideen om at du kan dømmes til behandling, den synes jeg er litt god. At du må være på en institusjon den tida du har straff, da har du kanskje sjanse til å få øya opp for hjelp. Få den medisinske hjelpa du trenger og såne ting. For her inne er det bømte vanskelig, for du skal fylle ut

⁶ § 12 soning er å gjennomføre soningen på en institusjon utenfor fengselet (Ødegaardshaugen 2005).

så mange skjema og gjennom så mange systemer og så blir du kanskje ikke hørt på veien i det hele tatt, så fengsel er ikke rehabiliterende.

Selv om fengselssystemet åpner opp for § 12 soning, og oppstart av metadon og subutexbehandling i fengsel, opplever Linda at fengselet er et tungrodd system hvor alt tar mye tid. Tid er ikke alltid det kvinnene har mest av. For mange haster det med å komme i gang med behandling for deres rusproblem ettersom de har mange år med tung avhengighet bak seg. Astrid har 16 dommer til sammen, hun er sliten av livet som narkotikaavhengig og av å gå inn og ut av fengsel. Hun svarer dette da jeg spør om hun synes fengsel har noen hensikt for henne:

Nei. (latter). Nei. I mitt tilfelle så synes jeg det heller hadde passa meg bedre om jeg fikk en samfunnsstraff eller et behandlingssted. Å bli dømt til behandling kanskje i stedet for fengsel. For jeg mener at rettssystemet og dommere og sånt burde jo skjønne det etter du har fått 16 dommer som stort sett går ut på det samme, så burde dem skjønne at fengsel er ikke en løsning.

Alle kvinnene som har en narkotikaavhengighet uttrykker et ønske om en rusfri hverdag når de kommer ut igjen. Flere av dem ser på denne fengslingen som en siste sjanse til ett nytt liv. Ikke fordi de mener at fengsel er rehabiliterende, men fordi de er slitne og ikke orker tanken på enda en fengselsstraff. Tre kvinner uttrykker at de frykter å ikke overleve neste runde ute i samfunnet, etter mange år i rusmiljøet føler de seg som eneste overlevende i det opprinnelige miljøet. To av informantene uttrykker en lettelse over å komme i fengsel fordi de har levd så hardt i forkant av innsettelsen. At noen kan se på frihetsberøvelsen som en lettelse, sier mye om hvor tungt det er å leve som gatenarkoman. Ingrid var en av dem som uttrykker dette.

Skal jeg være ærlig så gleda jeg meg til å komme hit, jeg. Endelig, nå skal jeg få slappe av litt. Bli klar i hue og begynne å tenke litt på andre ting. Det blir helt gærent veit du, for det gjør nesten ingenting å bli satt inn lenger. Det blir bare en del av rutinen, får slappa av og det er jo feil. Jeg levde jo ekstra hardt i forkant av denne soninga, var slik at en skal ha med seg alt.

Ingrid sier at fengsel blir en del av livets gang, det er riktignok hennes 14.dom, men likevel er dette en tanke som virker trist å måtte leve med. At slitne narkotikaavhengige kan se fengselsstraffen som en mulighet til å hvile og kommet seg, virker på meg absurd. Selv om noen av kvinnene opplever fengselsstraffen som en pause fra et slitsomt liv, oppleves fengselsstraffen som det den er ment som; straff. Astrid beskriver:

Jeg er drittlei av hele fengselet og alt som har med det å gjøre, sitte inne og huff... det er så slitsomt at du aner det ikke... det må prøves. Du kan ikke vite hvordan det er før du blir låst inne på en celle... som et mareritt som ikke går over.

Dagen bak murene

Som tidligere nevnt startet jeg intervjuene med å spørre hvordan en dag fortonet seg i fengselet i forhold til rutiner og gjøremål. Tonje gir oversikt over en dag i Skien fengsel.

Du blir vekt klokka sju, kvart på hvis det er urinprøve. Da kommer dem bare, to stykker. (...) Ja, så er det å ta seg en kopp kaffe og gjøre deg i stand til jobb eller skole halv åtte, kvart på åtte. Så er det da jobb eller skole fram til klokka tre, middag kvart over tre, lufting kvart over fire i en time. Så er det innelåst fra fem til seks, og utlåsing igjen frem til halv ni om kvelden... du blir sånn robotfigur.

Dagene i fengsel er rutinepreget, de er vanskelige å skille fra hverandre. Lauesen (1999) mener denne formen for rutiner og overvåking av fangens bevegelser i tid og rom er et uttrykk for disiplineringen i fengselet. Å dele dagen opp i fastlagte rutiner hvor det samme skjer på den samme plassen, til det samme tidspunktet hver dag, er en måte å rasjonalisere overvåkingen, effektivisere byråkratiet og bygger på en tiltro til disiplinens oppdragende funksjon (ibid:18).

Kapittel sju. Kjønnssintegreert soning

De to fengslene jeg har foretatt mine intervjuer ved er som tidligere nevnt blandingsfengsler, hvor kvinner og menn soner sammen. Kjønnssintegreert soning betyr i praksis at kvinner og menn er sammen på arbeid eller skole, samt har felles fritidsaktiviteter. I Skien fengsel er det egne kvinneavdelinger, slik at kvinner og menn er fysisk atskilt fra hverandre utenom fellesaktivitetene. I Drammen fengsel soner kvinner og menn på samme avdeling, men ettersom dette er et lukket cellefengsel vil fangene også her bare være sammen på arbeid, skole og i fritidsaktivitetene.

Kvinnesoningsutvalget (1989) anbefalte at fengsel som mottar både kvinner og menn bør ha størst mulig grad av integrasjon under kontroll, men at kvinnen selv bør få velge hvorvidt hun ønsker å sone integrert med menn eller bare med kvinner. I St.meld. 27 (1997/98) fremholdes det at kvinner og menn skal ha tilnærmet likeverdige soningstilbud, og at det må vurderes om kvinner og menn i større grad skal sone i samme fengsel. Det blir presisert at det må opprettholdes et akseptabelt tilbud til kvinner som av ulike årsaker ikke ønsker å sone sammen med menn.

Et argument for kjønnssintegreert soning er at kvinner får mulighet til å sone nærmere hjemmet sitt ved at det etableres kvinneenheter i mannsfengslene (Carlen & Worrall 2004: 54). I Norge er det relativt få kvinnelige fanger og bare tre rene kvinneanstalter, Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt, Sandefjord fengsel og Fredrikstad fengsel. Hvis alle kvinner i landet som blir dømt til frihetsberøvelse skulle gjennomføre denne i de nevnte kvinnefengslene, ville det bety at mange måtte sone langt hjemmefra. Å sone geografisk langt fra sitt hjemsted er en klar tilleggsbelastning for en fange. Det betyr innskrenket mulighet for besøk og lang reise ved permisjoner og fremstillinger. Spesielt problematisk vil det være for kvinner som ønsker besøk av barna sine mens de soner. Å etablere kvinneavdelinger i mannsfengsel, eller å integrere kvinner og menn på samme avdeling, vil derfor være en innordning som kan bidra til at kvinner slipper å sone langt fra sitt hjemsted.

Det er argumentert for at kjønnssintegrering gjør situasjonen i fengsel mer lik livet utenfor, altså en normalisering av fengselstilværelsen. Dobash, Dobash og Gutteridge (1986) ser med skepsis på denne tankegangen. De mener reformene som søker å normalisere fengselstilværelsen, som for eksempel kjønnssintegreert soning og utvidete besøksmuligheter for familier, er meningsløse. For en fange vil et forsøk på å gjøre livet innenfor murene mer likt livet utenfor, ha lite for seg da en fengselssituasjon aldri kan bli en positiv eller verdifull opplevelse uansett hvor gode arbeidstilbud, utdanningstilbud eller hvor lik fengselssituasjonen

er forsøkt gjort livet utenfor. ”*Historical and contemporary evidence suggest rather that imprisonment per se is both an irrelevant and a damaging response to women`s crime*” (ibid.:214).

Større variasjon og bredde i arbeidstilbudet er et argument som brukes for kjønnsintegreringen. Det er pekt på at tilbudene i kvinnefengsel er begrenset og gir lite relevant arbeidserfaring (Vegheim 1995). Mens menn har muligheter til å skaffe seg arbeidstrening som kan bidra til inntektsgivende arbeid etter løslatelse, er oppgavene i kvinnefengsel mer preget av hobbyrelaterte sysler og husmoroppgaver. Hvis kvinner og menn soner sammen og har lik tilgang til skole- og arbeidstilbudene i fengsel, vil det kunne føre til et mer variert tilbud. I tillegg vil det kunne motvirke det kjønnsstradisjonelle arbeidstilbudet som er avdekket ved flere av kvinnefengslene (Kvinnesoningsutvalget 1989).

Frantzen (1993) presenterer et argument som kan brukes mot kjønnsintegrering i fengsel. Ettersom mange kvinnelige fanger har dårlige erfaringer med menn etter mishandling og seksuell utnyttelse, bør fengsel være et fristed i forhold til menn, hvor de i stedet opplever et positivt kvinnefellesskap. Hun viser til erfaringer fra Färingsö kvinnefengsel i Sverige hvor det jobbes aktivt med å forberede kvinner til livet etter løslatelse, og hvor det tas hensyn til de særskilte problemene kvinnelige fanger har (ibid.:42).

Carlen & Worrall (2004:55) mener fengselssystemet er bygd med tanke på mannen og ikke tilrettelagt for kvinner, noe som betyr at kvinner soner på menns premisser. Ettersom kvinnene alltid er i mindretall i blandingsfengsel, vil deres soningsforhold bli dårligere enn menns i forhold til arbeidstilbud, skoletilbud og fritidsaktiviteter. Den samme tendensen finner Sandvik (2003) når hun undersøker skoletilbudene for kvinner i norske blandingsfengsel. Siden kvinner er i mindretall, blir det stadig brukt som unnskyldning for at det er for ressurskrevende å tilrettelegge like godt tilbud for kvinner som for menn. I tillegg til at menn er i flertall, soner de oftere lengre dommer og ressursene settes oftest inn på de som har lengst dommer. I St. meld 27 (1997/98) brukes også argumentet om at kvinnene utgjør en liten gruppe i fengsel som forklaring på at kvinner og menn ikke har et likeverdig soningstilbud. Vegheim (1995) tilbakeviser dette argumentet ettersom det også blir brukt i Storbritannia hvor den kvinnelige fengselsbefolkningen er omtrent på størrelse med den mannlige norske fengselsbefolkningen. Det at kvinnelige fanger er få i forhold til menn, kan ikke legitimere diskriminering av dem som gruppe.

Koch (1988) mener det bør arbeides mot integrering av kvinner og menn i fengsel, men at det ikke må gjøres ukritisk. Kjønnsintegrering bør bety at kvinner og menn er sammen på arbeid, skole og fritidsaktiviteter, men med mulighet for å trekke seg tilbake fra dette

felleskapet. Det bør også være mulig for både kvinner og menn å velge seg bort fra integrert soning. Koch fant at begrunnelsen fra fengselsmyndighetene, og den reelle effekten av å integrere kvinner i mannsfengsel var at kvinner fungerte som lynavledere i et mannsdominert miljø. Kvinnene ble brukt som buffere i systemet, da deres nærvær gjorde mennene mindre aggressive, noe som var av interesse for fengselssystemet. *"Disciplinære midler anvendes for at oppretholde ro og orden. Medicin brukes i rikt omfang. Nu også kvinder for at skabe ro og afspænding"* (ibid:124). I tillegg til at kjønnsintegrering utgjør en fordel for fengselssystemet ved at det blir mer ro og orden i anstalten, betyr kjønnsintegrering bedre miljø og dermed bedre soningsforhold for mannlige fanger. Kvinnelige fanger er i så måte et redskap for å oppnå disse fordelene. Kvinners funksjon som stabilisatorer og lynavledere blir påpekt fra samme fengsel i Danmark tjue år senere, og er dermed ikke bare et uttrykk for slik situasjonen var den gang (Frantzsen 1993:35). Forskning fra kjønnsintegrerte fengsel i Storbritannia finner lignende tendenser; *"Where mixed sex prisons have been established, the women prisoners have claimed that they are doubly exploited by the men for both their sexual and "nurturing" services"* (Dobash, Dobash og Gutteridge 1986:214).

Kvinnenes perspektiver på kjønnsintegrert soning

Da jeg fikk innpass i et blandingsfengsel, tenkte jeg i utgangspunktet at en kjønnsblanding måtte være en mer naturlig form for soning. Jeg tenkte i retning av hva jeg gjør når det gjelder arbeidsplasser i samfunnet; det er sunt for miljøet at begge kjønn er representert. Men et fengsel er ikke en arbeidsplass for fangene, de er der ufrivillig, og kan ikke si opp om de ikke trives. De kan ikke gå et annet sted når arbeidsdagen er over, de er innesperret med sine medfanger 24 timer i døgnet, de er fratatt friheten til å velge.

Gjennom intervjuene har jeg fått mange reflekterte svar på hvorvidt det er positivt eller negativt å sone med menn, og jeg har måttet revurdere mitt noe naive utgangspunkt. Sissel har lang fengsels erfaring og har sonet i både kvinnefengsel og blandingsfengsel.

Jeg, i mitt tilfelle, vil si at situasjonen å sone blanda blir mye lettere enn å sone med bare kvinner. For hvis det er ei kjerring som begynner å klage, så henger resten seg på, ikke sant. Så det blir noe lettere ja, å sone blanda. Mer naturlig.

Sissel mener at kjønnsintegreringen påvirker miljøet i fengselet i positiv retning. Tonje har i likhet med Sissel sonet flere dommer i rene kvinneanstalter og i blandingsfengsel.

Har du vært på Bredtveit? Der er det ganske spesielt da. (...) Det blir mye intriger der, og mye greier, så på en annen måte er det mye greiere å sitte sammen med gutta, for de mer skvær. Skjer det ett eller annet så er det bang, bang og så er det ferdig. Men jenter de går i en måned, og to måneder og tar med halve avdelinga. Det blir masse greier. På Bredtveit var det litt mer rusproblemer enn her, så du kan sitte og veie opp og i mente, det er liksom sånn at et onde er et onde.

Tonje foretrekker også å sone blandet, men som hun sier er det et valg mellom to onder. Fengsel kan uansett ikke bli til noe positivt, men hun mener at guttene er flinkere enn jentene til å ordne opp i ting og ikke henge seg opp i bagateller. At kvinnefelleskapet oftere blir preget av konflikter og intriger er det flere informanter som påpeker, deriblant Florence.

F: Det er veldig vanskelig å leve sammen med jenter. Veldig vanskelig, mange intriger, mange dumme ting starter. De krangler med hverandre for ingenting.

M: Hva syns du om å sone i et blandingsfengsel?

F: Jeg syns det er bedre. Ikke for meg, men for de unge jentene er det bedre. Det endrer samtalene noe og tar bort litt adrenalin. De prøver å se fine ut og å oppføre seg fint, så det syns jeg er positivt.

Florence påpeker noe av det samme som Koch (1988) finner i sin undersøkelse; at kjønnsintegrert soning tar bort litt spenning og fører til et roligere miljø. Astrid er blant de eldste i materialet. Hun har sittet i fengsel mange ganger, og er veldig sliten av en livssituasjon hvor hun går inn og ut av fengsel. Jeg spør henne om hun foretrekker å sone integrert eller i rene kvinneanstalter.

(...) jeg veit ikke helt... Å sone bare med jenter det kan være greitt det og. Kanskje litt bedre, da slipper en å være så opptatt av... ja, jeg er jo ikke så opptatt av sminke og hvordan jeg ser ut, jeg vil helst ikke syns jeg da. Jeg syns det blir mer avslappa hvis det bare er jenter. I Skien så er det jo fire og fire avdelinger i hver blokk med gutter på og en med jenter på, og da blir det mye sminking, dolling og flørting og sånn... Spesielt for meg som er gift og er et litt annet sted. Men når en først kommer i fengsel og sitter et sted så har en ikke noe valg. Må bare prøve å innrette deg deretter og det er jo ikke alltid like lett da.

Astrid mener det blir mye fokus på å ta seg ut når en soner blandet. For henne oppleves dette som slitsomt. At både kvinner og menn ønsker å ta seg godt ut fysisk og fremstå som sympatiske, må ses som en naturlig følge av en slik organisering. Dette kan imidlertid føre til at miljøet blir preget av mye fokusering på kjønn. Linda er blant dem som mener at det i

utgangspunktet er bedre å sone i blandingsfengsel, men at det kan bli en negativ kjønnsfokuseringen når kvinner og menn soner sammen.

L: Jeg synes det er bedre å være i blandingsfengsel, for der er det roligere. Men noen av jentene her blir helt på tuppa, deller seg og blottes puppa mot vinduet.

M: Har det en positiv effekt både på jenter og gutter å sone blanda, tror du?

L: Ja, på en måte. Men så har du de derre som ødelegger for alle. For du kommer ikke særlig langt med å blotte deg, alt du oppnår er at du blir ledd av og sett på som dum og deilig. Da synes jeg betjentene må gripe inn, for da trenger dem å være litt for seg selv og få jekka seg litt ned.

Linda er tydelig opprørt over hendelser i fengselet hvor hun mener kvinner har gått langt for å tiltrekke seg oppmerksomhet fra det motsatte kjønn. Hun vender stadig tilbake til tema, og sier at hun av denne grunn prøver å holde seg borte fra fellesskapet så mye hun kan. At Linda legger skylden på kvinnene her, betyr ikke at hun mener at mennene oppfører seg bedre. Fokus på kjønn og seksualitet som følge av kjønnsintegrert soning blir også påpekt av Janne. Hun har nylig kommet til fengselet, og har fra før av lite erfaring med å sone.

M: Hva synes du om å sone kvinner og menn sammen?

J: Det er så som så. Jeg kunne ønske at jeg kom til [annet fengsel] med bare jenter, det kunne jeg. Jeg søkte jo, men jeg kom jo ikke dit. Jeg har blitt vant til det, men i begynnelsen synes jeg det var litt vel mye sexprat og de guttene som har sittet her lengst sa sånn ”vi tar jo hva som helst”, mye sånn prat om sex og hvem som kommer først opp i buksa på hvem. Det er jo ikke noe særlig. Det er ikke noe gøy i det hele tatt.

Janne søkte om å få sone i et kvinnefengsel, men fikk avslag fordi det tilhører en annen region. For henne var det derfor ikke et valg om hun ville sone sammen med menn eller ikke, slik som det i følge St. meld 27 (1997/98) skal være.

Eva er førstegangssoner, og har akkurat kommet inn til soning. Hun har en litt annen opplevelse av å sone sammen med menn enn de to forrige informantene. Hun er svært positiv til kjønnsintegrering og mener det gir litt spenning i en grå hverdag. I følge henne oppstår det en del sjalusi blant kvinnene i forhold til mennene. At det også oppstår sjalusi blant mennene, er ikke være en urimelig antagelse. Ettersom et lukket fengselssamfunn ikke

byr på store variasjoner og spenningsmomenter i hverdagen, er det ikke så rart at flørting og forhold mellom kvinner og menn blir et positivt element for noen av fangene.

JURK (2005:54) finner i sin undersøkelse blant kvinnelige fanger at 44,3 % av de spurte var positive til å sone kjønnsintegrert. De fleste av disse oppgav at det førte til et bedre miljø på anstalten. Det var 29,9 % av de spurte som mente det var negativt å sone sammen med menn. Dårligere tilbud til kvinner, sjalusi og frykten for å bli seksuelt utnyttet ble oppgitt som grunn. I mitt utvalg var det ulike oppfatninger om det å sone blandet, men over halvparten var i utgangspunktet positive til dette. Bedre miljø var begrunnelsen de fleste brukte. Blant de som var negative til soningsformen, er det kjønnsfokusering som trekkes frem som begrunnelse.

Miljøpåvirkninger av kjønnsintegrert soning

Er det slik at kvinnene i mitt utvalg fungerer som lynavledere i et mannsdominert miljø, slik som Koch (1988) fant i sin undersøkelse? Kvinnenes opplevelser av kjønnsintegreringens betydning for miljøet, vil ha sammenheng med om de er positive til denne formen for organisering eller ikke. Tonje er i utgangspunktet positiv til kjønnsintegrering.

Jeg merker det veldig jeg på de jentene jeg sitter sammen med. De gidder å stelle seg fordi de sitter sammen med gutta, og gutta steller seg fordi de er sammen med jentene. Det er sånn du kan legge merke til hvis du er på rein jenteavdeling eller rein gutteavdeling, der er det ikke så nøye. Det er en ting, en annen ting er at gutta er veldig påpasselige på at jentene skal ha det bra og sånt, passer på, ikke sant.

Tonje peker på at både kvinner og menn blir mer påpasselige med sitt ytre når de soner blandet, fordi en ønsker å fremstå best mulig i forhold til det motsatte kjønn. På den måten har kjønnsintegreringen et selvdisiplinerende element i seg. En slik virkning kan ses som positivt ut fra fengselssystemets perspektiv; at fangene oppfører seg bra, vil komme fengselssystemet til gode.

Eva, som er svært positiv til kjønnsintegrert soning, mener miljøet blir mer lystbetont når en soner blandet. Jeg spør om hun tror menn oppfører seg annerledes hvis det er jenter til stede.

Så klart, gutta sier at det er ålreit å få inn søte jenter og være tent på, så klart sånn er det jo. Jeg sitter jo og ser jeg og, og det er så mye bedre enn å se på bare jenter. Det hjelper det å prate litt med gutta og møte noen man kjenner fra utsida og...

Eva peker her på den kjønsspenningen som ligger i et blandingsfengsel. Janne kjenner også på den, men i motsetning til Eva syns hun ikke det er positivt.

(...) Jeg syns det er negativt, og jeg er ikke sånn snerpete eller noe sånt, det er ikke det, jeg ler jo av dem og sånt. Men det blir veldig slitsomt for det er slik hele dagen, du kan tenke deg for dem som har sittet her i 8 år og 10 år eller bare noen måneder faktisk, de sier jo ja til hva som helst. Det blir jo slik automatisk, uten å si noe stygt om de gutta så blir det jo det. Da blir jo den styggeste betjenten fin, sånn blir det jo. Det er litt slitsomt, for det er veldig mye sexprat hele veien, og veldig mye intriger og baksnakking.

Janne mener i motsetning til de andre kvinnene jeg har intervjuet at det er mennene som bidrar til et høyere konfliktnivå. De fleste kvinnene mener at kjønnsintegrert soning bidrar til et roligere miljø hvor både kvinner og menn ønsker å fremstille seg selv i best mulig lys. Denne "effekten" av kjønnsintegrering er en side ved saken, en annen er nettopp den kjønnsfokuseringen som Janne påpeker ovenfor.

Seksualisert miljø

Flere informanter forteller om en kultur i fengselet som er hva jeg tolker som en tradisjonell mannskultur hvor en ser på kvinnen som et seksuelt objekt. Selv om de fleste kvinnene syns dette er ubehagelig, eller i det minste tåpelig, ser de på det som et uttrykk for typiske mannfolk. De naturaliserer trakasseringen med å forklare at det handler om menn som har vært mange år bak murene, uten mulighet til å leve ut sin seksuelle side. Denne type forklaringer blir ikke brukt i forhold til kvinnene som har sittet lenge i fengsel, og som heller ikke har hatt tilgang til seksuelle forbindelser. Dette kan tolkes som en vanlig oppfatning om at menns seksualitet er sterkere enn kvinners, og at det derfor er naturlig at menn oppfører seg på den måten de gjør. Forestillingen om at menn "trenger" sex, mens kvinner ikke gjør det, fører til en legitimering av aggressiv mannlig heteroseksualitet og en machomaskulinitet (Jamieson 2002:110). Det kan også tenkes at de kjønnsnormene som kommer til syne i fengslene henter næring fra vanlige kjønnsnormer ute i samfunnet, men at de er vanskeligere å unnslipe i en fengselssituasjon. Man kan ikke velge hvem man omgås i et fengsel på lik måte som ellers i samfunnet.

Linda mener, som tidligere vist, at kvinner som oppfører seg på en seksualisert måte for å tiltrekke seg det motsatte kjønn, ødelegger for seg selv og at betjentene derfor bør føre

kvinnen bort fra fellesskapet. På den måten legger hun delvis skylden på kvinnen for å bidra til et seksualisert miljø, men hun ser at det er mennene som legger opp til dette.

L: Jeg er så dritt lei av å bli harselert med av de mannfolka, det skal ikke mye til før de misforstår ett eller annet og skal ha deg med inn på dass og sånt. Vær så snill og la meg være...(…) Jeg er på snekkerverkstedet, og der er det mest mannfolk og der blir det sånn... jeg kaller det... det går på seksualiteten din, og det blir mye mas fra det motsatte kjønn og noen lar seg lede inn på do, mens andre syns dette begynner å bli plagsomt. Det er heller ikke noe ålreit, derfor så sjukmelder jeg meg stadig for å slippe unna den biten der.

M: Hva gjør betjentene i forhold til dette?

L: Det er ikke stort. Jeg tror ikke de bryr seg om det engang. Da tror jeg omtrent du må legge inn en skriftlig klage. Hvis ikke er det opp til deg selv hvordan du styrer det der. Og det er ikke like lett, for noen jenter... altså du har dårlig selvtillit fra før og dårlig selvbilde, men det blir i hvert fall ikke bedre av dette. Noen lar seg bruke både her inne og ute, det er forskjellig fra person til person.

Linda velger altså ofte å sykemelde seg for å slippe unna seksuell trakassering og press fra det motsatte kjønn. Det betyr at hun får utbetalt 16 kroner mindre per dag når hun er syk, enn når hun arbeider. Etersom fangene i utgangspunktet har en svært begrenset økonomi, vil dette medføre en betydelig inngripen i hennes økonomiske situasjon. Hun opplever ikke å kunne henvende seg til betjentene eller andre i fengselssystemet med dette problemet. Janne opplever også kjønnsfokusering i fengselet som plagsom.

(...) mange ganger så føler jeg at de guttene som er her er de største slarvekjerringene som finnes. For de sladrer og lager intriger og er helt sånn "Se på hun deilige der", så er det masse sånne veddemål om jenter. Og jeg tenker da: "Hallo, det er et menneske som går der" tenker jeg. Skal de liksom vedde om hvem som kommer først i buksa på hun da? For det er liksom det det går på, hvor store pupper de ulike har, om de har silikon og sånt. Jeg blir provosert jeg altså. Men så sier man ikke noe, for man sitter i fengsel, jeg er nyinnsatt. Sånn som nå kom det ei jente inn etter meg, hun er blond. Men jeg er den naive og hun er den blonde. Det går vi for. Da vi satt i røykepausen så vi henne komme gående første gangen, like liten som jeg var første gangen jeg kom hit. Men gutta bare "Hvem tror dere kommer først i buksa på hu?", jeg bare sa de måtte skjerpe seg, jeg.

Janne har liten erfaring med fengsel, hun tilhører heller ikke et kriminelt miljø ute. For henne er kulturen i fengselet fremmed, og hun reagerer sterkt på den. Hun peker på hvordan jentene blir til objekt for menns seksualitet i fengselet. Hennes beskrivelse av mennenes måte å

omtale kvinner på kan ses i sammenheng med hva som innenfor maskulinitetsteorier blir kalt protestmaskulinitet. Connell mener det finnes ulike maskuliniteter avhengig av sosial posisjon. Det han kaller for protestmaskulinitet er ofte brukt av menn i underordnede posisjoner, og er blant annet kjennetegnet av et ekstremt uttrykk for en hegemonisk heteroseksualitet. Han mener dette er noe som utvikler seg i menns fellesskap og er et kollektivt uttrykk mer enn uttrykk for personlige preferanser (Connell 1995, i Høigård 2002:387-388). Mannsdominansen og mannsfellesskapet i et fengsel kan tenkes å ta en slik form. Ved å danne en kultur sammen, kan mennene skape et fellesskap innenfor murene.

Det er flere av kvinnene jeg har intervjuet som føler seg seksuelt trakassert av sine mannlige medfanger. For disse kvinnene fører ikke kjønnsintegrering til et forbedret miljø i fengselet, men tvert imot en forverring. Når resultatet av en slik fangeorganisering fører til at noen føler seg seksuelt objektivert, må det ses som en svært uheldig følge. Samtidig kan en spørre seg om ikke fengselssystemet kan bidra til å unngå slike uheldige konsekvenser. Når det går så langt at en av kvinnene velger å sykemelde seg for å slippe unna dette, kan en stille spørsmålet om betjentene forsaker sin rolle både som kontrollør og ivaretaker av fangen. Eller er det slik at dette gir uttrykk for at fengselssystemet er gjennomsyret av en dominerende mannskultur hvor denne type ytringer ses på som normalt fra menns side?⁷ Østhus (1998) har undersøkt kvinners soningsforhold i tre blandingsfengsel, hun finner også at det forekommer seksuell trakassering fra de mannlige fangene. Det er spesielt i aktiviteter som trening og arbeid at kvinnene føler seg som objekter for mennenes seksuelle tilnærminger.

Forbud mot nærhet

I Skien fengsel er det forbud mot berøring mellom kvinner og menn. Dette var en regel jeg reagerte med overraskelse på da jeg fikk vite om den. Berøring fra et annet menneske er en basal handling som det ofte ikke reflekteres over på utsiden av murene. Et håndtrykk eller en klem fra familie eller venner skjer for de fleste ganske ofte. At mennesker som sitter bak murene i mange år, noen av dem uten besøk, ikke har lov til å berøre et annet menneske, fremsto for meg som en umenneskelig tilleggsstraff. At det oppstår nære vennskap, og

⁷ I perioden jeg intervjuet kom det frem i media at en betjent ved et av fengslene er tiltalt for seksuelle overgrep mot to kvinnelige innsatte, hvorav den ene kvinnen ble gravid. Betjenten er ikke dømt, men har innrømmet forholdet etter DNA-prøve (nettavisen 18.4.2006). Selv om det er metodisk betenkelig, er det vanskelig å ikke se dette i sammenheng med funn i denne undersøkelsen. Informantene forteller om lite støtte fra betjentene i forhold til det seksualiserte miljøet.

kanskje også kjæresteforhold, i et slikt lukket samfunn anså jeg som en naturlig konsekvens av denne type organisering. Igjen var det gjennom intervjuene med kvinnene at mitt utgangspunkt ble mer reflektert. Det var delte meninger om denne reglene blant kvinnene jeg intervjuet. Noen følte at dette var en regel som umyndiggjorde dem, mens andre mente det var en regel som gjorde det lettere for dem å avvise tilnærminger fra menn. En del mente at regelen var nødvendig for å ikke støte andre fanger.

Florence er blant de eldste kvinnene i materialet, hun har aldri før vært i et fengsel og reagerer sterkt på denne regelen.

(...) mange har lange dommer, og mange gutter har vært her veldig lenge. De har ingen familie her eller kjæreste, de er ikke syke. De trenger kontakt, det er normalt. Det er jo livet! Å bli forelsket og ønske seg kontakt med andre. Til og med kvinner og menn som er gifte eller er kjæresten her inne får ikke lov til å ha privatliv. (...) Tenk deg hvis du sitter inne i 14 år og uten nærkontakt med noen. Jeg mener hvis noen personer synes det er okay å ha en annen å prate med eller gjøre ting, og det gjør at de føler seg bedre og blir mindre ansente... (...) Jeg skjønner ikke hvorfor de prøver å ødelegge disse menneskene inne i fengselet. Det er mange hyggelige mennesker her inne også, unge gutter... Og spesielt for utlendinger som ikke har mange sjanser til å få besøk fra familie og slike ting. Man ødelegger folk hvis det bare er forbud på forbud.

Florence mener at det er en naturlig del av livet å ville ha et nært forhold til andre mennesker. En slik regel kan dermed virke mer ødeleggende for fanger ved at de blir fratatt denne viktige delen av livet. Sykes (1974) beskriver frafall fra heteroseksuell kontakt som en av "the pains of imprisonment". Han ser mannen som billedlig kastret som følge av innsettelsen (ibid.:70). Dette er et syn som etter min mening er preget av en overdreven tro på menns seksuelle drivkraft, og er tuftet på en tanke om at menn fra biologiens sider er utstyrt med en sterkere seksualitet enn kvinnen. Eva er også blant dem som mener regelen er ødeleggende

M: Det er forbud mot å ta på hverandre?

E: Ja, det er ikke noe ålreit å gi hverandre en hadet-klem og sånt, da blir det advarsler. Enda nærhet som er så viktig, bare det å kunne sitte og holde en i armen liksom for å få litt nærhet. Jeg får helt abstinenser jeg altså, jeg er vant med å ha det sånn fra oppveksten jeg, få en klem hele tida og... nå er det jo bare sånn "åhhh shit"! Tenk på de som sitter her i 21 år... og mange utenlandske som ikke har noen kontakter her i Norge, jeg synes synd på dem.

Janne som reagerer sterkt på kjønnsstrakasseringen i fengselsmiljøet, svarer følgende da jeg spør henne om hva hun syns om forbudet mot å ta på hverandre i fengselet:

Veldig bra, jeg syns det er nydelig. Åh, så bra. Men så er det folk som blir forelska og blir kjærester og forlover seg og sånt. Masse sånt rart. Men jeg syns det er veldig greit med det forbudet, for med en gang noen gjør det eller tuller med en, så sier vaktene i fra. De er jo så naive også de vaktene, de ser jo ikke hva som skjer i pausene på jobben, når vi sitter og tar en røyk og en kaffe. "Oh God!", sier jeg bare.

Janne er glad for at regelen finnes, men sier at det likevel foregår mye som betjentene ikke oppdager. Men vissheten om at regelen er der, er i følge henne en betryggelse. Regelen kan gjøre det lettere å komme unna uønsket kontakt ved å skylde på at en ikke ønsker å få rapport⁸. Når det likevel foregår mye som ikke blir oppdaget, kan det bety at det er noen som føler seg presset til å gjøre noe de ikke vil, eller at det er mennesker som ønsker å ha kontakt med hverandre som får til dette i det skjulte.

Noen av kvinnene mener regelen er vel så viktig med hensyn til andre fanger enn som beskyttelse for uønsket kontakt. Pia har sittet i fengsel flere ganger og svarer dette da jeg spør hva hun syns om forbudet mot berøring:

Jeg skjønner jo godt det. Hvis dem skulle drive med det, så hva med dem andre innsatte da liksom? Det blir litt sånn... at en skal ta hensyn og sånne ting.

Tonje reflekterer over forbudet på en måte som viser at hun ser et formål med regelen, samtidig som hun syns reglen blir for rigid slik den håndheves.

Men det har jo vært mye rart her også da, knulling på dass og i treningsrommet, ikke sant. Så slikt gjør jo sitt til at reglene kommer, så jeg kan forstå det. Men det er litt sånn begge veier, fordi du har innsatte her som er utlendinger som ikke har besøk eller mulighet til noe som helst, og hvis de så skal sitte og se på andre som kliner eller tar på hverandre og skal kanskje sitte i flere år (...) Men så har du disse parforholda igjen, det har jo gått så langt at de har fått til både det ene og det andre. Og når dette har kommet frem i dagen, så går alle over samme kam i stedet for at de går på dem det gjelder. Det blir også veldig feil. Nå som de parene er vekk, så henger de reglene igjen enda (...) På verkstedet, der har man mange rare arbeidsoppgaver, en står hele dagen og blir jævla sliten... der hadde en det slik at ansatte og andre innsatte fikk lov til å masere hverandre, bare sånn på gøy da. Men det har blitt totalt forbudt der... det blir liksom sånn... ja, du blir umyndiggjort på en måte... jeg veit ikke hva dem forestiller seg jeg altså, men noen ganger skulle en tro at vi ikke klarte å skille noen ting, og at vi bare tar helt av...

⁸ Rapport betyr å få muntlig eller skriftlig advarsel fra betjentene. To muntlige og en skriftlig rapport fører til disiplineringstiltak.

Tonje mener at regelen på den ene siden er nødvendig av hensyn til andre fanger, mens hun på den andre siden mener at det bør utøves skjønn i håndhevingen. Det er forskjell på å gi en klem eller å masere stive skuldre, og å være sammen på en måte som kan være støtende eller ubehagelig for de andre fangene. Samtidig mener hun at reglen viser en holdning overfor fangene om at de ikke er i stand til å sette grenser selv, og at det blir en slags overbeskyttelse. Et element som kan trekkes inn i denne sammenheng er det tradisjonelle synet på kvinnen som underdanig, passiv og som har behov for beskyttelse. Forbudet mot nærhet kan ses i tråd med et slikt perspektiv, og dermed forstås som en undervurdering av kvinnenes evne til å sette grenser for seg selv. Likevel ser det ut til at den seksualiserte kulturen som kvinnene i mitt utvalg beskriver fører til at visse restriksjoner er nødvendig.

Forbudet mot nærhet føyer seg inn i rekken av fengselssystemets mange kontrollområder, og for noen av fangene oppleves dette som en overdrevet beskyttelse, eller rett og slett som maktutøvelse; det skal ikke være hyggelig å sitte i fengsel. Av og til er det noen innenfor murene som blir ekstra gode venner og som kanskje utvikler følelser for hverandre. Dette er i følge mine informanter ikke populært fra fengselets side. Noen kvinner føler seg overvåket og overbeskyttet i så måte. Eva forteller hvordan betjentene følge ekstra godt med hvis hun går mye sammen med en mannlig fange.

Altså sånn som ute i luftinga og sånn så har jeg liksom funnet min klikk da. Dem jeg liker å prate med og sånn, og så er det klart hvis en går for mye sammen med en person så begynner vaktene å følge med. Da tenker jeg "Herregud, slapp av, det går an å være venner med folk".

Fengselsundersøkelser har vist at kvinner blir kontrollert i større grad enn menn (Dobash, Dobas & Gutteridge 1986). Det er også vist at i forhold til deres seksualitet, er kvinner mer utsatt for kontroll og sanksjoner enn menn. Koch (1988) finner i sin undersøkelse at det er kvinnen som fysisk flyttes hvis det innledes et forhold til mann på samme avdeling. Menn som forsøker å utøve sin seksualitet blir møtt med et annet reaksjonsmønster. *"Kvinder blev tillige ikke sjældent udsat for kraftig fordømmelse, hvis de under afsoningen havde flere forhold. De kaldtes "let på tråden", overfladisk og følelseskold, medens manden bare blev betraktet som "en buk med fart på". En rigtig Don Juan.*" (Koch 1988:121-122). Hva som er passende atferd for en kvinne i forhold til seksualitet er underlagt flere normer enn det er for menn. Ved å regulere kvinnen og ikke mannen, vil en samtidig si at det er kvinnen som har overtrådt en grense, ikke mannen. Hudson (1990) viser hvordan jenter som kommer i kontakt med barnevernet lettere enn gutter blir betegnet som vanskelige, manipulerende og løsaktige.

Hennes undersøkelser av jenter under barnevernets kontroll, viser at jenter blir definert som avvikere ut fra seksualitet oftere enn gutter. Seksualiteten blir brukt som et måleinstrument for hvorvidt jentene ville utvikle seg til en "normal kvinne" (ibid:121). I Norge har Ericsson (1997) beskrevet hvordan kontroll av jenter på 1950 tallet var knyttet opp mot kontroll av deres seksualitet. Jentene som ble fanget av kontrollnettet overskred grenser for akseptabel kvinnelig oppførsel.

Kontroll av kvinner i fengsel

"It is clear that women in prison are more closely observed and controlled, more often punished, and punished for more trivial offences than are men in prison" (Dobash, Dobash og Gutteridge 1986:207). I det foregående har jeg vist hvordan fengselssystemet kontrollerer fangene i forhold til seksualitet, og stilt spørsmålet om det er slik at kvinner på det området er utsatt for en strengere kontroll enn menn. Det er ikke bare i forhold til seksualitet fanger blir kontrollert innenfor murene. Kampen mot narkotiske stoffer i fengsel fører til mange og hyppige kontrolltiltak. Kontrollen spenner fra razzia av cellene, kroppsvisitering, urinprøver, stripping og undersøkelser av kroppens hulrom. Alle kvinnene jeg intervjuet hadde erfaringer med slike kontroller i større eller mindre grad. Ved innsettelse må alle sitte naken i "hockey" over et speil og hoste. Klær og eiendeler blir gjennomført og medfører ofte at det tar flere dager før fanger får dette tilbake. Dette er kontrolltiltak som gjelder for alle fanger i Skien fengsel, menn så vel som kvinner.

9/10 urinprøver tatt i norske fengsler året 2004, var negative (Kriminalomsorgen 2005). Ettersom en må tilbake til 1997 for å finne så lav avdekking, konkluderes det med at bruk av narkotiske midler i fengsel er stabilt eller har en viss synkende tendens. Videre vises det til en økt kontrollvirksomhet i dette året (ibid.). Det kan tenkes at den lave andelen fanger som blir tatt for å være ruset i fengsel er et reelt uttrykk for hvordan det alltid har vært. Mens en tidligere kontrollerte de en var mest sikre på var ruset, vil den økte kontrollen føre at flere fanger blir kontrollert og dermed er det flere som tester negativt. Økt kontroll fører ikke nødvendigvis til særlig økt avdekking, men det fører helt klart til økt krenkelse av mennesker i fengsel. Hvis en skal vurdere kontrolltiltakenes inngripen opp mot hva som faktisk blir avdekket, synes kontrollen å være uforholdsmessig driftig.

Ettersom kvinnene i begge fengslene er i mindretall i forhold til menn, blir de en svært oversiktlig gruppe. Det kan føre til at kvinnene er lettere å kontrollere enn mennene. Ureglementert atferd eller mistenksom oppførsel kan lettere observeres av betjentene når

kvinnene er så få, og de er lettere å ha oversikt over for eksempel i luftingen eller i jobbsituasjonen. I en periode jeg foretok intervjuer i Skien fengsel, var jentene opprørte over alle kontrollene som hadde vært den siste tiden. Ryktene om at det var mye dop på kvinneavdelingen hadde versert i fengselet en tid. Dette medførte at kvinnene stadig ble kroppsvisitert, fikk razzia på cella si, måtte levere enda flere urinprøver og stadig ble kontrollert av hunder på vei ut til luftingen. Dette førte til en urolig stemning i fengselet. Alle som hadde lufting, fikk med seg opptrinnene, likeledes hvem det ble markert på.

Å stadig bli utsatt for de ulike kontrollmulighetene som fengselssystemet har til rådighet, er krenkende og ydmykende. Når mange av kvinnene sier de er blitt vant til å avgi urinprøver etter mange fengslinger, institusjonsopphold og i forbindelse med legemiddelassistert rehabilitering, sier det kanskje mest om den krenkelsesprosessen de har vært igjennom i sitt kontrollerte liv. Fangen blir behandlet som om hun er uærlig av natur og blir samtidig stadig påminnet sin umyndiggjorte rolle i fengsel. *”Kontrollen med narkotika er blitt narkotika som middel til økt kontroll”* (Giertsen 1995:425). Linda er oppgitt og lei av alle kontrollene;

Ja, nå har de vært veldig hissig her. Spesielt på jenteavdelinga. Denne uka og forrige uke det vært full oppstilling og bikkja kom og det var vel et par den markerte på som da ble tatt. Og det er jo greit, for blir du tatt så blir du tatt. Da må du ta trøkket sjøl. Men resten av oss jentene må jeg si også er blitt... jeg føler det er enkeltpersoner dette her går på, og da blir det stripping, visitering av klær og cellene og sitte inne på cella her nede på A og vente til du skal på do og så levere urinprøve og så er det opp igjen på cella di. Da har de gått igjennom alt og de beslaglegger det de vil. De tok til og med vaskepulveret mitt som var i en kopp, noe som jeg fikk av en medinnsatt. De beslagla den fordi de trodde det var amfetamin. Men ikke sant, jeg putter det ikke i en kopp! Det blir så dumt, det er liksom bare for å gjøre noe. Det var når alle skulle til lufting og midt i må alle stille på rekke, hendene skal rett ned, ingen skal røre hendene. Jeg vet ikke hvor godt de klarte å følge med på de hendene som var der, men i hvert fall var det et par som røyk der.

I tillegg til kontroll i forhold til narkotika og seksualitet, er det kontroll i forhold til atferd i fengselet. Tonje forteller hvordan såkalte disiplineringssaker blir håndtert i fengselet hun sitter:

Ikke sant, jeg er veldig fæl til å si i fra. Jeg driter i om det er betjent eller førstebetjent eller hva det er, skal dem få høre det så får dem høre det. Og da er det lett å få rapport da, du får to prerapporter og så får du en skriftlig og så går du ned. To muntlige og en skriftlig og så er det rett ned på A.

Det Tonje beskriver her, er gangen i hvordan en kan bli straffet med isolasjon i fengselet. Betjentene må altså gi to muntlige advarsler og en skriftlig før de kan sende fangen ned på avdeling A for såkalt eneromsbehandling. Å få eneromsbehandling betyr i praksis lite behandlingen i ordets tradisjonelle forstand, det er snakk om å en straff hvor fangene er isolert 23 timer i døgnet. De får da ikke delta i fellesaktivitetene i fengselet, slik som arbeid, skole eller trening. I følge Tonje får hun stadig rapport på grunn hennes direkte måte å være på, dette har fått henne i trøbbel fra hun var liten jente og ble sendt på institusjon for barn med atferdsproblemer.

Et annet hyppig brukt virkemiddel i forbindelse med disiplinering av fangene, er i følge mine informanter å fjerne fjernsynsapparatet fra cellene. Fangene blir låst inne på cella klokka halv ni hver kveld, da er det ikke anledning til å treffe noen før dagen etterpå. For mange oppleves dette som et tidlig tidspunkt å bli innelåst på, og fjernsynet er da et kjærkomment selskap. Derfor er virkemiddelet med å fjerne fjernsynet lite populært blant kvinnene jeg har intervjuet, og et desto sterkere virkemiddel for kontroll i fengselet.

”Kvinner er så krevende”

De fleste informantene mente, som vist tidligere, at kvinner oftere enn menn skaper konflikter og intriger i fengsel. Gjennom intervjuene kommer det frem at det ikke bare er kvinnene selv som mener dette. Fengselsbetjentene har også denne oppfatningen, i følge mine informanter, noe de stadig blir konfrontert med. Sissel gir et eksempel:

Vi kvinner får jo ofte høre det at ”dere kvinner krever mye mer enn det menn gjør”, ikke sant. Som en betjent en gang sa da jeg sonet i en ren kvinneanstalt, han hadde jobbet på Ullersmo tidligere. Jeg jobber heller på Ullersmo med 1500 menn enn med 10 kvinner. Den får vi støtt og stadig høre altså.

Andre undersøkelser av kvinner i fengsel, viser at kvinner har en tendens til å bli betegnet som ”*the lowest of the low*” av betjentene (Denton 2001:160). En slik mentalitet kan ses i sammenheng med synet på den kvinnelige lovbrøteren som dobbelt avvikende. Hvis en til stadighet blir konfrontert med, av betjenter og av andre fanger, at en er vanskelig og konfliktskapende, kan det tenkes at det blir en etablert del av ens bevissthet. Samtidig kan det være at en slik vedtatt sannhet gjør at den minste diskusjon eller uoverensstemmelse som kommer fra en kvinne, blir definert og oppfattet i forhold til påstanden om kvinner som vanskelige. En slik forutbestemthet i forhold til kvinnelige fanger bygger på at det er en

iboende, nærmest biologisk betingelse for kvinner å være mer konfliktfulle. På den måte legges det fulle ansvaret over på kvinnen, og systemet går fri. Det er kvinnen det er noe galt med, ikke fengselssystemet.

”Kvinder er betydelig mindre aktive end mænd.(...) De protesterer også sjældent så vel individuelt som kollektivt” (Koch 1988:110). Koch mener at protester rettet mot fengselssystemet i hovedsak kommer fra mannlige fanger. Reaksjonsmønsteret til fanger er fra flere hold påpekt å inneha store kjønnsforskjeller. Mens mannlige fanger mobiliserer sin frustrasjon kollektivt mot systemet, står den kvinnelige fangen alene og vender frustrasjonen mot seg selv. Dette leses ut av at fangeopprør og kamp for rettigheter i fengsel i større grad kommer fra mannlige fanger. Kvinnelige fanger er derimot overrepresenterte i forhold selvskading, selvmord og depresjoner (Carlen og Worrall 2004:40-41). En slik generalisering har medført kritikk for å ikke ta hensyn til hvilket system funnene er hentet fra. Reaksjoner på fangenskap vil blant annet være avhengig av om en soner i et stort høyrisikofengsel eller på en åpen anstalt (Vegheim 1995:181-182). At kvinnen vender frustrasjonen mot seg selv, passer godt sammen med bildet av kvinnen som passiv, svak og ute av stand til å ta grep om sin situasjon. Det passer også godt sammen med bildet av den kvinnelige lovbrøyer som mentalt forstyrret. Kritikere har innvendt at årsaken til et ulikt reaksjonsmønster er at kvinner i større grad enn menn er overvåket i fengsel, mer enn at det er trekk ved kjønnet som fører til ulike reaksjoner (Liebling i Carlen og Worrall 2004:40). I stedet for å se reaksjonsmønsteret som kjønnsbestemt, må det ses som svar på et kjønns spesifikt fengselssystem (Vegheim 1995:183). En må altså lete etter årsaken til det ulike reaksjonsmønsteret i omgivelsene i stedet for i kvinnen.

Selv om jeg ikke har belegg for å uttale meg om mennenes reaksjonsmønster i de to fengslene, er bildet av den ensomme kvinnen som vender frustrasjonen mot seg selv lite nyansert i forhold til kvinnene i mitt utvalg. Flere av dem påpeker at kvinner er flinkere enn menn til å si i fra om det de mener er urettferdig og frustrerende. De mener det er en årsak til at de blir oppfattet som mer krevende enn mennene. Eva forklarer:

(...) hvis en spør om en ting og får et nei og ikke noen forklaring på hvorfor. Det takler jeg ikke, jeg er nødt til å skjønne hvorfor den regelen er der. Jeg kan godt innfinne meg etter en regel, men da må jeg skjønne hvorfor regelen er der.

At Eva krever å få vite grunnen til at regelen eksisterer, kan muligens tolkes som kverulering av betjentene. Det som i barneoppdragelsen blir oppfattet som en sunn og kritisk holdning til

omgivelsene, kan i fengsel fort bli tolket som slitsomt og vanskelig. Linda er frustrert da jeg treffer henne. Hun har fått feil medisiner, og da hun ba om å få snakke med helsepersonalet fikk hun negativt svar fra betjentene. Hun reagerte med sinne.

Som jeg sa til dem; enten så knuser jeg cella mi og så blir det reimsenga neste, ellers så må noen snakke med meg. For det er ikke verre enn at jeg kan knuse hele dritten hvis det er det som må til for at jeg skal bli hørt.

Da Janne ble pågrepet satt hun først to døgn i varetekt før hun kom til fengselet hun nå sitter i. Der gikk det tre dager før hun fikk tannbørste og toalettsaker. I tillegg til en svært uvant situasjon som fange, opplevde hun det å ikke ha egne klær og å få stelle seg som en ekstra påkjønning. Hun forteller at hun har frykt for autoriteter, og turte derfor ikke mase på betjentene i frykt for å bli stemplet som slitsom.

M: Så du hadde ingen anledning til å pusse tennene fra lørdag kveld til torsdags morra?

J: Nei, det var helt forferdelig. Tannkrem og såper og alt, jeg fikk ingenting! Håret var helt bløt, ingen sminke, nå er ikke jeg slik som sminker meg så fælt, men ingen maskara! Jeg så ut som jeg hadde grått i mange dager, noe jeg jo hadde gjort da. Men jeg følte meg så forferdelig at alle de andre innsatte sa at de måtte få meg ut av det tøyet og inn i mitt eget. De begynte å pipe på den callingen, for jeg er ikke sånn som maser sånn, men de ringte ned og spurte om ikke jeg skulle få en tannbørste og en tannkrem.

I Jannes tilfelle er det de andre fangene som tar ansvar og som risikerer å få rapport for masingen, slik at Janne skal få det bedre etter forholdene. For Janne betyr medfangenes engasjement veldig mye, hun forteller også at hun fikk låne klær og såpe av de andre innsatte slik at hun fikk stelle seg.

”Jeg føler meg som et intetkjønn”

Gjennom samtalene med kvinnene er det noen tema som går igjen, uten at jeg har tatt dette opp spesifikt. Når flere kvinner uavhengig av hverandre, og uoppfordret, kommer inn på bestemte sider ved soningsforholdene, er det rimelig å se på det som sentralt og viktig for deres opplevelse av fengslingen. Et av tema som går igjen er tilgang til personlige eiendeler og muligheten for å kjøpe ting de trenger i det daglige. I Straffegjennomføringslovens § 26 står følgende om privet eiendeler: *”Kriminalomsorgen kan ut fra hensynet til ro, orden og*

sikkerhet gi bestemmelser om hvilke gjenstander som det er tillatt å ta med inn eller ut av fengsel. Gjenstander som tas inn eller ut av fengsel, kan undersøkes etter § 27 og 28.”. § 27 gjelder adgang til å undersøke personer og gjenstander som skal inn i fengsel. § 28 gjelder adgangen til å undersøke fanger, eiendeler og celler. Her er det også hensynet til ro, orden og sikkerhet som legges til grunn. Dette er en forholdsvis vid bestemmelse som legger opp til at den enkelte anstalt i stor grad kan fastsette sin egen praksis. I Drammen fengsel er det, i følge min informant, ikke restriksjoner på hvor mye private eiendeler en kan medbringe. I Skien fengsel har de derimot lagt seg på en restriktiv linje på dette punktet. Felles for begge anstaltene er at de sakene fangen tar med ved innsettelse, blir lagt til sjekk og gjennomsnusing før fangen får det opp til cella. Det kan ta flere dager før eiendeler er klarert og er kommet inn til fangen.

Fangene kan tjene 50 kr dagen om dagen hvis de går på skole eller arbeider. Hvis de av ulike årsaker ikke er i aktivitet⁹ som kvalifiserer til full utbetaling får de utbetalt 34 kr dagen. Dette er faste satser i norske fengsel. Det som varierer mellom de ulike fengslene er hvor mye fangene kan benytte per uke av private midler. I Skien fengsel er det mulighet for å bruke 175 kr per uke utover dagpengene, for de som måtte ha det. I Drammen fengsel er det ingen restriksjoner i bruk av private midler. Det følgende vil derfor være gjeldende for Skien fengsel, og ikke for Drammen fengsel.

Hvis fangene i Skien fengsel jobber eller går på skole kan de altså tjene 250 kroner per uke, og i tillegg bruke 175 kroner hvis de har det. Maksimalt 425 kroner i uken skal dekke det de trenger av ekstra mat og drikke, toalettsaker, tobakk, vaskemiddel, blader eller andre ting de trenger i det daglige. Kvinnene forteller at de spesielt til helgen ønsker å kjøpe seg litt ekstra mat. Lørdagen får de grøt klokka 12, og resten av dagen er det bare tilgang til brødmat. Å gå sammen om å lage middag på kvelden, er derfor en måte å forsøke å gjøre lørdagen litt hyggeligere. Samtlige av mine informanter røyker, dette utgjør den største utgiftsposten deres. I tillegg er det toalettsaker som utgjør en inngripen i kvinnenens budsjett. Skien fengsel har, i følge mine informanter, strenge restriksjoner på hva en kan ta med av toalettsaker inn til soning. De må derfor kjøpe dette fra butikken i fengselet. Kvinner er ofte vant til å bruke en del produkter i sin daglige pleie, kvinnelige fanger er ikke noe unntak. Sissel er opprørt over dette.

Kvinnfolk har behov for ting til hår, hud og masse mer. Gutta, veit du, en såpe trenger de. For den knappe pengesummen vi har, og skal for eksempel fjerne hår på legga eller noe i sommerperioden så

⁹ Hva som regnes under aktivitetsplikten vil jeg komme tilbake til i kapittel 8.

har du ikke engang muligheten til det. Så ille er det blitt. Har ikke penger nok. På Bredtveit har du mulighet til å kjøpe noe av fritidsleder en gang i måneden. Og de kan benytte seg av 1000 kr i måneden til slike ting, så der har de tilrettelagt for jenter. Men nede i Skien er det null niks. Vi soner jo med menn også.

Sissel viser til Bredtveit hvor de har tilrettelagt for at kvinnene kan kjøpe seg ting de trenger ved å godta en langt høyere sum for bruk av private penger. I et integrert fengsel hvor de soner sammen med menn, utgjør innskrenkningen i bruk av private midler en ekstra belastning i følge Sissel. Ingrid mener også restriksjonene i hvor mye penger en kan bruke i fengsel går hardere utover kvinner enn menn. Jeg spør om hun hadde anledning til å ta med toalettsaker til soning:

Nei, ingenting. Bare hårbørste. Resten må du kjøpe her inne, men det går jo ikke an å få kjøpt noe. Bare børste, roll-on, såpe og sånne ting. Men uansett så få en jo bare lov til å bruke av arbeidspenga og 175 kroner av egne, så det er ikke særlig mye en har råd til.

For Janne oppleves også dette som en tilleggsstraff.

Altså, det er mange sånne ting som er rare, sånne små ting som betyr fryktelig mye, i alle fall for en jente så betyr det mye. Gutter kan liksom gå i det samme tøyet noen dager og se shabby ut, men sånn er jo ikke vi jenter og sånn er jeg langt i fra. Nå bryr jeg meg veldig da, det er helt forferdelig for meg. Å skulle ut blant folk og jobbe, jeg er ikke vant til det, jeg kommer fra [arbeidsplass] hvor jeg er fresha opp hver dag, styla på håret og så plutselig inn i et annet samfunn hvor alt er helt annerledes. Det var skikkelig stressende, når jeg la meg på kvelden... jeg skal love deg at når de lukka den døra halv ni, så var det dødsdeilig å bare få fri og at ingen så hvor fæl jeg så ut, jeg bare lå der og grein.

Dette er et eksempel på at like regler for kvinner og menn som kan oppleves ulikt. Det er selvsagt variasjoner mellom menn, og mellom kvinner på dette området. Men i hovedtrekk er kjønnssoialiseringen i forhold til ivaretagelse av sitt ytre organisert på en måte som gjør at kvinnene kommer dårligere ut av det i dette tilfellet. Regelen kan dermed ses som det Koch (1988) kaller passiv diskriminering av kvinner i fengsel. Selv om regelen er lik for alle, betyr den ikke det samme for kvinner og menn, og dermed blir den diskriminerende. Regelen kan også være et eksempel på at kvinner som soner i blandingsfengsel, soner på menns premisser. Sissel viste hvordan Bredtveit har tilrettelagt for at kvinner har valgfriheten til å kjøpe mer hvis de ønsker. Hvorvidt fanger generelt har økonomi til å handle for tusen kroner måneden, er en annen sak, i dette tilfelle handler det om friheten til å kunne gjøre det. Nå kan det tenkes

at menn som soner i Skien fengsel også kan tenke seg å kunne bruke mer av egne midler, selv om det ikke nødvendigvis er til toalettsaker. Uansett er dette en regel som virker inn på kvinnenes soningsforhold. Et annet element i denne restriksjonen er at det kan skape sjalusi og intriger mellom fangene. Eva er en av dem som opplever at det er uklare regler på området, og at noen har fått inn mer enn andre. Hvorvidt dette er uttrykk for sjalusi mellom kvinnene eller reell forskjellsbehandling, er vanskelig for meg å vurdere.

Kapittel åtte. Aktivitetsplikt

I fengsel er det i følge den nye straffegjennomføringsloven ikke lenger arbeidsplikt, som i fengselsloven av 1958, men aktivitetsplikt. Dette betyr at andre aktiviteter enn arbeid kan kvalifiseres under aktivitetsplikten og bli lønnet på lik måte som arbeid.

Straffegjennomføringsloven § 3, 3.ledd: *”Domfelte har aktivitetsplikt under gjennomføringen av straff og strafferettslige særreaksjoner. Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program og andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet.”* Som det fremgår er det aktivitet som er *”egnet til å motvirke ny kriminalitet”* som er målsettingen, noe som henger sammen med en rehabiliteringstankegang¹⁰. Fangen skal gjennom fengselets aktiviteter bli rustet til å møte samfunnet uten å begå nye straffbare forhold. *”Straffen skal gjennomføres på en måte som sikrer samfunnet og som gjør at de straffedømte har best mulig forutsetninger for en kriminalitetsfri tilværelse”* (St.meld. 27, 1997/98).

Den offisielle målsettingen er klar, men hvordan gjennomføres dette i praksis? I dette kapitlet skal jeg ta for meg hvordan kvinnene i mitt utvalg opplever arbeids- og skoletilbudet i fengslene. Ettersom både Skien og Drammen er lukka fengsel, har ikke fangene muligheter for å følge aktiviteter utenfor anstalten. Valgene står dermed mellom skole og arbeid. Det finnes imidlertid programtilbud for menn i Skien fengsel, men ikke for kvinner. Kvinnene har dermed et valg mindre enn menn, og et redusert tilbud i forhold til menn som soner i samme fengsel. Første vil jeg gi en oversikt over hvilken aktivitet mine informanter har i fengslene.

5 kvinner arbeider, hvorav 3 for tiden er delvis sykmeldte

3 kvinner går på skole

2 kvinner er sykmeldte

En av kvinnene som har arbeid som aktivitet, er sykmeldt 50 %, og jobber derfor halv dag. En annen av kvinnene som har arbeid som beskjeftigelse, oppgir at hun ofte sykemelder seg på grunn av seksuell trakassering på arbeidsplassen og problemer med å forholde seg til mange mennesker på en gang. En tredje kvinne som har arbeid som aktivitet er for tiden sykmeldt, men ettersom hun ikke orker tanken på å være låst inne på cella hele dagen har fengselet tilrettelagt slik at hun kan ha små arbeidsoppgaver ute i fellesskapet. Det er altså kun to

¹⁰ Fengselsstraffen som rehabiliterende kommer jeg tilbake til i kapittel 11.

kvinner som på intervjuetidspunktet arbeidet heltid, de jobbet i fengselets vaskeri og på snekkerverkstedet.

De to kvinnene som er sykemeldte er nylig innsatt i fengselet. De er sykemeldte på grunn av psykiske lidelser og utmattelse etter å ha levd hardt i forkant av innsettelsen.

En kvinne som kommer inn under rubrikken ”skole” arbeider halve dagen. Hun jobber frem til lunsj og tar fag på videregående nivå resten av dagen. En annen av kvinnene som har skole som aktivitet, har fått innvilget å ha pc på cella. Hun har ingen opplæring fra lærere, men aktiviteten består i at hun øver seg på dataverktøyet ved å skrive brev og lignende. Den siste som har skole som aktivitet tar fag for å få studiekompetanse.

Arbeidstilbudet i fengslene

I Skien fengsel består arbeidstilbudene i hovedsak av verkstedsarbeid. Hvis en sitter på avdeling B er det snekkerverkstedet som beskjeftiger de fleste, og hvis en sitter på avdeling C er det mekanisk verksted. Det er også behov for gangjente på begge avdelingene. I tillegg er det såkalte tillitsjobber i fengselets vaskeri og kjøkken. Dette er populære jobber med begrenset med antall plasser, og langtidsfanger blir prioritert. I realiteten betyr det at siden kvinnene ofte soner kortere dommer enn menn, vil de bli nedprioritert. For de aller fleste kvinnene er det ikke et reelt valg hvis de ønsker å arbeide, det eneste tilgjengelige tilbudet er å jobbe på verksted. I Drammen fengsel er gangtjeneste og verksted alternativene hvis en ønsker å arbeide. Jeg skal i det følgende vise hva kvinnene selv syntes om arbeidet de utførte. Linda sier dette om arbeidstilbudet i fengselet:

Jeg synes det er dårlig jobbtilbud for damer inne i fengselet. For jeg vil si at det er mye lobotomiarbeid, jeg kaller det det.

Ingrid har en tilsvarende oppsummering på hva dagen går med til på snekkerverkstedet:

Sånn som du gjør på sånne institusjoner (ler). Akkurat nå så sitter jeg og pusser et bord. Så har vi malt sånne bokstaver til barnehager, det er sånn... brette papp og sånne ting. Men det er jo noen som lager skap og sånne ting. Det er veldig slapt, det er lite å gjøre nå så det er nesten kjedelig.

Både Ingrid og Linda peker på at arbeidsoppgavene de har er lite utfordrende og minner om hva en tenker seg at psykiske pasienter blir satt til. Disse utsagnene samsvarer med det Koch (1988) beskriver fra Ringe fengsel i Danmark. Også hun påpeker at arbeidet kvinnene settes

til kan sammenlignes med det psykisk syke blir satt til. Kvinnene hun intervjuet ønsket seg jobber hvor de kunne bruke evnene sine, og mest av alt å lære seg noe de kunne dra nytte av utenfor fengselet. I stedet fikk de arbeidsoppgaver som er mer preget av beskjeftigelsesterapi enn arbeid, ettersom det ikke er produksjonsrettet eller kompetansegivende for senere arbeid (ibid.:101). Når kvinnene blir satt til arbeid der det ikke er krav om intellektuelle eller manuelle ferdigheter, føles arbeidet ikke bare meningsløst og unyttig, men også ydmykende og nedvurderende. Lauesen (1999) mener fangene er uten meningsfylte beskjeftigelser fordi dette inngår i en strategi for å gjøre dem passive.

Bredtveit er blitt kritisert for å ha et ensidig arbeidstilbud til fangene hvor sosialisering til den tradisjonelle kvinnerollen er et mål. Arbeidet bærer preg av husmorsysler og gir ikke formell kompetanse som kvinnene kan bruke til å forsørge seg selv etter endt soning (Vegheim 1995:112). Kvinnesoningsutvalget (1989:308) kritiserer også Bredtveit for å ha et for tradisjonelt og kjønnsbestemt arbeidstilbud, og at kvinner i fengsel generelt har mindre variert tilbud enn menn. Også internasjonalt har kvinnelige fangers arbeidsoppgaver vært gjenstand for kritikk. *"Domestic work has been and still is the main work available to women in prison, whether its proposed aim has been to produce good servants, good wives, or most honestly, to keep the prison going"* (Dobash, Dobash og Gutteridge 1986:207). At kvinner i fengsel blir satt til tradisjonelle husmorsoppgaver, kan ses i sammenheng med at kvinner som sitter i fengsel blir sett på som dobbelt avvikende. Ved å tilby kjønnsstradisjonelle arbeidsoppgaver forsøker en å resosialisere dem til "ordentlige kvinner". På den annen side kan det sies at menn i fengsel også har kjønnsstradisjonelle arbeidsoppgaver. Det er også hva tidligere likestillingsombud påpekte fra norske fengsel (Kvinnesoningsutvalget 1989:309). Men forskjellen på kvinners og menns tradisjonelle arbeidsoppgaver er at de for menn kvalifiserer til lønnsarbeid, mens de for kvinners del kvalifiserer for å opptre som en passende hjemmeværende hustru. Dermed må forskjellen sies å være diskriminerende for kvinner.

Nå er det ikke slike opplagte kjønnsforskjeller i arbeidstilbudene for kvinner og menn i fengslene jeg har vært i. Det skal i utgangspunktet være like tilbud for begge kjønn. Gangtjeneste er i Skien og Drammen fengsel en arbeidsoppgave som utføres av både kvinner og menn, og kan derfor ikke sies å være utarbeidet med tanke på kjønn. I Skien fengsel var det kvinner som arbeidet i vaskeriet i den perioden jeg foretok intervjuene. Men det var i følge mine informanter ofte menn som hadde denne jobben, en jobb som ble ansett som en av de mest attraktive. På kjøkkenet i Skien fengsel var det menn som arbeidet i denne perioden. Verkstedene har en overvekt av menn ettersom de utgjør majoriteten i fengslene. Men kvinnene har adgang til dette arbeidet. Samlet sett er det lite som tyder på at det er satset på

tradisjonelle og kvinnesosialiserende arbeidsoppgaver i Skien og Drammen fengsel. Tvert i mot er hovedvekten av arbeidstilbudene tradisjonelt mannsarbeid. Dette ble kritisert av flere av kvinnene fordi de følte at arbeidsoppgavene i fengselet ikke tok hensyn til at det sonet kvinner der. De mente fengselet kun tilrettela for menn. Eva forklarer:

(...) greit nok det er kvinneavdeling, men det er veldig mannsdominert. Det er ikke noe arbeid for oss jenter liksom, inne på verkstedet så er det svære maskiner og ... Og vasking... jeg er ikke her for å vaske, så derfor har jeg meldt meg på skole da. Jeg kan like så godt prøve å få gjort noe fornuftig ut av å være her, få meg studiekompetanse.

Janne mener også at arbeidstilbudet er preget av at det hovedsakelig sitter menn i fengselet.

(...) jeg har en mann som tar seg av slike ting, hva skal jeg med snekkerverkstederfaring når jeg kommer ut igjen da? Men hadde det vært sykurs her, så hadde jeg hoppa på det. Da hadde jeg lært noe som jeg kunne ta med meg ut.

Både Kvinnesoningsutvalget (1989) og Vegheim (1995) finner at kvinnene ønsker seg arbeidsoppgaver som er mer lik de menn i fengsel har. Snekkerverksted er blant annet hyppig foreslått. Vegheim advarer mot å bruke menns arbeidstilbud i fengsel som norm for hva som bør bli arbeidstilbud for kvinnelige fanger (ibid.:120). Det kan tenkes at når kvinner blir spurt hva de ønsker å arbeide med i fengsel, tenker de i retning av hva de har hørt andre har jobbet med i fengsel. Mange kvinnelige fanger lever i et mannsdominert miljø på utsiden av fengsel, menns erfaringer med fengsel kan derfor tenkes å danne en norm for hvordan jentene mener det bør være å sone i fengsel.

Sandvik (2003:147) peker på at det ikke nødvendigvis er negativt at noen av arbeidsoppgavene i fengsel er basert på tradisjonelle oppfatninger av kvinnen. Hun mener at hvis tilbudet bare er tradisjonelle mannsoppgaver, vil dette igjen kunne gi et signal om at kvinnesysler ikke er bra nok. I Skien og Drammen er det for en del kvinner, i praksis ingen reelle valg i forhold til arbeidsoppgaver, og de vil dermed bli plassert i de tradisjonelle mannsaktiviteter på verkstedene. Men hovedproblemet med arbeidsoppgavene synes å være at de ikke er kompetansegivende. Kvinnene kan ikke nyttiggjøre seg erfaringen når de kommer ut i samfunnet.

Østhus (1998) finner i sin undersøkelse fra tre kretsfengsel, deriblant Skien og Drammen, at det i teorien er de samme tilbudene til kvinner som til menn, men at det i praksis er vanskeligere for kvinnene å få tilgang til arbeidstilbudene. Dette fordi det er begrensa med

plasser og fordi kvinnene utgjorde en mindre gruppe og av den grunn ble nedprioritert. Det ble i hennes undersøkelse også pekt på at arbeidets karakter var lagt opp etter menns ønsker og premisser, og at kvinner av den grunn var mindre ønsket på verkstedene.

Selv om kvinnene i mitt utvalg deltar i arbeidet på snekkerverkstedet, virker det som om det etableres en arbeidsdeling hvor kvinnene tar seg av de enklere og mindre utfordrende oppgavene, mens menn tar seg av å produsere møbler og lignende. Janne sier ironisk om jobben på snekkerverkstedet:

(...)Så det er ikke noe vi jenter kan gjøre liksom, så vi kan vaske, lage kaffe og brette pappesker som gutta skal ha ting oppi. Det er liksom det som er valgene her. Det er drit irriterende.

Janne mener at kvinnene blir satt til oppgaver som tilrettelegger jobben for menn. De store maskinene som brukes på verkstedet blir ikke benyttet av kvinnene. Lignende finner Koch i sin undersøkelse av kvinnene som sonet kjønnsintegrert. Kvinnene får mer monotone og mindre utfordrende arbeidsoppgaver enn menn selv om de har tilgang til de samme arbeidsplassene (Koch 1988:103). Det kan se ut til at kvinnene i mitt utvalg soner på menns premisser når det gjelder arbeidstilbud i fengsel. De får lite utfordrende oppgaver, og blir satt til enkle oppgaver når de jobber på en typisk mannsdominert arbeidsplass som et snekkerverksted. Selv om arbeidsoppgavene i seg selv ikke er typisk kjønnssoialiserende, virker det som om arbeidsdelingen slik den fremstår i praksis bærer preg av et tradisjonelt syn på kvinne og mann. Florence er en av de "heldige", hun har fått jobb i fengselets vaskeri. Hun er oppgitt over arbeidstilbudene i fengselet.

Valget for oss på C er mekanikk eller vaskeri, jeg jobber i vaskeri. Der er det bare plass til to stykker, så det er et problem. Jeg sier det til dem (betjentene) hver gang, ikke for min del, jeg har min utdanning og yrke, men 99 % av de en finner i fengsel er ganske unge og uten skolegang. De har ikke et yrke, mange er narkotikamisbrukere. Det er et problem, for det hjelper ikke, ok skolen gir utdanning, men ikke alle liker å gå på skolen. Mange vil heller jobbe.

Det er som tidligere vist få av kvinnene jeg har intervjuet som har arbeidserfaring av lengre varighet. Flere er utslåtte etter mange års hardt liv som narkotikaavhengig på gata. Kvinnesoningsutvalget (1989:300) mener at arbeid i fengsel i større grad må tilpasses den enkelte fanges fysiske og psykiske forutsetninger. For eksempel vil et par timers arbeid være en stor personlig fremgang for en nedkjørt narkotikaavhengig. En tilrettelegging hvor en gir kvinnene en sjanse til å gradvis klare å gjenvinne krefter, vil kunne gi kvinnene en motivasjon

til å jobbe. Det vil også føre til at sykemeldingssystemet ikke har den effekten den har i dag, med enda dårligere økonomiske betingelser for en allerede fattig gruppe mennesker.

JURK (2005) finner i sin undersøkelse av kvinners soningsforhold, at kvinnelige fanger blir nedprioriterte på grunn av at de utgjør en liten gruppe av de fengslede. Spesielt gjelder dette mindre grad av programvirksomhet for kvinner. For eksempel fikk de opplyst av personalet i et fengsel at det var vanskelig å ha kvinner og menn sammen i rusprogram, fordi kvinners bruk av rus ofte har sammenheng med problemer med menn (ibid.:42). En slik begrunnelse for å ha dårligere tilbud for kvinner enn for menn, mener jeg er uholdbar. Det vil si at kvinner taper fordi de tidligere har vært offer i forhold til menn. Ettersom en vet at andelen kvinner i fengsel med en rusavhengighet er stor, og større enn blant mannlige fanger, bør egne rusprogram for kvinner i fengsel være et tilbud på lik linje som for menn.

JURK (2005:55) finner videre i sin undersøkelse at arbeidstilbudet er mer varierte i kjønnsintegrerte fengsel enn i rene kvinneanstalter, men at kvinner kan bli stengt ute fra de typiske mannsyrkene hvis det oppstår problem med at kvinner og menn er sammen. Koch (1988) finner også i sin undersøkelse fra blandingsfengsel at det er kvinner som blir utestengt hvis det oppstår problemer på grunn av kjønnsintegreringen. En av mine informanter som går på skole i fengselet, gir også et eksempel på det:

Sånn som både når det gjelder skole og jobb så burde jentene få de samme tilbudene som guttene, det får vi ikke. Guttene har flere muligheter både med skole og jobb enn det vi jentene har. Fordi, ikke sant, jeg går jo på skole sammen med guttene, alene jente. Hver gang læreren er sjuk eller noe sånt noe så merker jeg det, for da er det jeg som blir innelåst mens de andre får være i klasserommet. Tilfelle det skulle skje noe, ikke sant, det blir for dumt.

Tonje forteller her at siden hun er i mindretall, og fengselet ikke lar kvinner og menn være alene sammen uten tilsyn, er det hun som blir skadelidende hvis læreren av ulike grunner ikke kan komme til undervisningen. I slike tilfeller blir kvinnen sittende på cella hele dagen uten det tilbudet hun har valgt å benytte seg av.

Skoletilbud

Skoletilbudet i begge fengslene er å fullføre ungdomsskolen, ta videregående opplæring og de kan også ta høyere utdanning som privatist. Hvis noen ønsker å ta høyere utdanning, må de studere på egen hånd, og mange av kvinnene jeg snakket med opplevde dette som et vanskelig og lite tilgjengelig tilbud. Flere av kvinnene har dårlig erfaring med skolen og har derfor liten

selvtillit i forhold til faglige ferdigheter. De mente at å sitte på cella og lese for seg selv, ville være en vanskelig måte å studere på. Linda sier dette om muligheten til å studere i fengsel:

(...) kan egentlig utdanne deg til det du vil. Men det er selvstudium da, og det er ikke bestandig alle synes er like lett. Jeg hadde ikke klart det, jeg måtte hatt tavla foran meg og noen å snakke med.

Det var ingen i utvalget som tok høyere utdanning i fengsel, og jeg fikk inntrykk av at tilbudet var mer tilrettelagt for de som satt på de lengste dommene. Sandvik (2003) finner at det ikke er et reelt likeverdig valg mellom jobb eller skole i fengslene, fordi skoletilbudet er vanskelig tilgjengelig (ibid.:126). Å bruke tiden i fengsel til å skaffe seg utdanningskompetanse, må ses som en verdi i seg selv. For dem med dårlige erfaringer fra tidligere skolegang, kan skoletilbudet i fengsel være med på å styrke selvtilliten ved at de finner seg i stand til å erverve kunnskaper. En slik erfaring kan være verdifull for livet etter soning, enten de velger å fortsette utdanningen eller ikke. En utfordring for skoletilbudet i fengsel er at fangene kommer inn i fengsel på ulike tider av året, og variasjonen i sittedid er fra noen uker til flere år. Det betyr at det er få som følger undervisningen gjennom et helt skoleår, og for læreren medfører det en utfordring med å tilpasse undervisningen til den enkelte (ibid).

Kvinnerettsutvalget (1989) fant at skoletilbudet i fengsel var dårligere for kvinner enn for menn, og at kvinner hadde færre muligheter for å ta avsluttende eksamen. De mente bedre samarbeid med skoler utenfor fengsel var nødvendig, samt flere oppfølgingsplasser etter soning. Tilrettelegging for at utdanning som er påbegynt i fengsel, kan fortsettes etter løslatelse, vil kunne bidra til et meningsfullt liv etter soning. Utdanning kan bedre fangenes mulighet til å få arbeid, og dermed en inntekt de kan leve av, etter soning.

Friestad og Skog-Hansen (2004) finner at hver fjerde fange velger å ta utdanning i fengsel, men at det ikke er dem som i utgangspunktet har minst utdanning som benytter seg av skoletilbudet. De stiller derfor spørsmålet om skoletilbudet når frem til den svakeste gruppen når det gjelder utdanning (ibid.:31). En forklaring på dette kan være at de med minst utdanning, har dårlig erfaring med skolegang og dermed vegrer seg for å sette seg på skolebenken igjen. Friestad og Skog-Hansen finner at 22 % av de spurte fangene oppga å ha lese- og skrivevansker, her var andelen like stor blant kvinner som blant menn (ibid.). Det viser at det er behov for godt tilrettelagte undervisningsopplegg i fengsel hvor den individuelle tilpassingen er sentral.

Sissel synes det er vanskelig å bruke tiden i fengsel til å utdanne seg fordi konsentrasjonen blir dårligere når en sitter inne, og fordi selvstudium fordrer stor grad av selvdisiplin.

M: Hvilke skolemuligheter er det her da?

S: Det er ungdomsskole og videregående, ikke noe annet. Hvis du da ønsker andre type studier, må du ta selvstudie. Men da har du den situasjonen at du må hjelpe deg sjøl. Du har ingen andre som kan gi oppfølging, ikke sant. Det er enkelte her inne som har fått selvstudium, men dem har ikke fått nok dager på skolen. Det er som regel to, toppen tre dager i uka, så det er jo veldig begrensa. Resten blir celledisiplin og lesning på fritida, så det blir vanskelig. Veldig lite muligheter til å kommunisere med andre studenter som eventuelt tar det samme.

M: Har du noen gang tatt utdanning i fengsel?

S: Jeg har tatt ungdomsskolen en gang, men jeg er for rastløs til å klare skolegang når jeg sitter i fengsel. Konsentrasjonen blir så veldig mye dårligere når en sitter inne.

Eva skal forsøke å skaffe seg studiekompetanse mens hun soner, men hun er ikke helt fornøyd med den skoleplassen hun har fått:

Altså, egentlig er det ikke så viktig for meg (å få studiekompetanse). Jeg vil bare slippe å stå på verksted jeg. Jeg vil heller prøve å få med meg noe. Jeg havna i klasse med en annen da! Det blir vel matte og norsk og sånn, men jeg havna i klasse med en til. Bare to stykker i klassen! Og det blir litt sånn, å nei... Så jeg ville egentlig opp på C-skolen da, men de mente jeg ikke skulle bli noe objekt! For gutta ville ha meg opp der da. Jeg bare "herregud, er det mulig!". Skulle vært 45 år og avdanka, det hadde vært mye lettere.

Eva blir nektet å gå på skole sammen med guttene fra avdeling C, grunnen til dette er i følge Eva at de frykter at hun som attraktiv, ung kvinne skal bli et objekt for guttene. Det betyr at på grunn av kontrollhensyn i forhold til hennes kjønn, blir Evas valg redusert. Selv om hun får ta utdanning, synes hun det er kjedelig å måtte være i klasse med bare en person til.

Økonomisk situasjon som fange

Fangene får som tidligere nevnt utbetalt 50 kroner per dag hvis de arbeider eller går på skole. Hvis ikke, får de utbetalt 34 kroner dagen. Alle kvinnene jeg intervjuet opplever å ha dårlig økonomi mens de soner. De må prioritere hva de skal bruke pengene sine på, og det oppleves som en tilleggsbelastning å ikke ha råd til det de trenger når de sitter i fengsel. Astrid forteller hvordan hun er nødt til å avstå fra å kjøpe ting fordi pengene ikke strekker til.

Tobakken koster jo 167 kr, og jeg som røyker to pakker tobakk i uka... innimellom så har jeg muligheten til å kjøpe dusjsåpe og sånt, men som regel har jeg bare til tobakk. Jeg trenger ikke kjøpe mat i tillegg, men av og til kunne man jo tenke seg litt ekstra. Men hvis en ikke har penger, så får en jo ikke kjøpt noe.

Ikke alle fanger har mulighet til å bruke av egne midler, fordi de rett og slett ikke har penger. At fanger ofte har en økonomisk vanskelig situasjon er veldokumentert (se Thorsen 2004). For fanger som ikke kommer fra Norge, kan dette være en ekstra stor belastning, da prisnivået her er mye høyere enn i de fleste andre land. Florence er ikke fra Norge, hun får penger tilsendt fra sin familie i hjemlandet. Det dreier seg om en ganske liten sum i norsk sammenheng, men det er en betydelig inngripen i økonomien til hennes familie som lever i et land med et helt annet prisnivå.

Dette er mye penger i mitt hjemland, så det blir voldsomt dyrt for familien min dette. Mannen min sender meg penger hver uke, men det er veldig dyrt for han.

Ettersom fangenes økonomiske situasjon er presset, er de avhengige av pengene de får for å arbeide eller gå på skole. Når de er syke og borte fra jobb eller skole, medfører det reduksjon i utbetalingen og dermed en betydelig inngripen i deres økonomiske situasjon. Tonje forteller at det er vanlig for narkotikaavhengige å miste menstruasjonen når de ruser seg. Når de kommer i fengsel, og blir rusfrie, kommer menstruasjonen tilbake. Det kan medføre mye smerte og ubehag, uten at det blir tatt hensyn til i fengsel.

M: Er det et problem hvis du en dag ikke orker å gå på jobb?

T: Det er et problem ja, du har ikke råd til å være sjuk. Hvis du ikke har arbeidspenger nok til å kjøpe røyk, så får du ikke kjøpt røyk. Så folk har rett og slett ikke råd til å melde seg sjuke og å være sjuke. Da må dem vente til helga og ta det igjen da liksom... og legge seg ned da. Og det kan jo bli ganske gærent da, for du kan ha så vondt i magen og du kan være så utafør. For oss som har rusa oss mye og

ikke hatt menstruasjon på fire, fem år og kommer inn her og bang! sier det, og det er verre enn noe annet jeg har vært borti. Og da ikke har råd til å legge deg ned når du har sånne mensmerter at du holder på å bli gal. Du kan bruke sånn egenmelding, men du får jo bare halv dag likevel, og det er jo også hvis du skulker, så da er du jo like langt.

At egenmeldinger fører til nedsatt lønn, er noe paradoksalt, da vi fra vanlig arbeidsliv er vant til at egenmeldingens funksjon er å gi arbeidende rett til å være syk uten at det skal få økonomiske konsekvenser. For en fange er ikke regelen slik; er man syk får man ikke like mye penger som hvis en arbeider eller går på skole. At skulk og sykemelding gir samme resultat i forhold til utbetaling, vitner om at fengselssystemet har liten troverdighet til fangene.

Kjønnsdifferensiert fengselsstraff

Gjennom intervjuene kom det frem at kvinnene på flere områder opplevde å ha dårligere tilbud enn menn i fengslene, samt at fengselssystemet ikke tok hensyn til at det sonet kvinner i anstalten. Jeg spurte derfor kvinnene om de mente fengselsstraffen burde vært organisert på en annen måte for kvinner enn for menn. Ingrid svarer dette:

Jeg syns det skal være likt jeg. Når man gjør en straffbar ting, så er det det samme hvem man er liksom. Men fengselet er jo lagd for å straffe menn, en ser jo det. Det ser en jo på tilbudene en får i et fengsel. Når en har sittet i et kvinnefengsel og et blanda, så er det jo veldig lite tilbud for kvinner i et blanda fengsel.

Ingrid påpeker at fengselssystemet er utformet med tanke på mannen, og at kvinner dermed blir plassert i et system utformet på menns premisser. Samtidig vil hun ikke gå med på at fengselsstraffen bør være annerledes for kvinner enn for menn. Sissel mener det burde være en forskjell i utformingen av fengselsstraffen.

Ja, det burde vært en liten forskjell, det burde det ha vært. Slik at kvinnelige innsatte skal få en mulighet til å beholde kvinneligheten sin. For den mister en i en fengselssituasjon. Du kan tenke deg at når du er fratatt enhver mulighet til å kjøpe kosmetikk, diverse kremer og produkter som du bruker ute og er vant til å bruke, så kommer du inn i en fengselssituasjon sammen med menn, og ikke da har så utstrakt bruk av disse produktene... du blir stua inn på en celle med en grå eller blå joggedress i påvente av å få utlevert eget tøy og det kan ta alt fra en til fire uker...

Sissel tenker her på konkrete tiltak rettet mot kvinner i fengsel, og tar utgangspunkt i at selve straffereaksjonen er lik for kvinner og menn. Janne mener kjønnsintegrert soning er negativt, og etterlyser eget fristed for kvinnene hvor mannlige fanger ikke har adgang.

En egen jenteavdeling hvis de absolutt skal ha jenter her. En jenteavdeling med egne arbeidsoppgaver og ikke noen gutter inn på avdelinga, eller noen sånne ting. Egne jentetiltak, aerobic, svømming om det så skulle være det, syng... det kunne vært alt mulig rart, bare det er for jenter og som gutter ikke kan være med på. (...)Det burde vært vår egen avdeling på en måte hvor vi kunne gjøre våre jenteting, dameting. Selv om en er 30, 40 eller 50 år så er en jo jente, ikke sant. Vi kunne lagd vår egen mat for eksempel, vår egen middag.

Jannes perspektiver har visse likhetstrekk med tanken bak Färingsö fengsel i Sverige, slik det beskrives av Frantzsen (1993). Grunntanken bak denne anstalten er at kvinnene skal oppleve styrken i et kvinnefellesskap og at soningen er på kvinners premisser (ibid.:42). Tonje ser også at kvinner har andre behov enn menn på visse områder, men er ikke enig i at fengselsstraffen skal være differensiert.

Både og. Når det gjelder soningsmessig sett for en jente, så er det klart at de kunne godt ha lagt opp et lite løp for å gjøre dagen litt enklere med at du er jente liksom, vi har jo mye rart for oss. Både med det og det, og vi skal ta beina og ditt og datt. (...) Men jeg syns ikke det skulle vært så store forskjellen, det er jeg ikke enig i. For kriminelle handlinger det gjør vi jo like mye som gutta, så det burde egentlig være ganske likt.

Tonje peker på at det er lovstridige handlinger som har ført dem i fengsel, og at kvinner ikke skal få særbehandling fordi de er kvinner, likevel mener hun det kan tilrettelegges bedre for kvinner i fengsel. Narkotikamiljøet er karakterisert som et mannsdominert miljø (Svensson 1996). Flertallet av kvinnene jeg har intervjuet tilhører et narkotikamiljø, og flere forteller at de identifiserer seg mer med menn enn med kvinner. Det kan kanskje forklare en motforestilling mot å bli behandlet på andre måter enn menn. De tenker seg nok at en annen behandling av kvinner enn menn i fengselsystemet er lik en mer ”snill” behandling. At de ikke ønsker dette, kan henge sammen med at de ikke ønsker å bli oppfattet som svakere enn menn. Eva er en av dem som gir klart uttrykk for dette.

M: Syns du fengselsstraffen skulle vært utformet annerledes for kvinner enn for menn?

E: Fengselsstraff? Nei, nei. Er man med på leiken, får en tåle steiken altså. Vi er ikke noe svakere... noen er sikkert svakere da, jeg ser det er noen inne hos oss som blir helt matte. Men det er sikkert mange av gutta som griner inne på cella om kvelden også.

Randi har frivillig valgt å sitte på isolasjon på grunn av hennes psykiske lidelse. Hun ble arrestert sammen med sin mann, og de fikk like lange dommer. Jeg spør henne om hun mener fengselsstraffen bør være utformet forskjellig for kvinner og menn:

Nei, egentlig ikke. Det kommer an på, men det er veldig viktig at en tar tak i psykiatriske personer som soner. Og det gjør de også altså. Meg, i alle fall.

Hun mener det i utgangspunktet ikke er viktig å skille mellom kvinner og menn i utformingen av fengselsstraffen, men at det er viktigere å skille mellom de som har psykiske lidelser og de som ikke har det. Dette kan ses i sammenheng med en motforestilling mot å skille kategorisk mellom kvinner og menn i stedet for å ta tak i de individuelle forutsetningene, uansett kjønn, hvis en skal differensiere fengselsstraffen.

Oppsummerende kan en si at kvinnene i mitt utvalg ikke ønsker særbehandling i fengsel på grunn av sitt kjønn. En kriminell handling skal straffes likt, om en er en kvinne eller en mann. Men flertallet peker på at det bør tilrettelegges bedre for kvinner i fengsel. Dette henger ikke sammen med et ønske om særbehandling, men en erkjennelse av at fengselet er tilpasset menn, og ikke tar hensyn til at det soner kvinner i systemet.

Kapittel ni. Mødre i fengsel

Kvinner som sitter i fengsel og i tillegg er mødre er et tema som var nærmest ikke-eksisterende i Norge frem til slutten av 1980 tallet. Mens andre nordiske land har hatt ordninger for at mødre kan ta med seg små barn til soning i flere tiår, er der fremdeles ingen muligheter for det i norske fengsel (Frantzen 1993). Da Kvinnesoningsutvalget (1989) kom med sin rapport, rettet de kritikk mot soningsforholdene for kvinner i norske fengsel og mente ordningene for mødre i fengsel var for dårlig utarbeidet. Frantzen (1993) påpeker at det oppleves som en tilleggsstraff for kvinner å måtte skilles fra sine barn. Kvinnen er ofte den som har hovedomsorgen for barnet, og fengsling kan bety at barnet må bli tatt hånd om av barnevernet hvis ikke barnefaren eller andre i familien kan overta omsorgen (ibid.:6).

Det er en målsetting at den domfelte skal sone nær sitt hjemsted (Strgjfl. § 11). Ettersom det er færre soningsplasser for kvinner enn for menn, risikerer kvinnene likevel å måtte sone langt hjemmefra. Lang reise for å besøke mor i fengsel medfører en ekstra belastning for både barna og mødrene. Når vi i tillegg fengsler blant de fattigste (Frantzen 1993) vil utgifter til lange reiser for en times besøk kunne være belastende. Dette er et enda større problem for utenlandske fanger hvis barn er bosatt i et annet land, og kanskje et annet kontinent.

I følge straffegjennomføringsloven, § 3 om innhold i straffen, står det følgende: *”Barns rett til samvær med sine foreldre skal særlig vektlegges under gjennomføringen av reaksjonen”*. Barn har krav på samvær med sine foreldre, og i følge loven skal det vektlegges når mor eller far fengsles. I forskriften til loven står det: *”Ved avgjørelser som gjelder domfelte eller innsatte som har omsorg for eller regelmessig samvær med sine barn, skal det tas særlig hensyn til hva som er til barnets beste. Barnet har rett til å uttale seg om saker som direkte angår dem”*.(forskrift til strgjfl. § 1-3).

Hvordan dette blir tatt hensyn til i de to fengslene jeg har intervjuet i, vil være tema for dette kapitlet. Hvilke erfaringer kvinnene har med fengselssystemet generelt i forhold til tilrettelegging for barn vil også bli behandlet, da mange av kvinnene har sonet i flere fengsel mens de hadde små barn. Jeg vil også ta for meg kvinnenes perspektiver på mor/barn soning. Til sist i dette kapitlet vil jeg se på de konkrete kontaktmulighetene kvinnene har til verden utenfor murene, og spesielt hvordan disse er tilrettelagt for kontakt mellom mødre og barn.

Diskusjonen om å la små barn sone sammen med mor inntil en viss alder er problematisk både av hensyn til mor og barn, tatt i betraktning de betingelsene fengselssystemets utforming setter. Frantzen (1993) foreslår en perforeringsmodell. Med det

mener hun at det bør være flere muligheter for mor til å besøke barnet utenfor fengselet, og flere tilrettelegginger for at barnet kan besøke mor inne i fengselet. I tillegg bør en på bakgrunn av de positive erfaringene fra andre land kunne tilby mødre muligheten for å sone med barna sine (ibid.:56). Kvinnesoningsutvalget (1989) mener at en utstrakt bruk av permisjoner og fremstillinger er det beste alternativet når mor sitter i fengsel. Vegheim tar et lignende standpunkt. *”I stedet for å hente barn inn i fengsler eller fengselsaktige institusjoner, bør en heller konsentrere seg om å tenke omvendt”* (Vegheim 1995:156).

Utvalget

Av de ti kvinnene jeg intervjuet var det seks som var mødre. Til sammen hadde de ni barn. Fire av disse barna var over myndighetsalder på intervjutidspunktet. Mødrenes omsorgsrett før barnets myndighetsalder fordeler seg slik:

2 mødre hadde selv omsorgen for barna

3 mødre hadde noen i familie som hadde overtatt omsorgen for barna

1 mor var fratatt omsorgen for barna

De to kvinnene som har omsorg for egne barn, er de to kvinnene i utvalget som ikke har narkotikaproblemer. De fire mødre som ikke har omsorgen for sine barn har en narkotikaavhengighet. Det er ingen av dem som mistet omsorgsretten i forbindelse med denne fengselsdommen. En av kvinnene ble fratatt omsorgen for barnet rett etter fødselen på grunn av rusproblematikk, barnet ble sendt på barnehjem.

At familien har overtatt omsorgen for barna betyr i ett tilfelle at kvinnens mor har tatt seg av barnet i perioder hvor kvinnen har sittet i fengsel eller av andre grunner ikke har kunnet ta seg av barnet sitt. I dette tilfelle dreier det seg altså ikke om et vedtak fra barnevernet. Hun forteller imidlertid at hun under hele oppveksten til barnet anstrengte seg for å unngå å havne i barnevernets ”klør”. Det resulterte i at hun og barnet flyttet 12 ganger før barnet begynte på skolen. I de to andre tilfellene betyr det at mødre, etter vedtak fra barnevernet, fratatt omsorgen for barna sine og at noen i familien har dem i fosterhjem. Mødrene har selv vurdert situasjonen dit hen at det var til barnets beste, fordi de ikke så seg i stand til å ta seg av barna på det tidspunktet i livet. Linda forteller:

Jeg måtte levere henne fra meg da hun var fem år for da ble jeg slått så mye at det ikke var bra for henne å være hos meg i det hele tatt. Så da ringte jeg politiet og sa at jeg trengte hjelp.

Linda befant seg i et voldelig samliv da hun selv oppsøkte hjelp for å få datteren ut av en uholdbar situasjon. Datteren ble plassert hos familien til sin far, som på dette tidspunktet befant seg i fengsel. Pia oppsøkte også hjelp da hennes narkotikaavhengighet gjorde det vanskelig for henne å ta seg av barna sine slik hun selv ønsket.

Jeg ringte dem (barnevernet) sjøl. Jeg valgte å gjøre det fordi jeg syns det var tungt å ruse seg og samtidig skulle ha barna hos meg. Så jeg valgte å ringe dem i stedet for at det skulle gå for langt og dem kom og tok ungene fra meg.

Løsningen ble at noen i hennes nære familie overtok omsorgen for hennes barn, en ordning hun er veldig fornøyd med da hun har et godt forhold til familien og på den måten har mulighet til å ha så mye kontakt med sine barn som hun ønsker. Både Linda og Pia tar selv ansvar for sine barns beste. Ettersom de selv kontaktet myndighetene for å få hjelp, opplever de i større grad at barnvernsvedtaket er basert på en løsning de har kommet frem til i fellesskap. Likevel har Linda opplevd å bare ha tre timer besøksrett til sitt barn helt frem til denne fengslingen. Selv om det oppleves tryggere for kvinnene å kjenne dem som tar seg av barna, er det ikke nødvendigvis slik at kvinnene får treffe barna sine mer selv om det er familie som har omsorgen. Vedtakene fra barnevernet regulerer den enkelte mors muligheter til å treffe og til å ha kontakt med barna. Begrenset besøksrett gjelder også kvinnen som ble fratatt omsorgen for sitt barn rett etter fødselen.

Jeg ble jo fratatt omsorgen da barnet mitt ble født fordi de visste at jeg hadde røyka hasj (...). Da mista jeg omsorgen i et halvt år, og da valgte vi å sende barnet på barnehjem. Jeg hadde besøksrett to eller tre ganger i uka, var det vel, mens faren hadde bare en gang i uka.

Bare en av kvinnene i utvalget som har barn, bodde sammen med barnefaren på innsettelsestidspunktet. I ett tilfelle er det barnefarens familie som har overtatt omsorgen for barnet. En annen far forsøkte å ha barna hos seg da mor ikke klarte mer, dette gikk ikke i lengden da far også hadde en tung narkotikaavhengighet. For tre av mødrene er far ikke tilstedeværende i forhold til henne eller barna. I to av disse tilfellene skyldes det at far er død. Det er altså mødrene som har hatt mest kontakt med sine barn i oppveksten, enten de er fratatt omsorgen eller ikke. Dette gjenspeiler et generelt trekk ved samfunnet. Det er fremdeles slik

at det oftest er mødrene som har hovedomsorgen for barna (Jensen 2001:66). Hvis far blir fengslet, kan han oftest stole på at barnets mor tar seg av barna mens han soner. Det fungerer ikke nødvendigvis omvendt, og mødre som blir fengslet er derfor i større grad avhengige av at mer midlertidige omsorgspersoner tar seg av barnet mens de er fengslet (Frantzsen 1993:19). Det betyr at når mor blir fengslet, vil barna oftere bli tatt ut av sine vante omgivelser enn hvis far blir fengslet.

Statistikk fra Storbritannia viser at risikoen for å havne i fengsel øker hvis ens foreldrene har sittet i fengsel (Carlen og Worrall 2004). I Norge finner Friestad og Skog-Hansen (2004) at 1/3 av fangene har opplevd at noen i den nærmeste familien har sittet fengslet. Det betyr at når mor eller far fengsles, er ikke det bare en straff for dem, og en straff som rammer barna som en uskyldig tredjepart. Også sett ut fra kriminalitetsforebyggende hensyn vil fengsling av foreldre ha betydning.

Et gode for noen eller økt kontroll?

Da Kvinnesoningsutvalget (1989) undersøkte soningsforholdene i norske fengsel, fant de at fengslene ikke egner seg for mor/barn soning. I stedet foreslår utvalget alternativer til fengsel for mødre med små barn. Alternativene utvalget forslår er mange; betinget fengsel, samfunnstjeneste, utsettelse av straffen, soning på institusjon (§ 12), utvidet frigang og ”nattfengsel” hvor mødrene sover og tilbringer sin fritid, mens de på dagtid tar del i arbeidslivet (ibid.:577-580). Slike alternative straffer kan føre til at mødrene får mulighet til å ha kontinuitet i sin omsorg for sine barn, og at de slipper tilleggsstraffen en atskillelse fra sine barn vil medføre. Ikke minst av hensyn til barna, vil slike løsninger være mindre inngripende.

Dobash, Dobash og Gutteridge (1986) mener fengsel ikke er et godt alternativ for kvinnelige lovbrøyttere i det hele tatt, og langt mindre for mødre med omsorgen for sine barn. De poengterer fra deres undersøkelse i fengsel bygd etter en psykiatrisk modell; det er reglene som gjør et fengsel til et fengsel. Fra et slikt perspektiv hjelper det lite å kalle noe et frigangshjem eller hybelhus hvis reglene fungerer på lik linje som i et fengsel. De peker på at slike innretninger fører til nye former for kontroll.

Carlen & Worrall (2004) mener soningsmuligheter med barn kan føre til at flere mødre blir sendt i fengsel, ettersom det å være forsørger for små barn ikke lenger kan brukes som en formildende omstendighet i straffeutmålingen (ibid.:65). De mener at i tillegg til økt antall fremstillinger og permisjoner, bedre besøksfasiliteter og mulighet for heldagsbesøk av barn, bør et tiltak være å utsette fengselsstraffen til det er funnet et passende hjem for barnet

mens mor er i fengsel. På den måten kan mor være forholdsvis trygg på at barnet har det godt mens hun er i fengsel. At muligheten for å ta med små barn til soning kan føre til at flere kvinner fengsles, kan ses i sammenheng med det Cohen (1994) betegner som *netwidening*. Nye former for straff erstatter ikke den eksisterende straffen, men kommer i tillegg. Resultatet kan bli at mødre som tidligere ikke ville blitt straffet, da blir innlemmet i straffesystemet. Det kan ut fra dette perspektivet tenkes at soningsmuligheter for mødre med barn i realiteten blir benyttet overfor kvinner som begår mindre alvorlige overtredelser, og som uten et slikt alternativ ville sluppet fengselsstraff.

Undersøkelser av mødre i fengsel viser at de ofte er fratatt omsorgen for sine barn før innsettelse (Dobash, Dobash og Gutteridge 1986, Vegheim 1995). Det er derfor innvendt at et soningstilbud for mødre kan føre til at forskjellene mellom kvinner i fengsel øker. I et fengselssystem hvor godene er få, kan soningsmuligheter for mødre og små barn oppfattes som privilegier eller forskjellsbehandling. Frantzsen (1993:23) viser til at påkjenningen for dem som ikke har omsorgen for sine barn, kan bli større ved at andre mødre får ha med sine barn til soning. Kvinnesoningsutvalget (1989:567) bruker dette som et argument for at egne anstalter eller institusjoner er å foretrekke hvis mødre skal ta med små barn til soning.

Å gi mødre mulighet til å sone med sine små barn fører med seg en rekke spørsmål; hvem skal avgjøre hvem som får mulighet til å ta med barna til soning? Hvordan skal betjentene, eller eventuelt annet personale i institusjonen, forholde seg til mors oppdragelse av sine barn? Vil soningsmuligheter for mødre kunne bety utvidet kontroll hvor mødre må bevise at de er "skikket" som mødre? Vil en mor/barn avdeling i dette perspektivet være mer disiplinerende, hvor kontroll av deres evne til å være mor kommer i tillegg til de andre formene for kontroll i fengsel? Jeg har tidligere vist at kvinner i fengsel er dobbelt stigmatiserte som følge av brudd på kjønnsnormer i tillegg til lovbruddet. Koch (1988) mener at mødre i fengsel er tredobbelt stigmatiserte fordi de i tillegg har brutt normer for hva som passer seg i forhold til morsrollen. Normer binder kvinnen til bestemte handlingsmønstre i forhold til det å være forelder i større grad enn det binder mannen. Carlen og Worrall (2004) viser til at gifte kvinner med barn blir mildere behandlet i rettssystemet, mens kvinner som ikke svarer til det tradisjonelle bildet av kvinnen som hustru og mor kan risikere å bli strengere behandlet. I tillegg til stigmatiseringen fra omgivelsene må smerten ved å ikke kunne være til stede i barnets hverdag kunne karakteriseres som en ekstra straff for mødre i fengsel. Koch (1988:113) beskriver hvordan kvinner som er mødre og sitter i fengsel, føler at de svikter både i forhold til kvinnerollen og morsrollen.

Linda har ikke den daglige omsorgen for sin datter, men har den siste tiden hatt samvær med henne i helger. Linda opplever denne fengslingen som en dobbel straff fordi hun nå er usikker på om hun får fortsette å øke samværet med datteren etter soningen er over.

Barnevernet åpna nå opp for at jeg kunne ha henne i helger og såne ting, og så kom dette her... en gammel sak. Det var veldig ubeleilig. Jeg er ute rundt regna om to måneder. Men hvordan barnevernet stiller seg til at jeg har vært her og hvorvidt jeg får lov til å ha henne i helgene igjen, veit jeg ikke. Det er sånn som irriterer meg, for det blir dobbelt straff.

Hennes egenskaper som mor blir på den måten dratt i tvil ettersom hun har vært i fengsel. Det kan tolkes som et uttrykk for at morsrollen er lite forenlig med fangerollen, og at fangerollen overskygger mors egenskaper som omsorgsperson.

Kvinnenes perspektiver på soningsmuligheter med barn

Når det gjelder kvinnene jeg intervjuet, er det ulike meninger om mor og barn soning. To av kvinnene har ingen formening om tema, de har ikke barn selv. Fire kvinner mener det kunne la seg gjøre hvis det var et fengsel som tilrettelagt for slik soning. Ingen av dem mener at Skien fengsel egnet seg for mor og barn soning, men at slik soning passer best i frigangshjem, hybelhus og under § 12 soning. Det var også enighet blant dem at dette må gjelde for barn som er for små til å skjønne at de er i en soningssituasjon. Eva har ikke barn selv, men mener det bør være muligheter for mødre å sone sammen med små barn i fengsel hvor dette er tilrettelagt.

Jeg tror det kunne vært greit så lenge barna ikke er for store. Så lenge dem er små og ikke skjønner tegninga liksom. Så det burde være mulig, en bør ikke skille mødre og små barn. Det syns jeg ikke en skal, jeg hadde ikke klart å sitte her hvis jeg hadde et lite barn. (...) Men så lenge det er små barn så syns jeg det er greit, men så snart dem blir eldre og skjønner noe så syns jeg ikke det er noe ålreit.

Sissel har mange år bak murene bak seg, og har selv mistet omsorgen for sitt barn på grunn av rus. Hun mener det må tilrettelegges bedre hvis en skal ha en slik ordning:

For noen kan nok det være en grei løsning, ja absolutt. Men da må ting tilrettelegges deretter, ikke sant. Jeg er redd for at det vil kunne bli en vesentlig forskjellsbehandling ute og gå også. Det blir det jo ellers også i en fengselssituasjon, mye individuell behandling.

Sissel mener fengselssystemet forskjellsbehandler fanger. Hun føler at hun som narkotikaavhengig og gjenganger i fengselssystemet blir møtt med mistro og strengere regler enn andre fanger. Hun er redd for at fengselet vil favorisere noen fanger hvis det fantes muligheter til soning med barn. Linda har barn, men er fratatt omsorgen. Hun mener det bør være mulig å sone i andre institusjoner enn et lukket fengsel hvis barn skal bli med mor.

Sånn som her ville jeg sagt nei, det ville jeg. Men ja, hvis det hadde vært mulig og kjørt en noenlunde normal hverdag så hadde det vært helt greit. Hvis det hadde vært lagt opp til et noenlunde... sånn som i Drammen, der har de et sånt hybelhus, de kaller det det. Der kan du sone § 12, det er mange steder du kan det. Og hvis det hadde vært en mulighet for foreldre, så hadde det vært en kjempemulighet og for ikke snakke om å sone på de mor/barn eller foreldre klinikkene som de har.

At lukka fengsel og høysikkerhetsfengsel egner seg dårlig som oppvekstmiljø for barn, er det liten tvil om. Muligheten for at små barn blir med mor i fengsel krever at fengselssystemet er organisert på en måte som tar hensyn til barn, og tilrettelegger for at mor kan ivareta omsorgen for sitt barn på en god og trygg måte. Kvinnesoningsutvalget (1989) fant at bygningsstrukturen i fengslene ikke egnet seg for barn. Å sone på § 12 eller på mer åpne institusjoner, slik som Linda foreslår, er derfor et bedre alternativ.

To av kvinnene er negative til å ta med barn til soning. Pia har selv barn, men har ikke omsorgen for dem på grunn av sitt rusproblem. Hun sier følgende da jeg spør om hennes tanker om soningstilbud for mødre med barn:

Jeg vil tro det er verre for ungene jeg. For så er dem sammen med mamma inne, og så kommer mamma ut og så er hun borte igjen. Jeg vil ikke tro det er noe bra. En får først vise at en er i stand til å leve det livet en skal leve for å ha dem, en må bevise litt for å kunne ha ungene sine. Det er ikke gjort på en, to, tre å snu livet sitt. Om en blir gravid, det er en ting, men det er ikke dermed sagt at en blir nykter av den grunn. For jeg var nykter under begge svangerskapene. Men etter det andre så, pang!

Pia mener at for mødre med en narkotikaavhengighet vil omsorgen for egne barn være ustabil. Hun er redd at soningsmuligheter med barn kan føre til at barna får forventninger til et stabilt familiemønster mor ikke alltid kan innfri. Tonje har ikke barn, men har en lignende oppfatning i dette spørsmålet:

Jeg er ganske i mot det, jeg. (...) jeg syns det blir så gærent hvis de som har unger i fosterhjem eller barnehjem og sånne ting, og de endelig får tilbake kontakten med ungen, og jeg veit at du som unge da får falske forhåpninger, "åh mamma" eller "åh pappa". Men da de skal løslates er det faen ikke ungene

som står i fokus, da er det det jævla skuddet som står i porten, så det blir så jævla baklengs feil for meg at jeg har aldri klart å se det positive med det. Men jeg hører jo folk som sier ”åh, så fint liksom, endelig ungen min”, men du veit det blir så falskt og det blir så gærent.

Tonje har selv hatt en ustabil oppvekst og har vonde minner fra barndommen med to narkotikaavhengige foreldrene. Hennes erfaringer har gjort at hun selv ikke ønsker seg barn så lenge hun har et rusproblem. Hun vet hva barn tar til seg av inntrykk og opplevelser, og har opplevd skuffelsen ved å bli overlatt til andre. Både Pia og Tonje snakker her ut fra at mødrene har en narkotikaavhengighet.

I det følgende vil jeg se på hvordan mødrene opprettholder kontakten med sine barn mens de soner, samt hvilke kontaktmuligheter alle kvinnene i utvalget har i de to fengslene.

Kontaktmuligheter i fengsel

De mulighetene mine informanter har til kontakt med verden utenfor murene er besøk, telefonkontakt, permisjoner og fremstillinger. Det er imidlertid ikke alle som har tilgang til disse kontaktformene. Det var kun en kvinne som på intervjuetidspunktet hadde permisjonstiden inne, hun har ikke barn. For de andre kvinnene er ikke permisjon en mulighet, da de ikke har kommet så langt i soningen enda. Det er ingen av kvinnene som forteller å ha vært på fremstilling i forbindelse med denne soningen. I de to fengslene jeg har foretatt mine intervjuer i er det strenge regler for besøk og ringetid. Dobash, Dobash og Gutteridge (1986) mener at ettersom kvinner i fengsel ofte har sporadisk kontakt med familie og venner, egner fengselssituasjonen seg dårlig for å bedre denne kontakten. *”Unfortunately, the experience of imprisonment will usually damage rather than maintain or build these relationships”* (ibid.:206).

Besøksordninger

I Straffegjennomføringslovens § 31 om besøk, står det at *”Fengselet skal legge forholdene til rette for at besøk av barn kan gjennomføres på en skånsom måte”*. Hvis det kommer barn på besøk i de to fengslene vil de bli møtt med uniformerte betjenter, mange dører som må låses opp og gitter foran vinduene. I Skien vil den høye muren rundt fengselet gi de eldre barna en forståelse av at det er en spesiell bygning de skal inn i. Besøksrommene i de to fengslene er som jeg tidligere har beskrevet sparsommelig innredet, selv om Skien fengsel har et

besøksrom beregnet for besøk av barn, er det vanskelig å kamuflere at en befinner seg i et strengt bevoktet fengsel. Vegheim (1995) mener at ettersom fengslene ikke legger til rette for besøk av barn, er det et uttrykk for at systemet ikke erkjenner barns behov (ibid.:135). Ingrid mener besøksfasilitetene er viktig når en får besøk av barn, og at reglene bør kunne lempes litt på slik at det blir mest mulig skånsomt for barna.

I hvert fall slippet å sitte inne på sånne overvåka besøksrom med barna. Det husker jeg det var da jeg satt på [annet fengsel], det var sånn overvåka og ikke fikk jeg ta på sønnen min og sånne ting. Det ble bedre etter hvert, men å sitte inne på det lille besøksrommet når det er store utearealer en kan være på. (...) Det samme kunne de har gjort her i dette fengselet, selv om besøksrommet beregnet for barn er litt større, så kunne en heller vært ute så hadde de slippet å oppleve låste dører og betjenter.

I tillegg til de fysiske omgivelsene vil barn som besøker mor eller far i fengslene kunne merke at foreldrene er fratatt friheten til å bevege seg rundt og til å bestemme over seg selv. Barna kan heller ikke bli med opp på cella for å se hvordan foreldrene bor under innesperringen. Det er disse forholdene som gjør at kvinnene jeg har intervjuet ikke ønsker å ha besøk av sine små barn mens de soner. De tror opplevelsen vil skremme barna og gjøre større skade enn deres fraværelse. Janne soner en kort dom, og har fortalt barna sine at et kurs med jobben er årsaken til at hun er borte. Hun har sonet i fengsel en gang før, selv om hun da sonet i en mindre ”fengselsaktig” anstalt uten murer og gitter ville hun heller ikke den gang ha besøk av sine barn som hun selv har omsorgen for.

Nei, jeg ville ikke ha besøk av dem. Vi prata veldig mye på telefonen, det var fordi fengselet tilrettela. Jeg hadde ikke lyst til at de skulle ha minner fra meg i fengsel, og sånn er det bare, jeg ville ikke hatt dem her nå heller.

Hun viser til en episode hun observerte da en medfange fikk besøk av sitt barn:

(...) det er låste dører og sånne ting, og det syns jeg ikke barn skal være med på i det hele tatt. Jeg syns det er forferdelig, helt forferdelig her. Sånn som det gjøres her, det er helt fryktelig. Siste jeg så her var på lørdag, da en pappa gikk med barnet sitt og så gikk to betjenter bak han da han skulle vise barnet rundt på området. Så ble døra lukket opp der borte, og ble smelt igjen bak dem og det lille barnet skvatt til vet du, og ser bak på betjenter med uniform og nøkler og alt. Akkurat det jeg vil ikke at mine barn skal huske, og ha på netthinna når de legger seg på kvelden.

Janne legger vekt på hensynet til barna sine når hun velger å ikke ha besøk av dem. Ettersom hun soner en kort dom, er det mulig for henne å bortforklare at hun ikke er hjemme en periode. Det er annerledes for mødre som sitter i fengsel over lengre tid. Det er ikke så lett å bortforklare at en er borte et halvt år eller enda lengre. Mødrene i mitt utvalg som soner, eller tidligere har sona, lengre dommer, har fortalt sine barn at de sitter i fengsel.

Å ikke ønske besøk av barna sine kan også være en måte å beskytte seg selv på. For en mor eller far som sitter i fengsel, kan et etterlengt besøk av barn oppleves som en skuffelse. Når barn plutselig treffer igjen sine foreldre som de ikke har sett på en stund, kan de reagere med tilbaketrekking og reservasjon. Besøksituasjonen kan føles kunstig, og en kan føle seg fremmede overfor hverandre når en sitter sammen i et rom utenfor sine vante omgivelser. Barnets reaksjon på atskillelse kan være å selv avvise, ved at barnet gjør det som det selv er blitt utsatt for, kan det føles som en måte å kunne kontrollere smerten på (Andersen 1992:48).

Florence ønsker ikke at familien hennes skal besøke henne mens hun sitter i fengselet. Selv om familien vet at hun soner og hennes voksne barn støtter henne i den vanskelige situasjonen, ønsker hun ikke at de skal se henne i fengselet hun nå sitter i.

M: Hva slags muligheter har du til å opprettholde kontakt med familien din mens du sitter her?

F: Bare gjennom telefon. Jeg vil ikke... jeg håper... på å komme til et åpent fengsel i Oslo. Slik som det er nå vil jeg ikke at familien min skal komme, jeg ønsker ikke at døtrene mine skal se meg slik, låst inne. Det vil være for vondt for dem å måtte forlate meg slik.

Det er flere andre kvinner, med og uten barn, som påpeker at besøk kan gjøre situasjonen verre. De sier at tomheten når de vender tilbake til cella etter besøk er vond, og at besøket påminner dem om hva de går glipp av utenfor. Pia vil ikke ha besøk i det hele tatt.

Jeg får ikke besøk her, for jeg synes det er så vanskelig å se dem dra igjen. Men jeg vet at familien er glad, for nå veit dem at er jeg trygg.

Grunnen til at familien er glad for at hun sitter i fengsel har sammenheng med hennes narkotikaavhengighet. Pia har levd hardt i forkant av innsettelsen, og familien har fryktet for hennes liv. Et fengselsopphold representerer for hennes familie en trygghet fordi hun ikke får ruset seg, samtidig som hun får mat og en seng å sove i. Eva synes også det er tøft å få besøk fordi en blir påminnet om livet utenfor murene. Hun kan heller ikke få besøk av flere av sine venner på grunn av at de er straffedømte.

E: Det er ikke så veldig mange av vennene mine som får lov til å komme hit fordi de har dom på seg. Så det er familien og søsken, og så har jeg et par venner da som ikke har dommer på seg. Så dem kommer vel etter hvert.

M: Det er sikkert godt å ha litt besøk?

E: Ja, men jo mer jeg tenker på det, jo mer er tankene på utsida, og jo verre er det å være her.

Hvis fangene ønsker besøk, må dette søkes om. Den de ønsker besøk av vil bli sjekket i forhold til strafferegisteret, tidligere straffede har i følge mine informanter liten mulighet for å komme på besøk i Skien fengsel. Hvis de får komme, vil besøket mest sannsynlig foregå med en glassvegg mellom. I Straffegjennomføringsloven § 31 om adgang til besøk i fengsel, er det ikke presisert noen begrensning i hvor mye eller ofte fanger kan få besøk. Kontroll i forbindelse med besøk skal avgjøres etter sikkerhetsmessige vurderinger i det enkelte fengsel og overfor den enkelte fange. Sissel er inne i en søknadsprosess om å få besøk av sitt voksne barn, og forteller:

(...) venter på at barnet mitt skal få godkjent besøksklarering, og det tar utrolig lang tid her i Skien. Det består i at jeg som innsatt må sende navn, adresse og fødselsdato på den jeg ønsker inn på besøk via fengselet til den besøkende, så må den fylle ut og skrive under på at en godtar at strafferegisteret blir sjekka, og så går det normalt i andre fengsler en ukes tid. Men Skien er veldig treige, det kan gå alt fra ei til fire-fem uker før den besøkende da får tilsendt godkjennelsespapirer. Hvis jeg nå i min situasjon for eksempel skulle bli overført til et annet fengsel må jeg søke på nytt igjen på samme personer som er godkjent her nede. Da kommer det tydelig frem det jeg sier, skjult maktmisbruk og psykisk terror.

Astrid synes det er godt med besøk; hun har sittet i fengsel mange ganger og mener permisjoner og besøk kan gjøre fengselshverdagen lettere fordi en har noe å se frem til.

Jeg har hatt noen besøk da, mora mi og søstera mi har vært her, har vel hatt fire besøk til sammen tenker jeg. Jeg synes det er veldig fint med besøk, familien min er jeg så glad i at, både mora mi og søstera mi. Det blir bare latter og kos.

Besøk kan representere et etterlengt avbrekk i en kjedelig og monoton hverdag. Samtidig kan det bety en vanskelig avskjed og at en savner dem på utsiden enda mer etter å ha møtt dem. Besøk kan også føre til at forventningene ikke blir innfridd fordi samtalen ikke gikk som en hadde forestilt seg. Kvinnesoningsutvalget (1989) kritiserte de rådende besøksfasilitetene

generelt ved norske fengsel, og påpekte at de var spesielt kritikkverdige i forhold til besøk av barn. Å møte igjen sine barn i et lite rom med noen stoler og et bord, kan føre til en kunstig omgangsform for foreldre og små barn (ibid.:582). De mente også at en utvidet besøkskvote var nødvendig for kvinner med barn, da en times besøk er lite hvis besøkende har lang reisevei.

Kvinnene i mitt materiale sitter ikke i et kvinnefengsel, og nyter derfor ikke godt av de eventuelle forbedringene som er foretatt på Bredtveit de senere årene rundt mor/barn problematikken (Frantzsen 1993:15). I mitt materiale er det ingen av kvinnene som opplever at det blir tatt spesielle hensyn til dem som er mødre, bortsett fra to kvinner som har fått innvilget ti minutter ekstra ringetid per uke til sine barn. Fengslene jeg har hatt intervjuene i er et lukkede anstalter, hvor de fysiske omgivelser og sikkerhetsrutiner gjør det lite egnet for besøk av barn. Ingen av kvinnene jeg intervjuet ønsket seg besøk av barna mens de satt der.

Telefon

Når det gjelder adgang til telefonering er det i følge straffegjennomføringslovens § 32 ingen konkrete føringer på hvor ofte og lenge en fange kan ringe. Det er derimot reguleringer i forhold til kontroll av telefonsamtaler, hvor de i fengsel med høyt sikkerhetsnivå i hovedsak skal avlyttes. Det enkelte fengsel har derfor makt innenfor disse rammene til å sette opp regler for praksisen i forhold til telefonsamtaler. Både i Skien fengsel og Drammen fengsel er reglen om tjue minutter ringing per uke gjeldene. Det er avsatt en dag i uken til dette. Tjue minutter er liten tid, spesielt hvis en må dele tiden på flere personer. Alle kvinnene jeg intervjuet mener denne begrensningen gjør det vanskelig å opprettholde kontakten med barn, familie og venner. Sissel beskriver dette:

Ja, jeg har kontakt med noen men, skulle gjerne hatt kontakt med flere. Ringetida mi strekker ikke til mer. Det blir slike prioriteringer fra uke til uke, hvem skal jeg ringe nå, hvem er det lenge siden sist. Det samme med besøk.

Det er altså to kvinner som forteller at de har fått innvilget ti minutter ekstra for å snakke med barna sine. Jeg spør Linda om hun har fått utvidet ringetid til sin datter:

Nei, jeg har søkt to ganger. Fikk avslag da jeg satt nede på A, men måtte søke på nytt da jeg kom opp på B og den har jeg ikke fått svar på. Og det er noe som burde prioriteres. Jeg har et obligatorisk krav fra

barnevernet at jeg skal ringe henne en halvtime i uka i hvert fall, men som regel når jeg er ute så ringer jeg henne hver dag, ikke sant. Da blir det fort et kvarter, tjue minutter hver dag.

Når datteren er vant til å snakke med sin mor så å si hver dag i nesten tjue minutter, vil overgangen til kun ti minutter per uke være stor. Linda må dele kvoten sin i to, da hun også ønsker å holde kontakten med sin kjæreste mens hun soner. Det er ikke mye en rekke å si på ti minutter, og ettersom datteren befinner seg i en alder hvor det skjer mye i og rundt henne, føler Linda dette som et tilbakeskritt i deres kontakt.

Janne peker hvordan bestemmelsen om avlytting og kontroll av telefonsamtaler fører til begrensninger i hvem en ønsker å ringe. Når mottaker får telefon, vil vedkommende bli møtt med stemmen til en av fengselets betjening som informere om at telefonen er fra fengselet og at den vil bli avlyttet. Det er i følge Straffegjennomføringslovens § 31 pålagt å informere om avlytting. Avlytting kan unnlates hvis sikkerhetsmessige grunner taler for det. Selv om Janne sitter på en kort dom for en mindre alvorlig lovovertrødelse, velger fengselet å avlytte samtalen hennes. Hun har imidlertid fått lov til å ringe sine barn uten at telefonen blir avlyttet. Janne ventet lenge på å komme inn til soning. Da det først skjedde, gikk det fort og hun fikk ikke anledning til å si i fra til sin eksmann som på det tidspunktet hadde deres felles barn hos seg. Hun fikk ikke anledning til å ringe dem før to dager etter hun ble fengslet, da gikk en betjent utenom reglene og lot henne ringe selv om det ikke var telefondag.

Hadde jeg visst at jeg skulle inn en måned før, det hadde vært himmelen. Da kunne jeg jo forberedt alt, i forhold til ungene, jobben, kjæreste og alt. Da hadde jeg sluppet å utsette barna mine og eksen for hvorfor jeg ikke dukket opp til avtalt tid på søndagen. De skjønnte jo ingenting. Men heldigvis kom det en snill dame på vakt her på mandagen slik at jeg fikk ringt og sagt i fra. Jeg holdt jo på å gå på veggene, jeg bare grein og hylte. Så hun skjønnte det. Men da hun ringte da så hørte jeg hun sa "Hei, det er fra Skien fengsel, jeg må bare minne om at telefonen er avlytta" og så hørte jeg bare han skvatt til i andre enden. "Hva er det som skjer?" sier han. "Jeg er i fengsel", sier jeg. "Hvorfor det? Har du gjort noe mer nå?". Men jeg måtte jo bare skynde meg og si at det var den gamle saken, før jeg måtte gi hundre beskjeder om nøkler der, skoleting der og alt sånt.

Å ikke få gitt beskjed til sine nærmeste hvor en befinner seg, oppleves naturlig nok som en tung belastning. Avmaktsfølelsen må føles total når en sitter bak lås og slå uten mulighet til kontakt med verden utenfor. Janne har omsorgen for sine barn, og det er hun som tilrettelegger hverdagen for sine barn. Når hun plutselig står uten mulighet til dette, blir bekymringen ekstra stor. Dette er et eksempel på hvordan fengselsstraffen rammer mødre ekstra hardt fordi de ikke bare har seg selv å ta hensyn til. Florence opplevde også å ikke få

gitt beskjed til sin familie da hun ble satt i varetekt. Det gikk to måneder før hun fikk kontakte familien sin som bor i et annet land.

Jeg fikk ringe for første gang hjem etter to måneder fra politistasjonen, og jeg måtte kjempe for å få dem til å lytte til meg. Min datter sa bare ”mamma” og falt sammen. Det er ikke lov til slikt, politiet må informere.

Når en nærværende mor ikke gir lyd fra seg på to måneder, er det forståelig at familien frykter det verste. Da Florence endelig fikk lov til å ringe sin familie, reagerte de med sjokk. De hadde ikke trodd de skulle høre morens stemme igjen. Belastningen ved å ikke få kontakte sin familie gjorde at Florence falt inn i en dyp depresjon. Hun forsøkte å ta sitt eget liv flere ganger og ble til slutt innlagt på sykehus.

I straffeprosessloven § 182 fremgår det at påtalemyndigheten er forpliktet til å gi pårørende beskjed med mindre den pågrepne selv ikke ønsker det, eller det kan være til vesentlig skade for etterforskningen. Janne og Florence opplever ikke at denne bestemmelsen er håndhevet da de blir varetektsfengslet. Det er stor forskjell i hvor lang tid det tar før de får kontakte familien, men for begge oppleves det som en svært belastende tilleggsstraff. Det er vanskelig for meg å skjønne hvorfor kvinnene ikke fikk anledning til å kontakte familien sin etter pågrepelse, når politiet og fengselssystemet er i besittelse av så mange kontrollformer som de er, i forhold til avlytting av telefonsamtaler og gjennomlesing av brev. I de to kvinnenes situasjon, forteller de at en beskjed fra kontrollapparatet ville vært bedre enn at familien ikke ante hvor de var.

Permisjon

Permisjon gir en mulighet til å komme seg ut av fengselet og bevege seg fritt i samfunnet en tilmålt tid. Straffegjennomføringslovens § 33 gir også her nokså frie tøyler til tolkning av bestemmelsen i det enkelte fengsel. ”*Dersom sikkerhetsmessige grunner ikke taler i mot det, kan kriminalomsorgen gi innsatte permisjon av kortere tids varighet dersom særlige og vektige grunner taler for det, eller når permisjon anses formålstjenlig for den videre gjennomføringen av straffen.*” I følge mine informanter har Skien fengsel også her lagt seg på en restriktiv linje. Sissel forteller:

Når en har sittet 1/3 av dommen din, da at du har permisjonstida inne. Men på meg virker det som om Skien fengsel er veldig tilbakeholdne med å gi permisjon. Det er veldig mye strengere her enn mange

andre steder. Og de fleste jeg har sittet med her i Skien både denne gangen og tidligere, og som har sittet andre steder før, sier det.

Mens menn som soner i Skien fengsel har mulighet til kontraktsoning, som blant annet innebærer at fangen har mulighet til å opparbeide ekstra permisjonsdager ved å avlevere rene urinprøver, har kvinnene i fengselet ikke denne muligheten. Kvinnene kan derimot miste de få permisjonsdøgnene de har hvis de ruser seg og blir kontrollert. Tonje har på tidspunktet jeg intervjuet henne akkurat fått fem måneder ekstra å sone på grunn av en gammel sak. Det betyr at hun må vente lengre før hun kan søke om permisjon. Hun mener at motivasjonen for å holde seg rusfri i fengsel ikke er veldig stor så lenge en ikke har noe å vinne på det.

M: Så nå opplever du det som den eneste grunnen til å holde seg ren innenfor er for å slippe å komme på A?

T: Ja, absolutt. Ingen goder, så hvis jeg finner det for godt, så gjør jeg det (ruser seg). Men så er det det da, at sånn som meg som egentlig skulle ha permtid neste måned, da følger dem ekstra godt med på meg. Så det er klart at for meg da, så kan det være et sjakktrekk å holde seg unna... det at du da klarer å ta en pisseprøve på kommando, og viser hvor feil dem har, det er veldig viktig. Men så er det klart det at nå som jeg har fått utsatt dette i fem måneder, da snakker vi om et halvt år før perm, da har jo ikke jeg noe å miste, da har du ingenting å miste... og om jeg da blir flytta fra B og ned på A i en periode for så å komme opp igjen, det er jo ikke noe straff... det blir mye rart...(latter).

Astrid har akkurat vært på sin første permisjon da jeg møtte henne. Hun syntes det var godt å komme ut, selv om det bare var for et døgn.

Men på det ene døgnet jeg var ute nå så hadde jeg nok med å konsentrere meg om bare det å være ute og frisk luft, nede på bakken og treffe familien og sånt. Tror jeg sov toppen to og en halv time på det døgnet jeg var ute. Så i går sov jeg hele dagen, helt til klokka seks i går kveld, da sto jeg opp og gikk i dusjen og kledde på meg, så da betjentene kom innom sa dem "Nå har du kledd på deg ja...". Jeg hadde jo gått i morgenkåpe hver gang dem hadde sett meg ... (ler). Jeg var så sliten. Får så mange inntrykk veit du... i forhold til å være her inne hvor du ser de samme folka og de samme betjentene og det samme hele tiden...

I følge Astrid er permisjonen en etterlengtet gode i en fengselssituasjon. Hun har allerede dagen etter startet nedtellingen til neste permisjon. Men permisjon innebærer også kontroll. Astrid er spent på urinprøven hun leverte etter permisjonen, for hun vet det er avgjørende for når hun får neste permisjon. Selv om hun sier hun ikke rørte noe, er hun redd for at noe skal

gå galt slik at hun ikke får permisjon igjen. Godene i fengsel er forbundet med at fangen må bevise noe. Oftest er det i forhold til rus. Tankegangen er at de fangene som klarer å følge spillereglene får belønning. Tonje forklarer:

Antall dommer, positive urinprøver, permisjonsbrudd fra forrige dom, følger deg på denne dommen her. Selv om du er ferdig sona, så kan de bruke det i mot deg i det uendelig. Til og med ødelegger det for prøveløslatelse på 2/3. Så du har ikke gjort opp for deg. Jeg som sitter i det dilemmaet, jeg har 39 fullførte permisjoner uten svikt fra forrige dom, men så har jeg en positiv prøve på cannabis. Og så blir jeg behandla som om det skulle vært heroin, og får nei og nei og nei. Det gjør meg så provosert og så forbanna at, som jeg sier at det burde heller blitt lagt vekt på de 39 gangene jeg har vært på permisjon uten svikt, enn den ene jævla gangen. Men nei, endelig et grums, så henger de seg helt opp i det.

Permisjon er eksempler på hvordan fengselet har makt til å straffe og belønne innenfor straffeinstitusjonen. Spesielt i forhold til narkotikakontrollen brukes inndragelse av de få godene som finnes i fengsel som sanksjon og disiplinering av fangene.

Kvinnesoningsutvalgets (1989) anbefaling om en mer utstrakt bruk av permisjoner og fremstillinger, og spesielt for kvinner som har barn, ser ikke ut til å ha fått gjennomslag i fengslene jeg har foretatt mine intervjuer ved.

Kapittel ti. Forhold til betjenter

”Fængslet er et delt samfund. Der er vogterne og fangerne. Dem og os. Vogterne er der frivillig, de er ansat, de kommer og går. Fangerne er indsatte, de er tvunget til at være i fængselet 24 timer i døgnet. Det er derfor ikke så mærkeligt, der opstår et særlig fangesamfund. Fanger omgås mest fanger.”
(Lauesen 1999:23).

Lauesen beskriver hvordan selve fengselssystemets struktur innebærer et klart skille mellom fange og vokter. I fengslene jeg har foretatt mine intervjuer i, er sikkerhetstiltakene mange og skillet mellom fange og betjent tydelig. Det er mange elementer som kan være relevante i forhold til dette tema, men på grunn av sideavgrensningen vil jeg nøye meg med å få frem hvordan kvinnene opplever forholdet til betjentene. Jeg vil også se på deres erfaringer i forhold til kontaktbetjentordningen.

Kvinnene om forholdet til betjentene

Blant mine informanter er det flere som fremhever et skille mellom betjenter og fanger. De mener det er vanskelig å være fortrolige og stole på mennesker som jobber for et system som er til for å straffe dem. Sissel har gått inn og ut av fengsel i over tjue år og sier følgende da jeg spør om hennes forhold til betjentene i fengselet.

Ja, du kan si at jeg er vokst opp i den gamle skolen, jeg. Sånn at ansatte og innsatte er på hver sin side. Du kan si at ei bikkje som blir behandlet dårlig av eieren sin, blir låst inne, får dårlig stell, dårlig mat, den liker ikke det menneske. Jeg må jo forholde meg til dem da, og det går jo greit. Men jeg vil helst ikke ha dem i fanget.

Sissel er ofte i konflikt med betjentene i fengselet. Hun synes det er mange regler uten mening og at betjentene ofte har en nedlatende holdning mot fangene. Hun vil aldri bruke betjentene til personlige og nære samtaler, det bruker hun heller andre fanger til. Betjentene er for henne til for å gjøre fengselsstraffen til den straffen det er, de er hinder i fengselshverdagen.

Lauesen (1999) diskuterer betjentrollen ut fra et fangeperspektiv. Han peker på at fengselshverdagen er preget av maktutøvelse fra betjentenes side og motmaktstrategier fra fangene. Han mener at fangen ikke ønsker sosial samkvem med betjentene fordi det ikke er snakk om et likeverdig forhold, og at hensikten med samværet er skjult overvåking fra betjentenes side (ibid.:17). Maktforskjellen er stor, og slike forhold fordrer ikke til

gjensidighet og fortrolighet. Likevel er det noen av kvinnene som mener at det ikke er personene de har noe i mot, men det systemet de representerer. Eva er i fengsel for første gang og har så langt gode erfaringer med betjentene. Hun mener det ligger i deres jobb å ta upopulære beslutninger, og svarer slik da jeg spør om hva slags forhold hun har til betjentene:

Bra. Jeg er fornøyd, men selvfølgelig har det skjedd ting her som ikke er så bra. Men nå så er det... jeg oppfatter dem i alle fall som ålreit. Jeg tenker sånn at dem er mennesker og dem gjør jobben sin og er dem rasshøl så er det en grunn til det liksom. Jeg kan få utblåsning da og bli forbanna, men jeg sier at det er ikke på dem personlig. Det er bare de forbanna blåjakkene deres... (ler).

Uniformen skaper en distanse mellom betjentene og fangene, og kan ses som et symbol på makt. De som bærer uniform har makt til å bestemme og kontrollere de som ikke har uniform, og er slik sett et hinder for et nært og likeverdig forhold mellom de to partene. Linda forteller at de som sitter på kontrakt har mulighet til å etablere et annet forhold til betjentene enn de som ikke sitter på kontrakt.

De har satt opp minigolf her, men det er kun kontraktsavdelingen som får spille. Jeg veit ikke hvorfor, men jeg trodde faktisk de satte det opp for at alle kunne bruke det om sommeren, men nei bare de på kontrakt få bruke det. Sammen med en betjent som spiller sammen med dem, og det er så dårlig. Det er sånn at jeg har lyst til å ta en kvist og en kongle og spille ved siden av dem... Hvorfor kan ikke vi også få lov til å spille, betjentene kunne vært med dem og, det hadde vært like greit det. Da hadde en kanskje skapt et forhold, det skaper jo en form for samhörighet, for vi tenker jo ikke så jævla annerledes enn dem mange ganger. Det blir sånn... blåskjortene og sånn, og det er synd for det behøver ikke være sånn.

Linda viser her til tiltak som kunne gjort skillet mellom betjentene og fangene mindre, men når tiltaket er forbeholdt kontraktsonere medfører det et større skille mellom fangene, og mellom en gruppe fanger og betjenter.

Tonje forteller at når en blir satt inn i et system hvor godene og privilegiene er få, etableres det en egen kultur hvor fangene leker katt og mus med betjentene. Hun kaller det en sport som går ut på å skaffe seg goder en ikke nødvendigvis har krav på, og på å lure seg unna kontrollen til betjentene. Det kan dreie seg om å skaffe seg en ekstra deodorant, eller å få sneket seg inn på avdelingen til mennene i fem minutter. Det er små ting og hendelser, men det blir viktig for jentene i en situasjon hvor kontrollen er omfattende. På den måten føler de kanskje at de selv kan kontrollere noe i sin hverdag.

Selv om flertallet av informantene er negative til betjentene som gruppe, har alle kvinnene opplevd å møte betjenter som de føler de har hatt tillit til og fått hjelp av. Kvinnene har også forståelse for at betjentene har en jobb å gjøre og at med det inngår visse kontrolloppgaver. På den måten skiller de mellom personen som må utføre de ubehagelige oppgavene og systemet som pålegger dem disse oppgavene. Tonje forteller at hvordan betjenten opptrer i forhold til utførelse av kontrolloppgaver har betydning for kontakten i andre sammenhenger.

(...) stripping og ned i hockey, gjennom metalldetektor og ut igjen, så det blir mye. Det er veldig slitsomt. Det er enkelte betjenter som er sånn... det er det verste dem veit... skjønner du hva jeg sier? For dem sitter og spiser middag med oss, dem vekker oss og de går sammen med oss så å si hele dagen og de er blitt pålagt å gå og strippe deg, så ser du at det er det verste dem veit. Dem er kanskje ikke så nøye og bare sier sånn "ferdig". Mens andre er helt sånn, "ja, og så en gang til, og en gang til", ikke sant, da blir det sånn at kjemien stemmer ikke så bra etter det liksom. Da blir det mye uante konsekvenser, det blir mye krangling, og den betjenten skal ikke si noe feil til deg før du bjeffer tilbake.

Basberg (1999) finner i sin undersøkelse fra Bredtveit at det kan oppleves som et dilemma for fengselsbetjentene å på den ene siden skulle utføre inngripende kontrolloppgaver og samtidig prøve å være til hjelp og støtte i fangens hverdag. I følge Straffegjennomføringsloven § 28 om undersøkelser av innsatte, rom og eiendeler, kan kriminalsorgen "(...) undersøke innsatte, deres rom og eiendeler for å forebygge uorden eller straffbar handling. Undersøkelsen kan skje ved bruk av teknisk utstyr eller hund, visitasjon eller ved kroppsvisitasjon". Slike kontroller er selvfølgelig upopulære blant kvinnene jeg har intervjuet. Noen forteller om stadige razzia av cella, andre om klær som ikke kommer opp på cella fordi det søkes etter narkotika, tobakkspakker som blir borte et døgn for gjennom søking og hunder som snuser på vei til luftingen. Men som Tonje er inne på, er det ulike måter å utøve kontrollen på. Ettersom alle betjentene må utføre kontrolloppgaver, legger kvinnene merke til hvem som behandler dem med respekt og hvem som behandler dem dårlig. I den sammenheng skiller flere av informantene mellom utdannelsesnivået på betjentene. Gjennomgående er det de betjentene med mest utdanning som er best likt. Det blir satt i sammenheng med at de har mer erfaring og dermed forstår mer. Tonje er en av dem som peker på dette.

Det er stygt å si det men det verste jeg veit... du kan se det på betjentenes skulder, de som går med uten noen ting, de er aspiranter. Så har du de med svarte klaffer, det er fengselsskolen, de med striper det er fast ansatte, og de med stjerne er første betjenter. Der har du det. De som går helt uten noen ting, de er så

snevre på alt. Kanskje er det husmødre som kommer inn og "Wow! En fange!", liksom. De rasler med nøkler og jeg blir helt kvalm.

Janne sier at det føles ydmykende at mennesker som har liten formell utdanning skal ha så mye makt og kontroll over henne i fengsel. Hun savner det hun betegner som profesjonell hjelp og støtte i den situasjonen hun er i.

Men så er det de (betjentene) som faktisk skjønner og prøver å sette seg inn i situasjoner og sånt, det er egentlig veldig få av dem, det skulle vært flere av dem. Jeg synes at hvis en skal jobbe i et fengsel, i alle fall et fengsel som Skien, så trenger en litt mer enn helse- og miljø og omsorgsfag, for det er det veldig mange av dem har her. Og det har jo jeg og, så da tenker jeg at ok, den psykologien vi lærte på grunnkurs og VKI og VKII, hva er det for noe da? De skulle hatt noe mer, de skulle lære seg å sette seg inn i tankegangen på hvordan alt er. Så er de ti år yngre og femten år yngre, så det er litt sånn rart. Så kommer dem og roper "ordre!".

Det er to informanter som er utelukkende positive til betjentene. De mener de gjør jobben på en god måte ut fra de premisser som ligger i systemet. I det ene tilfellet dreier dette seg om en fange med psykiske lidelser, hun føler at hun blir møtt med forståelse for hennes problemer og at betjentene behandler henne på en god måte. En annen informant som er fornøyd med betjentene, er en kvinne som befinner seg i fengsel for første gang. Fengslingen medførte en alvorlig inngripen i hennes liv, og hun har gjentatte selvmordsforsøk og lange perioder med alvorlige depresjoner. Jeg spør om hun har følt støtte i sin situasjon fra betjentene;

Ja, i dem har jeg stor støtte. Alle betjentene er støttende. Noen hater dem, men jeg får hjelp fra alle. De gangene jeg har vært i retten eller på politistasjonen støtter de meg. Når jeg kom hit var jeg helt nede, men da de tok meg i mot følte jeg meg trygg. Jeg følte meg okay, jo, jeg har stor støtte fra dem.

De som er mest positive til betjentene, er de som har færrest dommer. Jo flere dommer, jo større synes distansen å være. Vegheim (1995) og Finstad og Gjetvik (1990) finner en "antibetjent" kultur blant fangene de har intervjuet. Det kan tenkes at denne kulturen er å finne hos dem som har mest erfaring med å sitte i fengsel. En av kvinnene som har lite erfaring med fengsel, forteller:

Her er jeg helt sånn nedjenka... veldig altså. Så får en kjørt seg av de som har sittet her lenge også. "Du sier ikke takk til en betjent veit du" fikk jeg slengt i trynet og en av jentene som sitter her. Hun ble dritsur for at jeg hadde sagt tusen takk. Jeg er jo vant til å si det, jeg gjør det automatisk. Men det var helt galt, det ble et vanvittig lurveleven der inne på avdelingen blant jentene fordi jeg gjorde det.

Kvinnen opplevde å få kjeft fra de andre kvinnene på avdelingen fordi hun takket en betjent. Det kommer hun ikke til å gjøre igjen, sier hun, på tross av hun mener det er vanlig høflighet. Dette kan være et eksempel på hvordan en sosialiseres inn i en ”antibetjent” kultur. Det kan imidlertid tenkes at kvinner som har mer fengsels erfaring, karakteriseres som gjengangere av betjentene og dermed blir behandlet på en annen måte enn kvinner som sitter i fengsel for første gang. Betjentenes oppførsel overfor gjengangere og førstegangssonere kan muligens forklare kvinnenens ulike forhold til betjentene.

Kontaktbetjentrollen

Det er en målsetting at alle fanger skal ha en kontaktbetjent. Hensikten med kontaktbetjentrollen er å hjelpe fangen til å få mest mulig ut av soningen og til å forberede seg på løslatelse (Fridhov 2005:15). Kontaktbetjenten skal bistå fangen med hjelp til søknader og andre praktiske ting, samt at fangen skal få hjelp til å utarbeide en soningsplan. Intensjonen med kontaktbetjenten er kanskje god, men i følge mine informanter fungerer den ikke like bra i praksis. Tre av kvinnene hadde enda ikke fått kontaktbetjent selv om de hadde sittet i fengsel i lengre tid. Det var også flere som fortalte at deres kontaktbetjent var på ferie, sykmeldt eller i perioden fungerte i en annen stilling i fengselet. Det resulterte i at mange av kvinnene ikke fikk hjelp når de trengte det, og at de ble henvist til å snakke med en kontaktbetjent som ikke fantes eller som ikke var tilstedeværende. Linda mener kontaktbetjentordningen fører til at det blir vanskeligere å få ordna praktiske ting.

(...) for jeg er så lei av det med kontaktbetjent og de bruker det mot deg i fengselet også veit du. For hvis du ikke har snakka med kontaktbetjenten så har du ikke lov til å ta de og de telefonene fordi det skal gå gjennom dem. Åssen kan jeg da få ta de telefonene når han ikke er på jobb? Da står du der da, og det syns ikke jeg blir riktig.

Flesteparten av kvinnene peker på viktigheten av god kjemi med kontaktbetjenten, mangel på dette kan, i følge dem, føre til at ordningen fungerer mot sin hensikt og at de føler seg motarbeidet. Tonje gir et eksempel på betydningen av god kjemi:

En betjent har to celler, sånn kontaktbetjent ordning. Men hvis du er så uheldig å komme inn på en av de cellene, hvor kontaktbetjenten og du overhodet ikke kommer overens... kjemien bare ganske enkelt ikke stemmer, så er du avhengig av at den betjenten skriver permsøknad og alt mulig. Du er jo bannlyst lenge før du har begynt, så da sitter du i deep shit altså, for bytte celle får du ikke lov til.

(...) ei jente på boenheten fikk samme kontaktbetjent som forrige gang hun satt her og samme cella. Det første han sa til henne var at hun kunne glemme å slippe på 2/3, etter det har jo dem to krangla som hund og katt. Det blir så feil når dem er så lite profesjonelle at de ikke klarer å være hyggelige mot alle på avdelinga. Det bli utrivelig og jævla slitsomt.

I og med at kontaktbetjentene skal hjelpe fangen med søknader og arbeidet mot løslatelse, innebærer det at kontaktbetjenten har makt over fangen. Som tidligere vist er det ikke lenger en selvfølge å løslates etter at 2/3 av straffen er sonet, eller å få permisjoner etter å ha sonet 1/3. I forhold til permisjon er det *"(...) kjennskap som kriminalomsorgen har til innsatte og innsattes atferd under gjennomføringen (...)".* (Strgjfl. § 33) som skal vektlegges. I forhold til prøveløslatelse er det *"(...) domfeltes atferd under gjennomføringen av straffen, og om det er grunn til å anta at domfelte vil begå nye straffbare handlinger i prøvetiden"* (strgjfl. § 42) som legges til grunn. I begge tilfellene er det altså kriminalomsorgens vurdering av fangens atferd og muligheter til en lovlydig tilværelse som er det essensielle. Ettersom kontaktbetjentene vil være de i kriminalomsorgen som har best kjennskap til fangen, er fangen avhengig av kontaktbetjenten. Betjentenes makt har på denne måten økt etter innføringen av den nye straffegjennomføringsloven (Fridhov 2005). Sissel mener kontaktbetjentene bevisst bruker makten sin for å gjøre det vanskelig for fangene.

Jeg hadde en episode i går kveld, for i forrige uke hadde jeg besøk av advokat. Han ba om å få en utskrift av mitt fengselsforløp, i forbindelse med forrige dom og denne dommen. Så i går ba jeg min kontaktbetjent på avdelingen, som jeg har fast å forholde meg til, om å få utskrift på det her. Jeg hadde forresten allerede for to dager siden bedt om å få denne utskriften, men fikk jeg beskjed om å vente til kontaktbetjenten kom på vakt, noe han da gjorde i går. Jeg tar det opp med han, men jeg trudde ikke jeg leste sant når jeg leste lappen jeg hadde fått av han til morran i dag, hvor det står; " hvis det er din fangejournal du skal ha eller ditt fengselshendelsesforløp", det var andre ord han brukte da, og det gjør han jo bevisst ikke sant overfor meg for å komplisere, "så må du søke om dette", sto det på den ene. "Hvis det da er det andre du skal ha", så kunne han ordne det når han kommer på jobb igjen, ikke sant. Da setter han meg i en slik situasjon at jeg må finne ut hva dem kaller det jeg skal ha, ikke sant.

Sissel opplever denne episoden som en hersketeknikk fra kontaktbetjentens side. Hun vet ikke hva utskriften hun trenger heter, og vet nå heller ikke hvordan hun skal finne ut av det. Ved at kontaktbetjenten bruker kompliserte betegnelser, blir Sissel stående uten å få hjelp.

Kapittel elleve. Fremtidsutsikter

Kvinnene i mitt utvalg har til felles at de på et tidspunkt skal ut av fengsel og leve et liv ute i samfunnet igjen. Hvordan de ser for seg livet etter soning, er tema for dette kapitlet. Deres materielle betingelser i forhold til bolig blir berørt, samt deres muligheter til å skaffe seg, eventuelt fortsette med, arbeid eller utdanning etter fengsel. Jeg vil også se på hvilke innvirkninger fengslingen har i forhold til deres nære relasjoner. Spørsmålet jeg stiller i denne delen er hvorvidt fengselsstraffen har ringvirkninger utover den tilsiktede straffen. Et annet sentralt spørsmål i denne delen er hvorvidt fengselssystemet bidrar til å tilrettelegge for et liv etter soning. Først i dette kapitlet vil jeg se på det offisielle synet slik det fremgår i straffegjennomføringsloven, og se det i forhold til noen teoretiske perspektiv.

Fengselsstraff og rehabilitering

Et av formålene med fengselsstraffen er i følge straffegjennomføringsloven 2001 § 2 at den skal *"(...) motvirker nye straffbare handlinger"*. Videre står det i forskriftene til denne paragrafen *"Så langt det er forenlig med hensynet til samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning, skal forholdene legges til rette for at den straffedømte gis mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall"* (forskrift til strgfjl. § 1-2). Det betyr at fengselsstraffen har en målsetting om å virke rehabiliterende, forstått som at fangen skal være rustet til å møte samfunnet etter endt soning uten å begå nye kriminelle handlinger. Men i tillegg til at fengselsstraffen skal bidra til dette, legges det også ansvar på den enkelte fange; *"Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger"* (Strgfjl. 2001, § 3, min utheving). Når ansvaret på denne måten legges over på den enkelte fange, er det et uttrykk for en liberalistisk tankegang. Den differensierte fengselsstraffen, med for eksempel kontraktsoning og progresjonssoning, legger opp til at fangen selv skal gjøre det beste ut av soningen (Fridhov 2005). En er sin egen lykkes smed. Hvis en innordner seg systemet vil en bli belønnet med goder som flere permisjoner, åpnere soningsforhold og mer kontakt med verden utenfor murene. På den måten blir det mer å vinne ved å samarbeide. Samtidig blir det også mer å tape. Kritikken mot denne modellen hvor en får etter fortjeneste, er at de som i utgangspunktet er svakest taper (Giertsen 1995, Ødegaardshaugen 2005). For eksempel vil kontraktsoning fortone seg annerledes for en fange som ikke har en rusavhengighet og for en fange med flere tiårs narkotikabruk bak seg. Differensiert soning medfører på den måten en

legitimert forskjellsbehandling hvor fangene blir kategorisert etter hvorvidt de fortjener lempeligere soningsforhold. I dette ligger det økt makt; makt til å definere hvilke fanger som menes å være berettiget til bedre soningsvilkår. Samtidig innebærer det makt til å kreve at fanger underlegger seg enda mer kontroll for å bevise at de er berettiget.

Fengselsstraffens rehabiliterende funksjon er kritisert. Klassiske teorier viser at fengselsstraffen snarere fører fangen lengre inn i kriminaliteten ved at en sosialiseres inn i en fangekultur, såkalt prisoniseringsprosess (Clemmer 1958, i Finstad og Gjetvik 1990). Sykes (1974:65-78) viser hvordan fangen taper frihet, materielle goder, hetroseksuelle forhold, autonomi og personlig sikkerhet i en fengselssituasjon. Dette er tilleggsstraffer som følger med frihetsberøvelsen. Fangens forsvar mot fengslingens lidelser kan være å sosialiseres inn i fangekulturen (ibid.:80).

Lauesen (1999) mener at mens den opprinnelige intensjonen med fengsel er en resosialisering, foregår det i virkeligheten en desosialisering i fengselet. Han mener sjansene for å klare seg bedre ute i samfunnet etter endt soning, er forringet, ikke forbedret. Fengselet lærer fangen å være hjelpesløs. Fangen har ingen mulighet til å ta beslutninger, og alle basale behov er fastlagt av fengselssystemet. Når en slipper ut skal en igjen være selvhjulpel, "*de sociale roller og evner, som har været parkeret, kan ikke uden videre aktiveres*" (ibid.:22).

Skardhamar (2002:118) finner at 2/3 av hans utvalg har sonet fengselsdom tidligere, og 43 % har sonet i fengsel tre ganger eller mer. I Frantzsens undersøkelse av siktede for narkotikalovbrudd i Danmark, finner hun at over 84 % av utvalget har tidligere dommer, mens det er 69 % som tidligere har sonet fengselsstraff (Frantzen 2005:287). I mitt utvalg er det, som tidligere vist, kun to av de ti kvinnene som ikke har sonet fengselsdom før, seks av kvinnene har fem eller flere fengselsdommer bak seg. Thorsen (2004:145) finner at jo flere fengslinger personene har bak seg, jo flere velferdsproblemer har de. Ettersom en stor andel av fengselsbefolkningen har vært fengslet før, kan det ses som en indikasjon på at fengsel virker prisoniserende, mer enn rehabiliterende.

Ødegaardshaugen (2005) viser hvordan fengslingen, i tillegg til den mentale prisoniseringen, kan medføre en materiell prisoniseringsprosess for fangen. Med materiell prisonisering mener hun at fangen er dårligere stilt etter endt soning fordi fengslingen kan føre til tap av bolig, arbeid og eiendeler. Dette er et perspektiv som samsvarer med hva flere av mine informanter forteller, og vil derfor stå sentralt i dette kapitlet.

Carlen og Worrall (2004) mener fengselsstraff virker mot sin hensikt fordi straffen ofte akselererer sosiale, økonomiske og psykologiske problemer som igjen kan disponere for videre kriminell aktivitet. Undersøkelser viser at en stor andel av de fengslede har en

narkotikaavhengighet, er fattige, syke, ensomme, har liten grad av utdanning og arbeidserfaring (se bl.a. Thorsen 2004). Ettersom en fengsler fra en fattig og utslått del av befolkningen hvor lovbruddet ofte er en integrert del av en vanskelig livssituasjon, kan straffessystemet bidra til å øke og reprodusere en kriminell underklasse (Høigård 2003).

Forberedelse til løslatelse og oppfølging

I straffegjennomføringsloven 2001, § 41 om forberedelse til løslatelse står det:

”Kriminalomsorgen skal i god tid forberede og bidra til å legge forholdene til rette for prøveløslatelse.”. Videre står det at kriminalomsorgen skal hjelpe fangen med å kontakte hjelpeapparatet, organisasjoner og private personer som kan bistå med hjelp til å skaffe bolig, arbeid, skoleplass eller andre tiltak som bidrar til å leve et lovlydig liv etter soning. Dette skal også gjelde for dem som soner kortere dommer. Ødegaardshaugen (2005) viser hvordan denne bestemmelsen er spesielt vanskelig å overholde ovenfor de med kortere dommer fordi løslatelsen ofte kommer brått på uten at forberedelser er foretatt. Resultatet blir at fangen kommer ut til et lite tilrettelagt opplegg, kanskje uten sted å bo, uten arbeid eller oppfølging fra hjelpeapparatet. Ofte vil veien tilbake til kriminalitet være kort.

De fleste kvinnene i mitt utvalg har sittet i fengsel flere ganger. De forteller om lite oppfølging og tilrettelegging ved løslatelse. Kvinnene mener de selv må kjempe for å få den hjelpen de har krav på, og at dette ikke kommer automatisk fra kriminalomsorgens side. Sissel har vært i fengsel mange ganger, men har aldri opplevd å få oppfølging eller hjelp ved løslatelse.

M: Føler du at fengselet legger til rette frem mot løslatelse etter § 41?

S: Den paragrafen der er en stor vits spør du meg. En stor vits. I hvert fall her i dette fengselet. Fordi at har du en sak her å jobbe med, så skal du ha kontaktbetjenten din til å komme med uttalelser og hjelp. Det gjelder søknader og ditt og datt. Men veldig ofte her så ser du, og jeg har sett det i en årrekke allerede, at du sjøl blir pålagt å gjøre den jobben en kanskje ikke er i stand til å klare sjøl. Det som egentlig kontaktbetjenten burde og skal gjøre, men det tar dem seg ikke tid til her. Det er et kapittel dem har glemt her.

M: Når du er ferdig med å sone dommen din, mener du at du kommer ut med en koffert i hånda og må klare deg selv?

S: Ja, søppelsekk er det gjerne. Nå er jo jeg heldig, jeg har jo egen bolig, ikke noe gjeld eller problemer sånn sett. Det eneste problemet jeg har, er rusen. Men der har det vært lite hjelp fra staten. Jeg bruker å si at den eneste hjelpa staten har kunnet gi meg, er fengselsstraff.

Tonje har også vært i fengsel flere ganger. Forrige gang hun ble løslatt skulle hun få oppfølging av Kriminalomsorg i Frihet, men det gikk ikke som forventet.

Jeg hadde håpa at jeg kunne få litt mer oppfølging av KIF. Forrige gang ble det bare rot, jeg dukka opp på det kontoret i Oslo fem ganger og to av de gangene var hun dama der, resten var bare å gi faen i, så da ble jeg bare sånn drit og dra liksom. Jeg ber ikke om å komme dit, men jeg håper dem er litt mer på hugget nå. Å ha hengene over seg at de følger med og at det kan få konsekvenser og at en må inn i retten og bla, bla, bla... da blir det mer sånn "faen, kanskje ikke". Det er hvis en skjønner at en ikke har noe å tape, det er det som blir farlig. Da blir det bare å gi faen, og det verste som kan skje er at du må i fengsel...

Linda har forsøkt å kontakte organisasjoner som skal bistå med hjelp etter hun er ferdig med å sone. Hun opplever at hun selv må ta initiativ overfor hjelpeapparatet, men at heller ikke de kan hjelpe henne.

Jeg har vært i kontakt med "Livet etter soning" og med Kirkens Bymisjon, jeg har vært i kontakt med så mye rart og det er så merkelig for det er ingen som kan hjelpe... jeg har bodd på gata i tre år, jeg har bodd på campingseng, og jeg har vært arrestert fem ganger for husokkupasjon, og da tok jeg kun kommunale boliger som sto tomme.

Linda har stått i soningskø for en kort dom. I mellomtiden fikk hun tilbud om å komme på en behandlingsinstitusjon for rusbrukere, og ble under dette oppholdet innkalt til soning. Det førte til et brudd i en viktig rehabiliteringsprosess i forhold til hennes rusmisbruk. Etter hun har sonet ferdig dommen sin, får hun komme tilbake til behandlingsinstitusjonen i to måneder, og innen dette oppholdet er over må hun ha klart å skaffe seg bolig. Ettersom hun har bodd på gata i tre år, vet hun hvor vanskelig det er å få tak i bolig og hun ønsker derfor å ordne dette mens hun er i fengsel. Selv om hun kunne trengt noen til å bistå henne i denne prosessen, opplever hun å stå alene og kjempe for et sted å bo. Astrid er blant dem som har sittet flest ganger i fengsel, heller ikke hun har opplevd at fengselet har hjulpet med å tilrettelegge livet etter soning.

Nei, det har bare vært ut med meg, og grei deg sjøl liksom.

Livet etter løslatelse

Selv om flere kvinner i utvalget opplever det som vanskelig å få hjelp til et ordnet liv etter soning, har de fleste klare ønsker og forventninger om livet etter løslatelse. Deres forventninger er preget av både drømmer og frykt. Mange har tidligere erfart at veien tilbake til fengsel er kort, andre er redde for at fengslingen har ødelagt det de har bygget opp. Astrid er svært sliten av å gå inn og ut av fengsel. Hennes håp for fremtiden er at hun klarer å holde seg unna dop, for da vet hun at hun slipper flere runder i fengsel.

Jeg vet ikke, men jeg tror kanskje jeg må ha en eller annen form for ettervern, samtalegruppe eller kanskje samtaleterapi... ett eller annet som gjør at jeg må bevise noe for noen, eller som gjør at jeg må holde meg på matta, skjønner du hva jeg mener? Ikke bare ”ha det, nå drar jeg hjem”, for det har skjedd hver gang og det har ikke gått så bra.

Ingrid har også mange fengslinger bak seg og er tungt belasta i forhold til narkotika.

M: Hvordan ser du for deg livet etter endt soning?

I: Subutex. Jeg håper det, at jeg skal få til det nå når jeg er inne. For det tar litt tid å komme inn på det. Jeg har sagt det hver gang jeg har sittet, at nå er det skjerpings, dette er siste gangen. Det skjærer seg hver gang, det er ut igjen og den samme greia.

Ingrid håper hun denne gangen skal få hjelp til å søke subutexbehandling, og at det tilbudet er klart når hun slipper ut av fengsel. I likhet med Ingrid, håper Pia også at hun skal få behandling for sin narkotikaavhengighet.

Jeg håper at jeg vil reise hjem, håper at jeg klarer å holde meg der jeg kommer fra. Og jeg håper at jeg klarer å møte på de møtene jeg skal og klarer å være såpass tålmodig at jeg holder meg der til jeg har fått metadon. Hadde jeg fått metadon allerede i fengsel hadde jo det vært enda bedre, men jeg håper i alle fall jeg får svar slik at jeg vet hva jeg skal forholde meg til når jeg kommer ut. Så da er det å klare det altså, det skal jeg... det må jeg.

Astrid, Pia og Ingrid har, som mange av de andre kvinnene med en narkotikaavhengighet, et sterkt ønske om at livet skal forandre seg etter denne fengslingen. Fengselssituasjonen gjør kvinnene nyktre, det fører til at de tenker gjennom det livet de har levd og at de ønsker seg en bedre fremtid. Kvinnene kan starte søknadsprosessen for å komme inn på subutex eller

metadonbehandling mens de sitter i fengsel. Håpet deres er at denne søknadsprosessen er ordnet mens de soner, slik at de ikke løslates uten et behandlingstilbud.

For Eva som er i fengsel for første gang, er det andre tanker som melder seg når hun tenker over hva som vil være situasjonen etter hun slipper ut av fengsel.

Jeg veit ikke, jeg ser for meg at tiden er inne for min korsvei. At egentlig så staker jeg ut kursen nå og blir et nytt menneske, eller så får en nye kontakter her inne og utvider bekjentskapskretsen min og... ja. Litt sånn, men... jeg er ikke keen på å komme tilbake igjen, jeg er ikke det.

Eva peker på en konsekvens av fengselsoppholdet som er i tråd med prisoniseringsteorien; muligheten for at hun i fengsel utvider bekjentskapskretsen sin, og går dypere inn i et lovbruddsmiljø som følge av fengselsoppholdet. Janne har ventet i flere år på å få innkallelse til soning av en kort dom. Hun opplever fengslingen som stigmatiserende, og at flytting til en annen by er eneste utvei etter soning.

Kanskje jeg flytter fra byen og langt bort, i [annen by] er det mange jenter jeg kjenner fra skolen, så der kan jeg tenke meg å flytte. For i den lille byen jeg bor så vet jo alle hvem alle er, og nå så vet jeg, for det sto i brevet jeg fikk på lørdag fra kjæresten min, at nesten alle vet at jeg er i fengsel. De har sett og hørt, på grunn av huseieren min som kjenner en god venn av meg som igjen kjenner alle. Så jeg får flytte fra byen, men da må jeg rive ungene mine bort fra skole, barnehage, og alt de har vært med på. Det syns jeg er døds kjipt, det får meg til å grine bare jeg tenker på det. Alt de har opparbeidet med fotballen, idrettsskolen og alt mulig. Det er forferdelig, og når jeg vet fra egen barndom med all den flyttinga... fy søren. Men jeg må nesten gjøre det, jeg orker ikke bo i den byen hvor alle vet det. Det er jo ikke noe særlig hvis barna skal vokse opp et sted og få høre at mora deres har vært i fengsel.

I Jannes situasjon ser det ut til at selv om hun har fått en kort dom, fører den til at straffen får virkninger også etter hun har sonet ferdig. Florence er i en spesiell situasjon. Ettersom hun var i Norge som turist da hun ble pågrepet og fengselet, blir hun transportert av politi ut av landet. Tilbake i sitt hjemland vil hun bli møtt av det lokale politiet og nye avhør.

(...) jeg blir jo frakta til flyet av politiet og hentet på flyplassen hjemme av politiet. En føler seg jo ikke fri selv om jeg da er ferdig med å sone, en er jo ikke fri. Hjemme venter jo politiet og de tar meg inn til avhør, de skal sikre seg at jeg kommer hjem og ikke blir i Norge. Så for meg blir det det samme, jeg er i fengsel og ikke fri. Alle kjenner meg jo på flyplassen og så er politiet der og venter, og roper opp navnet mitt... Jeg er en kjent kvinne i hovedstaden, på grunn av mitt yrke og at jeg har vært i politikken og dermed en del i aviser og fjernsyn. Jeg føler meg ikke fri! Jeg har sont min tid, men jeg er ikke fri enda. Politiet skal følge etter meg som om jeg er en fange igjen. Tre år er blitt borte og ingenting blir det

samme igjen, jeg må prøve å klare det. Folk prøver å forstå og hjelpe og være snille, men de skjønner ingenting av det jeg har vært igjennom.

For Florence blir krenkelsen total ved at hun ikke kan gå ut av fengselets murer på egen hånd og ta fly hjem til sin familie. Det er forståelig at hun fremdeles vil føle seg som en fange ettersom hun blir fulgt av politiet og ikke kan bevege seg fritt rundt på egen hånd. For henne føles det ekstra belastende siden hun er en kjent person i hjemlandet, og sannsynligvis vil bli gjenkjent på flyplassen sammen med politiet.

For de åtte kvinnene i mitt utvalg som har en narkotikaavhengighet, er det adekvat rusbehandling som trekkes frem når jeg spør om deres forhåpninger for fremtiden. For de to kvinnene som ikke bruker narkotika, oppleves tiden etter fengslingen som vanskelig fordi de mener soningen vil få følger etter løslatelse. Stigmatisering fra omgivelsene fører til at deres livssituasjon blir betydelig forverret av innesperringen. Det kan tenkes at kvinnene som har en lang lovbryterkarriere bak seg, og som har vært narkotikaavhengige i flere år, har opplevd denne stigmatiseringen så lenge at de har akseptert den som en del av seg. Nåværende fengsling fører ikke med seg noe nytt i så måte, men er med på å befeste noe allerede kjent.

Materiell prisonisering

Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet, kan fengselsstraffen føre til at fangen rammes av en materiell prisoniseringsprosess. Ødegaardshaugen (2005) viser til egen og andres studier av fengslede, og finner at tap av materielle goder ofte kommer parallelt med fengsling. Fangen risikerer å miste bolig, eiendeler og arbeid som resultat av fengslingen. Jeg vil i det følgende se hennes teori om materiell prisonisering i forhold til mine informanters situasjon. I tillegg til en materiell deprivering, vil jeg også se på hvordan fengslingen virker i forhold til kvinnes forhold til sine nærmeste.

Boligsituasjon

Som jeg viste i kapittel 5, er det fire av kvinnene som eier bolig, fire som leier og to som ikke har en bolig som venter på dem etter endt soning. For de som eier bolig er situasjonen på dette området forholdsvis ordnet, et viktig unntak her er Astrid som har hatt innbrudd og hærverk i boligen etter hun ble arrestert og fengslet. Som tidligere vist var dette en direkte følge av at hun og mannen ble arrestert i forbindelse med en razzia, og at huset ble stående igjen ulåst.

For Astrid har derfor fengslingen medført en materielt forverret situasjon. Den dagen jeg treffer henne har hun nettopp vært på sin første permisjon. Jeg spør henne hvordan følte det å være ute på permisjon:

Både og. Det ble veldig mye stress fordi for det første så har vi ett hus som er fullstendig rasert, og det har vært så mye innbrudd der, og vi har mista... mannen min sitter på [annet fengsel] da... vi sitter i samme sak... så vi skulle egentlig hatt perm samtidig, men han fikk avslag på søknaden sin. Så jeg måtte dra hjem alene da, og da jeg kom hjem var jeg der bare i fem minutter og da... Fikk jo ikke gjort noe med huset annet enn at jeg fikk lensmannen til å se på huset i forhold til forsikring og sånt. Så hadde jeg tenkt å dra opp dit på kvelden og rydde og sånt, men jeg... det ser så jævlig ut der at... jeg rakk det rett og slett ikke. Nesten alt av verdier er borte og hærverk og det flyter over alt. Inngangsdøra er ødelagt og alle romma... det er helt jævlig.

For Astrid og mannen betyr ikke fengslingen bare tap av tid og frihet, det betyr også et rasert hjem, økonomiske tap og en psykisk påkjenning.

For to av kvinnene som leier bolig, er boligsituasjonen uviss etter endt soning. De frykter at huseier vil kaste dem ut som følge av fengslingen. Det betyr at det er minst tre av kvinnene som vet, eller frykter, at de vil få en forverret situasjon på boligfronten som følge av fengslingen. Janne tror hun risikerer å bli kastet ut fordi huseier var tilskuer da hun ble hentet av politiet.

(...) jeg vet ikke hvordan det er med der jeg bor for huseieren bor jo ved siden av og så meg bli henta av politi med håndjern og alt det der. Jeg har ikke fått prata med han, jeg gruer meg til det. Jeg har bare sendt husleia til banken... hjelp, men så har jeg i hvert fall gjort det.

Det er ingen av informantene som forteller at de får hjelp i fengselet til å skaffe seg bolig etter løslatelse. I den grad kvinnene får hjelp til å skaffe eller beholde boligen mens de sitter i fengsel, kommer hjelpen fra familie og ikke fra fengselet eller det offentlige hjelpeapparatet. Linda forteller at hun tvert i mot føler seg motarbeidet av hjelpeapparatet da hun søker om hjelp til å skaffe bolig.

Da jeg ringte fra institusjonen og forhørte meg om bolig så sa dem at jeg hadde brukt opp depositumskvota mi. "Hva er det du sier?", sa jeg. Jeg har hatt to leiligheter her i byen. Det var det jeg fikk til svar, to leiligheter... hadde jeg hatt tjue skulle jeg kanskje holdt kjeft... Kjære gud altså... det skal liksom være en selvfølge å få hjelp når en kommer ut, men jeg føler jeg står med en murvegg og stanger høl i hodet på meg selv. En detter så mange ganger på veien, og det er begrenset hvor mange ganger en orker å reise seg igjen.

Linda er forståelig nok frustrert over svaret hun får fra sosialkontoret. Hun ønsker å komme i gang med et nytt liv etter soning, men vet at det er vanskelig hvis hun må tilbake til gata. Selv om målsettingen er at det skal tilrettelegges for en lovlydig hverdag etter soning, opplever Linda at hun enten må bo på hospits eller hos venner og bekjente. Det er ikke de beste betingelsene når en ønsker å komme seg ut av rusmiljøet, og få tilbake omsorgen for sitt barn.

Arbeid og skolegang etter løslatelse

I utvalget er det to kvinner som vet de mister jobben som følge av fengslingen. Disse kvinnene var de eneste i utvalget som var i arbeid da de ble innsatt. I Florences tilfelle er en fengsling uforenlig med hennes jobbstilling. I Jannes tilfelle kom arrestasjonen og fengslingen så brått på at hun ikke fikk varslet arbeidsplassen. Etersom hun satt i varetekt i to dager, og etter innsettelse i fengsel ikke fikk anledning til å ringe før tre dager var gått, mener Janne at jobben er tapt.

Jeg fikk ikke gitt beskjed til jobben min eller noen ting jeg, jeg er jo lærling så jeg vet ikke om jeg får lov til å jobbe mer hos henne. Jeg kunne jo ringt til sjefen min og sagt at "Heisann, jeg er putta i fengsel, jeg!". Det er jo litt sånn "Hva!?". (...) Hadde jeg ringt til henne hadde det første hun hørte vært "Hei, det er Skien fengsel, telefonen er avlytta". Så får jeg røret etterpå, og det gjør de hver gang. Sjefen min hadde fått helt hetta, men dette er et problem for meg som gjør meg veldig stressa.

Når fengslingen fører til at de to kvinnene som var i arbeid før fengsling, mister denne i etterkant betyr det en betydelig forverring i livssituasjonen til disse to kvinnene. For Janne er det ikke bare å skaffe seg en ny lærlingplass da hun bor i en liten by hvor ryktet sprer seg fort. Hun mener, som tidligere vist, at den eneste løsningen er å flytte.

Eva er den i utvalget som tidligere i perioder klarte å ha en jobb ved siden av sin narkotikaavhengighet. Hun har blitt rusfri i forkant av soningen, og har derfor gode muligheter til å skaffe seg jobb i etterkant. Men dommen hun fikk, innebærer en erstatningssum i tillegg til fengselsstraffen, noe som gjør det lite motiverende for henne å gå tilbake til et lavtlønnet yrke. Jeg spør om hun kan tenke seg tilbake til jobb etter soning:

Jeg veit ikke, for jeg fikk en helvetes stor erstatning på nesten en mill. Så jeg vet ikke om jeg er keen på å jobbe jeg, heller søke gjeldssanering og leve på sosialen i fem år. Så kan jeg begynne å jobbe, tenker jeg.

For Eva er det erstatningssummen hun må betale som gjør det lite attraktivt å gå tilbake til arbeidslivet. I hennes situasjon ser det ut til at straffen skaper en sosialhjelpsmottaker i stedet for å hjelpe henne ut i arbeidslivet. Ettersom hun har vært narkotikaavhengig i flere år, kan en også spørre seg hvor enkelt det er å holde seg rusfri når en ikke har arbeid eller skolegang som motivasjon.

Forrige gang Ingrid satt i fengsel, fikk hun tilrettelagt et tilbud med jobbtrening for trygd etter hun var ferdig med å sone. Det var første gang i sitt liv Ingrid arbeidet, og første gang hun fikk oppfølging etter fengsel. Hun forteller at hun likte godt å arbeide, og at hun holdt seg nykter i tre år mens hun hadde dette tilbudet. Da hun mistet tilbudet om arbeidstrening, mistet hun også motivasjonen for å holde seg rusfri.

Da jeg ble plassert ut i arbeid etter forrige dom sa dem at jeg ikke var arbeidsfør, men jeg var ikke borte fra jobben en dag, jeg. Jeg jobba på Fretex, gartneri og flytta meg liksom rundt. På ungdomsklubb var jeg også, der trivdes jeg godt, men da de fikk vite at jeg var narkoman så ville dem ikke ha meg der lenger. Men jeg kom på jobb alltid, jeg. Det var dumt at det ikke fungerte. Nå som jeg begynner på subutex håper jeg at jeg kan få en liten jobb. Kan vel tjene opptil 60 000 kr i tillegg til trygden. Det er fint å ha noe å finne på. Ha en plan for dagen og noe å gjøre.

Selv om Ingrid sier hun ikke var borte fra jobben en eneste dag, mistet hun tilbudet. Når et slikt tilbud bidrar til at en som aldri har jobbet i hele sitt liv, trives og holder seg borte fra narkotika, virker det på meg rart at ikke tilbudet kan opprettholdes selv om hun kanskje ikke er såkalt arbeidsfør.

Forhold til familie og venner

Til sist i dette kapitlet vil jeg se på hvordan kvinnene tror fengslingen vil innvirke på forholdet til deres nærmeste. Mens kvinnene sitter bak murene går samfunnet utenfor videre. Mange har uttrykt at de føler fengselet er en oppbevaringsplass, et slags vakuum i livet. På den ene siden vil en kanskje at tiden skal gå fort mens de sitter inne, på den andre siden er det at tiden går også en trussel. ”Mens fangen vil sove bort fengselstida, er det også ei tid utenfor fengslet. Der får venner andre venner, der går kanskje kjæresten lei, og der vokser barn opp, i store byks av tid, som aldri kan tas igjen” (Ericsson 2002:83).

Spesielt for dem som er mødre, vil tiden som går i fengsel være smertefull. En mister verdifull tid med barna, og taper deltagelse i deres utvikling. Men også for andre fanger må tanken om at livet fortsetter uten dem, og frykten for å bli glemt, være tilstede.

De tjue minuttene med ringetid per uke er verdifulle for kvinnene; det er for manges vedkommende eneste kontakt med verden utenfor murene. Flere av kvinnene, som tidligere vist, ønsker ikke besøk mens de soner fordi det er for smertefullt å måtte skilles igjen. Alle kvinnene jeg har intervjuet har noen som står dem nære, enten det er kjærester, ektefeller, barn, foreldre eller søsken. Noen av kvinnene har periodevis i livet mistet kontakt med familie eller venner på grunn av narkotikaavhengighet. Flere av dem opplever at kontakten gjenopprettes når de blir fengslet fordi de blir nyktre. Å opprettholde denne kontakten når de kommer ut igjen, er derfor høyt prioritert for dem. Tonje har opplevd at forholdet til familien har vært belastet av hennes livsstil.

Men jeg har et veldig godt forhold til familien min nå, men det tok litt tid, dem ville se at jeg holdt meg nykter, men det kan jeg egentlig skjønne. Kommer hjem og er helt i en annen verden og serverer de løgnene... mora mi gjennomskuer jo det veit du, men det ser jo ikke jeg når jeg er på... (latter).

Flere kvinner forteller om dårlig samvittighet for at familien har lidd under deres liv med rus og fengslinger. De ønsker å gi sine nærmeste noen roligere og gode år. Randi er en av dem som uttrykker dette.

Jeg så det jo på mamma, det var jo ikke noe igjen av henne en stund. Jeg må oppriktig ta meg sammen, jeg prata om det med søstera mi også. Nå må vi se å få gnist i mamma igjen liksom. For jeg skjønnte at det ikke var noe fysisk galt med henne, det var psykisk. Hun ble rett og slett syk av bekymring. Så da er det bare å fint ta oss sammen, nå er det opp til oss. Hun må få slappe av de siste årene som er igjen.

Astrid har en søster som hjelper henne når hun har problemer. Selv om søsteren sier at det er siste gang hun hjelper henne når hun er i knipe, kan Astrid stole på henne.

Heldigvis har jeg søstera mi, hun er den jeg alltid har ringt til når det har skjedd noe og ting går gærent. Hun er streit og ordentlig og hun sier etter hver gang, "ikke ring meg neste gang, nå gidder jeg ikke stiller opp mer", men jeg hadde ingen andre jeg kunne ringe, så jeg ringte igjen. Hun stilte opp hele veien igjen hun, ordner opp for meg, så hun har vært viktig.

Ingrid, som håper på subutexbehandling, har et nytt familiemedlem som motiverer henne til å holde seg rusfri når hun kommer ut igjen.

Det som er fint hvis en går på subutex, er jo at da virker ikke heroinen, ingen effekt i det hele tatt. Så da blir jo det bortkasta penger, og dette vet jeg jo, for jeg har prøvd. Jeg har barnebarn også, som jeg har en

del kontakt med da. Det jeg håper på er at jeg via urinprøver og sånt viser at jeg er rein, og dermed kan ha barnebarnet mitt mer. Det er ekstra mye urinprøver på Subutex, mer kontroll og oppfølging.

Ikke alle har et godt forhold til familien. Linda har opplevd at familien har vendt henne ryggen på grunn av hennes livsstil.

Jeg husker vi hadde sånn familieterapi. Så hadde vi en dag hvor de skulle si det de hadde å si og så skulle jeg lytte, og dagen etterpå skulle jeg si det jeg hadde å si og de lytte. Da brødrene mine kommer frem og sier at de ønsker at jeg var død og seks fot under jorda, så fikk jeg så hakeslepp at jeg hadde ingenting å si jeg dagen etterpå. Jeg begynte å tenke hva har jeg gjort dem, de har jo vært voksne allerede når jeg begynte å bli narkoman. Jeg vet ikke hva det var, og det sitter jeg igjen med den dagen i dag og ikke vet. Men at det beste som kunne skjedd var at jeg var seks fot under jorda... det er ikke sånn at de lokker til kontakt da altså. Jeg kommer aldri til å gjenforenes med familien min.

Linda sier hun har forsont seg med tanken for sin egen del, men syns det er trist at hennes datter ikke kan ha kontakt med sine onkler, tanter og søskenbarn på grunn av brødrenes uforsonlige holdning.

Selv om de fleste av kvinnene har forhåpninger om bedret kontakt med sine nærmeste, fører fengslingen i Lindas tilfelle til et stort tilbakeskritt i forhold til hennes samværsrett til datteren. Når hun må inn til soning for en sak som er flere år gammel, gjør det at alt hun har klart å bygge opp de siste årene i forhold til barnevernet, blir revet ned igjen. Å vente på å komme inn til soning, er en tilleggsbelastning for flere av kvinnene jeg har intervjuet. Det har også innvirkninger på livet etter soning fordi det oppleves vanskelig å komme i gang med noe i forkant av soningen. Tonje beskriver dette:

Og det er jo jævla tungt å gå ute å vente for å sone, du får ikke gå på skole, får ikke begynt å jobbe, får ingenting for du veit aldri når den innkallelsen ligger i postkassa.

Når de på denne måten går og venter på innkallelse, opplever kvinnene at de soner selv om de ikke er i fengsel. De er fratatt friheten til å planlegge fremtiden fordi de ikke vet når de må inn i fengsel. Også i forhold til sine nærmeste oppleves dette tyngende. Janne forklarer.

Det er fryktelig, jeg kunne liksom ikke planlegge livet mitt i mellomtiden. Så ble jeg separert i mellomtiden så alt har vært sånn der fryktelig... skulle jeg finne meg ny kjæreste så var ikke det så enkelt for jeg skulle jo i fengsel! Det går ikke an å planlegge noe som helst med jobb eller noen ting. Jeg har jo to barn, og det har vært ganske slitsomt å vite hele tiden, ett barn som går på skole og ett i

barnehagen. Så det har vært ganske slitsomt å gå og vente på å sone. Jeg har venta på datoen for når jeg skal inn, ble så trøtt i mellomtida der sånn, ikke vite noe og ikke kunne planlegge noe, ferier og sånt ting.

På vei mot et nytt liv?

Kvinnene jeg har intervjuet vil være preget av deres opphold i fengsel også etter løslatelse, enten det har ført til materiell forverret situasjon ved tap av bolig og eiendeler, eller de har mistet jobben og dermed inntektsgrunnlaget. Kanskje verst av alt mistet muligheten til omsorg for sine barn, eller mistet kontakt med sine kjære. Situasjonen blir for mange av kvinnene at når de slipper ut av fengsel, står de igjen fattigere enn da de kom inn. Når de heller ikke opplever at fengselssystemet bistår med hjelp til å ordne praktiske ting før løslatelse, ser det ut til at de fleste kvinnene slipper ut porten med kofferten i hånda og seg selv å stole på. Dette samsvarer ikke med det rehabiliterende formålet slik det kommer til uttrykk i straffegjennomføringsloven. For kvinner som har årevis med narkotikaavhengighet, og flere fengselsopphold bak seg, vil løslatelse uten et tilrettelagt tilbud trolig gjøre veien tilbake til livet før soning kort.

Kapittel tolv. Avslutning

I kvinnesoningsutvalgets mandat het det blant annet: *”Utvalget skal ha som ideelt siktemål at kvinnelige fanger må gis like gode - og samme variasjon av - tilbud under frihetsberøvelsen som mannlige fanger har”* (Kvinnesoningsutvalget 1989:9). Det er snart tjue år siden utvalget kom med en omfattende rapport hvor de konkluderte med at kvinners soningsforhold er betydelig dårligere enn menns soningsforhold. Utvalget la frem konkrete anbefalinger til forbedringer både når det gjaldt mødre i fengsel, og kvinnelige fanger generelt. Nesten ti år senere erkjennes det fra offisielt hold at kvinner fremdeles har dårligere soningstilbud enn menn (St.meld. 27 1997/98). I mellomtiden har flere forskningsrapporter vist at kvinner i fengsel har kritikkverdige soningsforhold (Frantzsen 1993, Vegheim 1995, JURK 2005).

I denne avhandlingen har jeg forsøkt å vise hvordan soningsforholdene i to blandingsfengsel oppleves for et utvalg kvinner. Et av de mest fremtredende funn er at kjønnsintegreringen fører til et seksualisert miljø. Dette er noe flertallet av informanter er enige om, enten de er positive eller negative til soningsformen som sådan. Det er noen av kvinnene som opplever kjønnsfokuseringen som seksuell trakassering. Stadige fysiske og verbale tilnærminger fra menn fører til at noen kvinner erfarer sexpress, og at de blir redusert til kjønn. Kjønnstrakasseringen kan ses som et uttrykk for en tradisjonell mannskultur som muligens blir forsterket bak murene. Det kan også ses som et forsøk fra mennenes side på å plassere kvinner ”der de hører hjemme”. Mens tidligere forskning på kvinner i fengsel har vist hvordan kvinner forsøkes sosialisert til den tradisjonelle kvinnenrollen gjennom for eksempel arbeidsoppgaver (Vegheim 1995), kan det seksualiserte miljøet i Skien fengsel ses som et uttrykk for en tradisjonell kjønnsosialisering av kvinnen. Det er dermed kvinnenens mannlige medfanger som står for en stor del av kjønnsosialiseringen. Ettersom kvinnene befinner seg i en ufri situasjon, kan de ikke velge seg bort fra fellesskapet hvor trakasseringen foregår. Det er lite som tyder på at dette problemet blir tatt alvorlig av fengselssystemet.

Seks av kvinnene i mitt utvalg er mødre. Ingen av dem opplever at fengselet tilrettelegger i forhold til dette. Selv om straffegjennomføringsloven tilsier at det skal tas hensyn til barn som har foreldre i fengsel, er fengselsstrukturen i de to fengslene lite egnet for besøk av barn. Ettersom fengslene er restriktive med permisjoner og fremstillinger, er det få muligheter for kvinnene å møte sine barn på utsiden av fengselet. Anbefalingene til kvinnesoningsutvalget om å øke permisjonskvoten for mødre, og å bedre besøksfasilitetene i fengsel ser ikke ut til å ha blitt vektlagt i de to fengslene.

Det finnes ikke tilbud om å delta i program eller om å sone på kontrakt for kvinner i Skien fengsel. Ettersom dette er tilbud for menn i samme fengsel, medfører det en aktiv diskriminering av kvinner. Det ser også ut til at kvinner er skadelidende når Skien fengsel regulerer samvær mellom kvinner og menn. Av kontrollhensyn tilsier fengselets reglement at kvinner og menn ikke skal befinne seg sammen uten tilsyn. Ettersom kvinner er i mindretall, vil de ofte bli den mobile part hvis kjønnsintegrering ikke tillates, for eksempel i klasserommet eller på trening. På den måten taper kvinnen tilbud hun i utgangspunktet har rett på fordi hun er kvinne, og fordi hun er i mindretall.

I de to fengslene er det ingen tilpassing i forhold til kjønn, og bortsett fra at menn har tilgang til program og kontraktsoning i Skien fengsel, har kvinner og menn i utgangspunktet de samme begrensningene og mulighetene. Men lik behandling betyr ikke det samme for begge kjønn. Lik behandling kan føre til ulike soningsforhold og forskjellige belastninger for kvinner og menn (Koch 1988:126). Eksempler på sider ved soningsforholdene hvor en slik passiv diskriminering gjør seg gjeldende, er i forhold til hva fangene har anledning til å ta med inn til soning og hva de har muligheter til å kjøpe seg mens de sitter i fengsel. Ut fra hva kvinnene forteller, oppleves slike restriksjoner mer innskrenkende for en kvinne enn for en mann. Utgangspunktet med formallikhet i behandlingen av kvinner og menn, fører til en resultatulikhet.

Begge fengslene er i utgangspunktet bygd med tanke på at det skal være rene mannsfengsler. Det ser ut til at kvinnene må tilpasse seg den strukturen som er lagt til grunn da fengselet ble utarbeidet. Arbeidsoppgavene i fengslene må med unntak av gangtjeneste og vaskeri, karakteriseres som tradisjonelle mannsyrker. Når det gjelder kvinnenes rolle på verkstedene ser de ut til å få de små oppgavene, som pussejobber og malejobber, mens mennene betjener de store maskinene og står for produksjonen i verkstedet. Arbeidsdelingen slik den fremstår i praksis på verkstedene, er derfor tradisjonelt preget.

Tittelen på avhandlingen spiller på at kvinnene i mitt utvalg ser ut til å være plassert i et mannsfengsel hvor de må sone på menns premisser. Selv om anstaltene kalles blandingsfengsel, er det mer snakk om at kvinner kommer som "ekstrapassasjerer" og må tilpasse seg deretter. Kvinner i fengsel er tidligere kalt "den glemte fangen" (Vegheim 1995). For meg virker det som om kvinner som soner i blandingsfengsel ikke bare er glemt, de er også gjemt bak mennene.

Litteraturliste

Alver, Bente Gullveig og Ørjar Øyen (1997): *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Tano Aschehoug.

Andersen, Vigdis (1992): *Om mødre i fengsel*. Mellomfagsoppgave i kriminologi. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo.

Basberg, Cecilie (1999): *Omsorg i fengsel?* Oslo: Pax.

Bourdieu, Pierre (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.

Bourdieu, Pierre m.fl (2002): *The Weight of the world. Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.

Brown, Beverly (1990): "Reassessing the critique of biologism" i: *Feminist Perspectives in Criminology*. Loraine Gelsthorpe & Allison Morris (red). Philadelphia: Open University Press.

Cain, Maureen (1990): "Realist philosophy and standpoint epistemologies or feminist criminology as a successor science" i: *Feminist Perspectives in Criminology*. Loraine Gelsthorpe & Allison Morris (red). Philadelphia: Open University Press.

Carlen, Pat & Anne Worrall (2004): *Analysing Women`s Imprisonment*. Willan Publishing.

Cohen, Stanley (1994): *Den sociale kontrolls nye former: kriminalitet, straf og klassifikasjon*. København: Reitzel.

de Beauvoir, Simone (1994): *Det annet kjønn*. Oslo: Pax.

Denton, Barbara (2001): *Dealing women in drug economy*. UNSW Press.

Dobash, Russel P., R. Emerson Dobash og Sue Gutteridge (1986): *The Imprisonment of Women*. Oxford: Blackwell.

Ericsson, Kjersti (1991): "Hvorfor ligger ikke de Broca`s penis i sprit på museet?" i: *Materialisten*. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt. Nr. 19 (1/2), 1991.

Ericsson, Kjersti (1997): *Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo: Pax.

Ericsson, Kjersti (2002): "Fengselets tid - og livets" i: *I den beste hensikt? Ondskap i behandlingssamfunnet*. Barbro Sætersdal og Kristin Heggen (red.). Oslo: Akribe.

Ervik, Randi (1997): "Rusmidler og kriminalitet" i: *Kriminologi*. Cecilie Høigård og Liv Finstad (red). Oslo: Pax.

Finstad, Liv og Anne Lise Gjetvik (1990): *Varetektsfanger forteller*. KS-serien nr. 3-90. Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo.

Finstad, Liv (1997): "Kriminologiens kvalitative kunnskapskilder" i: *Kriminologi*. Cecilie Høigård og Liv Finstad (red). Oslo: Pax.

Finstad, Liv (2000): *Politiblikket*. Oslo: Pax.

Forskrift til lov om straffegjennomføring av 22.02.2002. (<http://www.lovdato.no/for/sf/jd/jd-20020222-0183.html>, lesedato 18.04.2006).

Frantzsen, Evy (1993): *Mor og barn i fengsel. Om soningsmuligheter for foreldre i Norden*. Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.

Frantzsen, Evy (2001): *Metadonmakt. Møte mellom narkotikabrukere og norsk metadonpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Frantzsen, Evy (2005): *Narkojakt på gateplan. Om politikontroll av narkotika på Vesterbro*. København Universitet.

Fridhov, Inger Marie (2005): "Kap. 17: Fanger og fengsel" opprinnelig i *Kriminologi 1997*, s. 2-18, revidert utgave i *Krim 1001, innføring i kriminologi*. S. 41-60. *Kompendium*, Institutt for kriminologi og retts sosiologi.

Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004): *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport 429, Oslo: Fafo.

Gelsthorpe, Loraine (1990): "Feminist methodologies in criminology: a new approach or old wine in new bottles?" i: *Feminist Perspectives in Criminology*. Loraine Gelsthorpe & Allison Morris (red). Philadelphia: Open University Press.

Gelsthorpe, Loraine og Allison Morris (1990): "Introduction: Transforming and transgressing criminology" i: *Feminist Perspectives in Criminology*. Loraine Gelsthorpe & Allison Morris (red). Philadelphia: Open University Press.

Giertsen, Hedda (1995): "Fengselsvesenets skjulte verdimønster" i: *Lov og Rett* nr. 7,1995.

Haugen, Marit (1998): "*Kvinnens utvikling i forbrytelsesstatistikken fra 1960 – 1996*". Mellomfagsavhandling, Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.

Heidensohn, Frances (2002): "Gender and crime". I: *The Oxford Handbook of Criminology*. Mike Maguire, Rod Morgan og Robert Reiner (red). Third Edition. Oxford University Press.

Helsetilsynet (2001): Rapport fra tilsyn med deler av fengselshelsetjenesten i Drammen kommune (http://www.helsetilsynet.no/templates/Page_3572.aspx, lesedato 03.01.2006).

Holme, Idar Magne og Bernt Krohn Solvang (1998): *Metodebruk og metodevalg*. Tano Aschehoug.

Holter Harriet (1996): "Kvinneforskning: Utvikling og tilnærming" i: *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Harriet Holter, Beatrice Halsaa, Janneke van der Ros, Else Skjønberg og Bjarne Øvrelid. Oslo: Pax.

Holter, Harriet (1996): "Kjønn, politikk og kvinneundertrykking" i : *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Harriet Holter, Beatrice Halsaa, Janneke van der Ros, Else Skjøsberg og Bjarne Øvrelid. Oslo: Pax.

Hudson, Annie (1990): "'Elusive subjects': researching young women in trouble" i: *Feminist Perspectives in Criminology*. Loraine Gelsthorpe & Allison Morris (red). Philadelphia: Open University Press.

Høigård, Cecilie (1988): "Kvinnelige lovbrøtere" i: *Kvinnens skyld: en nordisk antologi i kriminologi*. Cecilie Høigård og Annika Snare (red). Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett. KS-serien nr 2.

Høigård, Cecilie (1993): "The victim as expert: active and captive" I : I NORA nr 1, 1993. Scandinavian University Press.

Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1993): *Bakgater*. Oslo: Pax.

Høigård, Cecilie (1996): "Kroppen min har jeg lagt igjen på gata. Offerperspektiv og verdighetsperspektiv i kjønnsbehandlingen" i: *Kriminalitet, kultur, kontroll- en antologi*. Malin Åkerström (red). Stockholm: Carlssons.

Høigård, Cecilie (2002): *Gategallerier*. Oslo: Pax.

Høigård, Cecilie (2003): "Kriminalitet: naturalisering av sosiale relasjoner" i: *Fortsatt uferdig. Festschrift til Thomas Mathiesen*. Oslo: Pax.

Innst.S.nr.6 (1998-1999): *Innstilling fra justiskomiteen om kriminalomsorgen og om forslag fra stortingsrepresentantene Jan Johnsen, Annelise Høegh og Ivar Kristiansen om redusert bruk av varetektsfengsling i Norge*. (<http://www.stortinget.no/inns/1998/inns-199899-006.html>, lesedato 03.05.2006).

Jamieson, Lynn (2002): *Intimacy. Personal Relationships in Morderen Societies*. London: Polity Press.

Jacobsen, Michael Hviid (2002): "Quo Vadis, grounded theory?" I : *Liv, fortælling, tekst. Streiftog i kvalitativ sociologi*. Michael Hviid Jacobsen Søren Kristiansen og Annick Prieur (red.). Aalborg Universitetsforlag.

Jensen, An- Magritt (2001): "Fra faderkontroll til moderansvar" i: *Oppvekst i barnets århundre. Historier om tvetydighet*. A-M. Jensen, E. Backe-Hansen og K. Heggen (red). Ad Notam Gyldendal.

Johansen, Nicolay B. (2002): *Svik og tillit i narkomiljøet*. Oslo: SIRUS-rapport 4/2002.

JURK (2005): *Kvinnens soningsforhold*. En fengselsundersøkelse utført av Juridisk Rådgivning for Kvinner JURK. Oslo.

Kelly, Liz (1990): "Journeying in reverse: possibilities and problems in feminist research on sexual violence" i: *Feminist Perspectives in Criminology*. Loraine Gelsthorpe & Allison Morris (red). Philadelphia: Open University Press.

Koch, Ida (1988): "Kvinder i fængsel" i: *Kvinnens skyld: en nordisk antologi i kriminologi*. Cecilie Høigård og Annika Snare (red). Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett. KS-serien nr 2.

.

Kolfjord, Ingela (2003): *Kvinnors drogbruk och lagbrott. Positionella och kontextuella strategier i en våldsrelaterad vardag*. Bokbox Förlag.

Kriminalomsorgen (2005): *Tendens til nedgang i narkotikamisbruket*. (<http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=248907>, lesedato 01.02.2006).

Kriminalomsorgens utdanningscenter: *Om kriminalomsorgen: programvirksomhet*. (<http://www.krus.no/kriminalomsorgen/programvirksomhet.html>, lesedato 03.05.2006)

Kriminalstatistikken, tabell 15: *Siktede, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2001* (http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2002-09-03-15.html, lesedato 20.03.2006).

Kriminalstatistikken, tabell 19: *Siktede, etter antall lovbrudd, antall medskyldige, alder og kjønn. Absolutte tall og prosent. 2001* (http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2002-09-03-19.html, lesedato 20.03.2006).

Kriminalstatistikken, tabell 21: *Tilbakefall i femårsperioden 1997-2001 blant siktede i 1996, etter antall år med tilbakefall og siktedes kjønn og alder i 1996.* (http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2002-09-03-21.html, lesedato 20.03.2006).

Kriminalstatistikken, tabell 39: *Fengselsdommer, etter utmålt straff og personens kjønn og alder. 2004* (http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2005-12-14-39.html, lesedato 20.03.2006).

Kriminalstatistikken, tabell 43: *Straffereaksjoner, etter personens kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2004* (http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2005-12-14-43.html, lesedato 20.03.2006).

Kriminalstatistikken, tabell 45: *Straffereaksjoner, etter reaksjonens art og personens kjønn og alder. 2004* (http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2005-12-14-45.html, lesedato 20.03.2006).

Kriminalstatistikken, tabell 48: *Innsatte i fengselsanstaltene ved årets begynnelse, etter kjønn, type reaksjon og type hovedlovbrudd. 2003* (http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2006-02-16-48.html, lesedato 20.03.2006)

Kvale, Steinar (2001): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Akademisk.

Kvinnesoningsutvalget (1989): *Kvinnens soningsforhold*. Justisdepartementet, Oslo.

Larsson, Paul (2002): *I lovens grenseland*. Oslo: Pax.

Lausesen, Torkil (1999): "Vridløselille statsfængsel set i et fangeperspektiv" i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. 1999 nr.1.

Nettavisen: "Fengselsbetjent tiltalt for sex med fanger".

(<http://www.fvn.no/nyheter/innenriks/article355803.ece>, lesedato 18.04.2006).

Prieur, Annick (1990): *Om dybdeintervjuer – på bakgrunn av en undersøkelse om menn som kjøper sex*. Stensilserien nr 61. Institutt for kriminologi og strafferett. Universitetet i Oslo.

Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff og til forskrift av loven fastsatt 16.mai 2002. (<http://www.odin.no/jd/norsk/dok/regelverk/lover/012101-200005/dok-bn.html>, lesedato 09.05.2006).

Røthing, Åse (2002): "Om bare ikke informantene leser avhandlingen... Intervjuer med par, forskningsetiske utfordringer" i Tidsskrift for samfunnsforskning vol 43, nr 3, 2002.

Sandvik, Anne Berit (2003): *Hva passer for kvinner? Undervisning for kvinnelige fanger i fire norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo.

Skardhamar, Torbjørn (2002): *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. K-serien nr 1/2002, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.

St. Meld nr 27 (1997-98): Om kriminalomsorgen. Oslo: Justis og Politidepartementet, 1998.

Straffegjennomføringsloven. Lov om gjennomføring av straff mv. av 18. mai 2001.

Straffeprosessloven 1981: LOV 1981-05-22 nr 25: *Lov om rettergangsmåten i straffesaker*. (<http://www.lovdata.no/all/hl-19810522-025.html#182>, lesedato 18.04.2006).

Svensson, Bengt (1996): *Pundare, jonkare och andra: Med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons.

Sykes, Gresham M (1974): *The society of captives*. New Jersey: Princeton University Press.

Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thorsen, Lotte Rustad (2004): *For mye av ingenting... - straffedes levekår og sosiale bakgrunn*. Hovedfagsavhandling i kriminologi, Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.

Vegheim, Berit (1995): *Kvinnens møte med straffeapparatet, del II. Det uforutsigbare systemet og det sårbare fellesskapet*. K-serien nr. 1/1995. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.

Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur: en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.

Wetlesen, Tone Schou (1997): "Biologi og kultur i likestilt foreldreskap" i: *Sosiologisk Tidsskrift*. Scandinavian University Press (5), 1997.

Widerberg, Karin (1992): "Teoretisk verktøykasse: angrepsmåter og metoder." I: *Forståelser av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Ødegaardshaugen, Anka (2005): "En materiell prisoniseringsprosess?" i: *Materialisten* 2/3. 2005.

Østhus, Gyda Ann (1998): *Kvinnens soningsforhold i 3 kretsfengsler*. Hovedfagsavhandling i kriminologi, Universitetet i Oslo.

Innholdsfortegnelse

Et minne fra første møte med feltet.....	1
Kapittel en. Innledning	2
Problemstillinger	4
Avgrensninger	4
Kunnskapsplattform	5
Kapittel to. Teoretisk perspektiv	7
Et kjønnsperspektiv	7
Teorier om kvinners stigende kriminalitetsandel	10
Kvinnelige offer?.....	11
Kapittel tre. Metode.....	15
Valg av metode i datainnsamlingen	15
Det kvalitative forskningsintervjuet	15
Posisjonering	16
Å lytte til den ene part	18
Det praktiske	18
Tillatelser og rekruttering av informanter	18
Fengslene.....	19
Skien fengsel	19
Drammen fengsel	21
Intervjusituasjonen	21
Tidsbruken.....	21
Kontroll i forbindelse med intervjusituasjonen	22
Lokalene	22
Kommunikasjon og etablering av kontakt	22
Kvinne møter kvinne.....	24
Rollekonflikt.....	24
Reliabilitet og validitet	25
Intervjuguide	25
Båndopptaker	26
Bearbeiding av materialet.....	26
Begrepsavklaring.....	27
Kvinnene	29
Alder.....	29
Nasjonalitet.....	29
Kapittel fire. Etske betraktninger	30
Intervju av kvinner bak lås og slå.....	30
Informert samtykke	30
Anonymisering	30
Om å forske nedover	31
Et konkret dilemma	32
Kapittel fem. Kvinnenes bakgrunn.....	34

Kvinnernes oppvekst	35
Mishandling i oppveksten	37
Utdanningsbakgrunn	39
Kvinnernes livsgrunnlag og arbeidserfaring.....	40
Boligsituasjon.....	42
Sivilstatus	43
Rus.....	45
Forhold til politi	47
Oppsummerende om kvinnernes bakgrunn	51
Kapittel seks. Utvalget i forhold til fengselsstraffen.....	52
Fengsels erfaring	52
Lengden på fengselsstraffen.....	53
Årsaken til fengselsdommen	54
Kvinnernes perspektiver på fengselsstraffen	55
Dagen bak murene.....	57
Kapittel sju. Kjønnssintegret soning.....	58
Kvinnernes perspektiver på kjønnssintegret soning	60
Miljøpåvirkninger av kjønnssintegret soning.....	63
Seksualisert miljø	64
Forbud mot nærhet	66
Kontroll av kvinner i fengsel.....	70
”Kvinner er så krevende”	72
”Jeg føler meg som et intetkjønn”	74
Kapittel åtte. Aktivitetsplikt	78
Arbeidstilbudet i fengslene	79
Skoletilbud	83
Økonomisk situasjon som fange	86
Kjønnsdifferensiert fengselsstraff	87
Kapittel ni. Mødre i fengsel.....	90
Utvalget	91
Et gode for noen eller økt kontroll?	93
Kvinnernes perspektiver på soningsmuligheter med barn.....	95
Kontaktmuligheter i fengsel.....	97
Besøksordninger.....	97
Telefon	101
Permisjon.....	103
Kapittel ti. Forhold til betjenter.....	106

Kvinnene om forholdet til betjentene.....	106
Kontaktbetjentrollen	110
Kapittel elleve. Fremtidsutsikter	112
Fengselsstraff og rehabilitering	112
Forberedelse til løslatelse og oppfølging	114
Livet etter løslatelse	116
Materiell prisonisering	118
Boligsituasjon.....	118
Arbeid og skolegang etter løslatelse.....	120
Forhold til familie og venner.....	121
På vei mot et nytt liv?.....	124
Kapittel tolv. Avslutning	125
Litteraturliste	127
Innholdsfortegnelse	135